

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TEORİSİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE 1990 SONRASI UYGULANAN YATIRIM TEŞVİKLERİ VE
EKONOMİK ETKİLERİ

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Yeliz SARIÖZ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Arslan YİĞİDİM

Ankara-2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Yeliz SARIÖZ'e ait Türkiye'de 1990 Sonrası Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Teorisi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan..... Prof.Dr. Metin Kamil ERCAN

Üye.....Doç.Dr. Arslan YiğİDİM (Danışman)

Üye.....Yrd.Doç. Hakan Naim ARDOR

ÖNSÖZ

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin tamamında, makro ekonomik hedeflere ulaşmada özel sektörün etkin katılımının sağlanması, yatırımların istenilen alanlara yönlendirilmesi, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi, yeni kurulacak işletmelerin optimal ölçekle kurulması ve mevcut tesislerin yenileme, modernizasyon ve benzeri yatırımlarında optimal ölçeğe ulaşılması gibi nedenlerle yatırımlar teşvik edilmektedir.

Küreselleşme sürecinin yaşandığı günümüzde yatırımları teşvik uygulamaları bir takım uluslararası anlaşmalar ile sınırlandırılmakla birlikte, çoğu ülke tarafından açık veya gizli olarak artan oranlarda kullanılmaktadır.

Bu çalışmada teşvik kavramının ne olduğu, çeşitli uluslar arası kuruluşlarda ve Türkiye’de nasıl uygulandığı ile ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca AB’de ve Türkiye’nin AB’ye üyeliği sürecinde ortaya çıkan bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde uygulanan teşviklerin etkileri incelenmiştir.

Çalışmalarım sırasında bana her konuda yardımcı olan, birikim ve deneyimlerini aktaran tez danışmanım Doç. Dr. Arslan YİĞİDİM’e, yardımlarından dolayı Arş. Gör. Kerem GÖKTEN’e ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Önsöz.....	i
İçindekiler.....	ii
Kısaltmalar Cetveli.....	viii
Tablo ve Şekiller Cetveli.....	x

GİRİŞ.....	1-3
------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

I. TEŞVİK KAVRAMI, TEŞVİKLERİN AMAÇLARI, ÇEŞİTLERİ VE YATIRIM KARARINA ETKİLERİ.....	4-33
I.I. Devletin Ekonomiye Müdahalesindeki Kuramsal Değişim.....	4
I.I.I. Kapitalizm Öncesi Teşvik Edici-Güdücü Devletçilik.....	6
I.I.II. Doğal Düzenin Savunucuları Fizyokratlar.....	7
I.I.III. Klasik Liberalizm.....	7
I.I.IV. Sosyal Liberalizm.....	9
I.I.V. Yeni Liberalizm.....	11
I.I.VI. Liberteryenizm.....	13
I.I.VII. Modern İktisadın Müdahale Anlayışı.....	14
I.II. Teşvik Kavramının Ortaya Çıkışı.....	16
I.III. Teşviklerin Uygulanmasını Gerektiren Ekonomik Nedenler.....	19
I.IV. Teşvik Çeşitleri.....	22
I.IV.I. Finansal Teşvikler.....	22
I.IV.II. Mali Teşvikler.....	23
I.IV.III. Diğer Teşvikler.....	24

I.V. Devlet Yardımlarının Rekabet Etkisi.....	27
I.VI. Teşviklerin Yatırım Kararına Etkileri.....	28
I.VII. Teşviklerin Maliyeti.....	31
I.VIII. Teşviklerin Diğer Politikalar İle Uyumu.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

II. ÇEŞİTLİ ULUSLARARASI BİRLEŞMELERDE TEŞVİKLERİN GELİŞİMİ VE YAPISI.....	34-76
II.I. GATT Çerçevesinde Teşvik Sistemi.....	34
II.I.I. Uruguay Round Nihai Senedi ve Sübvansiyon Kodu.....	36
II.I.II. GATT’da Sübvansiyonun Tanımı ve Sınıflandırması.....	41
II.I.II.I. Yasaklanmış Sübvansiyonlar.....	43
II.I.II.II. Karşı Önlem Alınmayan Sübvansiyonlar.....	45
II.I.II.III. Karşı Önlem Alınabilen Sübvansiyonlar.....	48
II.II. EFTA’da Teşvik Sistemi.....	50
II.II.I. EFTA’da Devlet Yardımlarının Sınıflandırılması.....	51
II.II.I.I. Devlet Yardımlarının Niteliklerine Göre Sınıflandırılması.....	51
II.II.I.II.Devlet Yardımlarının Amaçlarına Göre Sınıflandırılması.....	52
II.III. OECD’de Teşvik Sistemi.....	54
II.III.I. Devlet Yardımları Açısından GATT ve OECD Arasındaki Farklılıklar.....	55
II.IV. Avrupa Birliğinde Teşvik Sistemi.....	56
II.IV.I. Avrupa Birliği’nde Devlet Yardımı Tanımı: Roma Antlaşması.....	59
II.IV.II. Avrupa Birliği’nde Devlet Yardımları Özel Hükümleri, Muafiyetler ve Sektörel Yardım Kuralları.....	62
II.IV.II.I. De Minimis (İhmal Edilebilir) Muafiyetler.....	62

II.IV.II.II. Bölgesel Yardımlar.....	64
II.IV.II.III. Blok Muafiyetler: KOBİ, Eğitim, İstihdam Yardımları.....	65
II.IV.II.IV. Diğer Yatay Amaçlı Yardımlar.....	66
II.IV.II.V. Sektörel Yardımlar.....	68
II.IV.III. AB’de Teşvik Sisteminin İşleyişi.....	69
II.IV.IV. AB’de Devlet Yardımlarına Yönelik Genel Değerlendirme Kıstasları.....	70
II.IV.V. AB’de Devlet Yardımlarının Gelişimi.....	72
II.IV.VI. Avrupa Birliği’nde Bölgesel Politika Yaklaşımı ve Gelişmişlik Farklılıkları.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. TÜRKİYE’DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİKLERİNİN GELİŞİMİ VE YAPISI.....	77-135
III.I. Türkiye’deki Yatırım Teşvik Politikaları’nın Tarihsel Gelişimi.....	77
III.I.I. Planlı Dönemden Önce Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları.....	78
III.I.I.I. 1920 Öncesi Dönemde Uygulanan Teşvik Politikaları.....	78
III.I.I.II. 1920-1950 Döneminde Uygulanan Teşvik Politikaları.....	80
III.I.I.III. 1950-1962 Döneminde Uygulanan Teşvik Politikaları.....	83
III.I.II. 1963-1989 Planlı Dönemlerinde Uygulanan Teşvik Politikaları.....	84
III.I.II.I. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967).....	84

III.I.II.II. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972).....	87
III.I.II.III. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977).....	90
III.I.II.IV. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1978-1982).....	94
III.I.II.V. 1984 Geçiş Dönemi.....	96
III.I.II.VI. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989).....	98
III.II. Türkiye’de 1990-2006 Yılları Arasında Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Teşviklerin Uygulama Sonuçları.....	101
III.II.I. Türkiye’de 1990-2006 Yılları Arasında Uygulanan Yatırım Teşvikleri.....	101
III.II.I.I. Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP).....	102
III.II.I.II. Fon Kaynaklı Kredi.....	103
III.II.I.III. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası....	105
III.II.I.IV. Yatırım İndirimi.....	107
III.II.I.V. İthalde KDV Ertelemesi.....	109
III.II.I.VI. Yerli Makine ve Teçhizat KDV Desteği.....	109
III.II.I.VII. Katma Değer Vergisi İstisnası.....	110
III.II.I.VIII. Vergi, Resim ve Harç İstisnası.....	111
III.II.I.IX. Enerji Desteği.....	111
III.II.I.X. Fondan Kredi Tahsisi.....	113
III.II.I.XI. Bina İnşaat Harcı İstisnası.....	116
III.II.I.XII. SSK Primi, Konut Edindirme Yardımı, Tasarrufu Teşvik Kesintisi.....	116
III.II.I.XIII. 5084 Sayılı Kanun Çerçevesince Uygulanan Yatırım Teşvikleri.....	117
III.II.II. 1990-2006 Döneminde Yatırım Teşvikleri’nin Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi.....	120
III.II.II.I. Yatırım Teşvikleri’nin Sektörel Dağılımı Açısından İncelenmesi.....	120

III.II.II.II. Yatırım Teşvikleri'nin Bölgesel Dağılımı Açısından İncelenmesi.....	122
III.II.II.III. Yatırım Teşvikleri'nin Mahiyetleri Açısından İncelenmesi.....	128
III.III. Ekonomik Analiz.....	129
III.III. Teşvik Uygulamalarına İlişkin Kurumsal Yapı.....	131
III.IV. Destek Unsurlarından Yararlanma Ve Yöresel Ayırım.....	132
III.V. Yatırım Teşvik Fonu.....	135
III.VI. Yatırım Teşvik Belgesi.....	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. BÖLGESEL POLİTİKALAR VE ALTERNATİF BİR POLİTİKA ÖNERİSİ: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI.....	138-181
IV.I. Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikaları.....	139
IV.I.I. Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikalarını Destekleyen Araçlar.....	140
IV.I.I.I. Uyum Fonu.....	141
IV.I.I.II. Yapısal Fonlar.....	141
IV.I.I.III. Topluluk Girişimleri.....	145
IV.I.I.IV. Yeni Üye Ülkelerin Birliğe Uyumunda Kullanılan Programlar.....	147
IV.II. Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Politikalar.....	147
IV.II.I. Kalkınmada Öncelikli Yöre Uygulaması.....	151
IV.II.II. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS).....	154
IV.II.II.I. İBBS Düzey II'ye Göre Türkiye'deki Bölgesel Farklılıklar.....	155
IV.III. Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	161
IV.III.I. Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın Sınıflandırılması.....	163

IV.III.II. Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın Gelişimi.....	164
IV.III.III. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	164
IV.IV. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	167
IV.IV.I. Kalkınma Ajansları Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun.....	168
IV.IV.II. Türkiye'de Kalkınma Ajansları Niteliğinde Faaliyet Gösteren Yapılar.....	174
IV.IV.III. Türkiye'de Kurulmasına Karar Verilen Ajansların Değerlendirilmesi.....	176
 SONUÇ.....	 181-187
 KAYNAKÇA.....	 188-202
 EKLER.....	 203-227
EK-I Yıllar İtibarıyla Verilen Teşviklerin Sektörel Dağılımı.....	202-205
EK-II Yıllar İtibarıyla Verilen Teşviklerin Bölgesel Dağılımı	206-212
EK-III Yıllar İtibarıyla Verilen Teşviklerin Mahiyetine Göre Dağılımı	213-223
EK-IV KÖY'lere Verilen Teşviklerin Sektörel Dağılımı.....	224-226
EK-V Türkiye'de İBBS'ye Göre Belirlenen Düzeyler.....	227-229
 ÖZET.....	 230-231

KISALTMALAR CETVELİ

AB:	Avrupa Birliği
A.g.e.:	Adı Geçen Eser
AR-GE:	Araştırma Geliştirme
ATAD:	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ATO:	Ankara Ticaret Odası
BA:	Bölgesel Kalkınma Ajansları
Bkz:	Bakınız
DBYKP:	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
EAGGF:	Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
EGEV:	Ege Ekonomiye Geliştirme Vakfı
ERDF:	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
ESF:	Avrupa Sosyal Fonu
EU:	Avrupa Birliği
EURODA:	Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (European Association of Regional Development Agencies)
FIFG:	Balıkçılığı Yönlendirme Finansman Aracı
FKK:	Fon Kaynaklı Kredi
GAP-GİDEM:	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Projesi
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmaları (General Agreement on Tariffs and Trade)
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ISPA:	Yapısal Araçlara Yönelik Katılım Öncesi Program
İBBS:	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İBYKP:	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İKV:	İktisadi Kalkınma Vakfı

KDV: Katma Değer Vergisi

KKDP: Kaynak Kullanımını Destekleme Primi

KOBİ: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler

KÖY: Kalkınmada Öncelikli Yöre

MTA: Maden Tetkik Arama

No: Numara

NUTS: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics)

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization of Economic Cooperation and Development)

PHARE: Ekonominin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Eylem Programı

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

SPARD: Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı

TÜSİAD: Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development)

UN: Birleşmiş Milletler (United Nations)

ÜBYKP: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

WTO: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

Tablolar Cetveli

Tablo No.	Tablo Adı	Sayfa No.
1	25 AB ülkesinde devlet yardımlarının GSYİH'ya oranı(%)	74
2	Öncelikli sektörlerin ve yatay yardımların yüzdesel değeri	75
3	Yörelere İtibariyle FKK Oranları ve Yıllık Faiz Oranları	104
4	Yatırımlarda Uygulanacak Yatırım İndirim Oranları	108
5	5084 Sayılı Karar gereğince Enerji Desteği Alacak İller	113
6	5350 Sayılı Kararla Yatırım Teşviklerinden Yararlanacak İller	119
7	Yatırım Teşviklerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı	128
8	AB'de Bölgelerin NUTS Sınıflandırmasında Alacakları Düzeyler	140
9	AB Bütçesinin Yapısal ve Uyum Fonları Arasında Dağılımı	142
10	AB-15'de Yapısal Fonların Dağılımı	143
11	Yeni AB Ülkelerinde Yapısal Fonların Dağılımı	144
12	AB-15'de Girişim Programlarının Dağılımı	146
13	Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Politikaların Gelişimi	149
14	KÖY Kapsamındaki İllerin Yıllar İtibariyle Değişimi	152
15	Düzey II'ye Göre Kişi Başına GSYİH Değerleri	155
16	İBBS'ye Göre 2000 Yılındaki Toplam Nüfus	157
17	İşteki Durum ve Ekonomik Faaliyetler	158
18	Eğitim Durumu	159

Grafikler Cetveli

Grafik No.	Grafik Adı	Sayfa No.
1	AB ülkelerinde devlet yardımlarının GSYİH'ya oranı	73
2	Teşvik Belgelerinin Belge Sayısına Göre Sektörel Dağılımı	120
3	TB Sabit Yatırım Tutarına Göre Sektörel Dağılımı	121
4	TB Toplam İstihdam Sayısına Göre Sektörel Dağılımı	122
5	TB Bölgesel Dağılımı	123
6	Toplam Yatırımların Bölgesel Dağılımı	124
7	Sabit Yatırımların Bölgesel Dağılımı	125
8	İşletme Sermayesi'nin Bölgesel Dağılımı	125
9	Döviz Kullanımının Bölgesel Dağılımı	126
10	İstihdamın Bölgesel Dağılımı	127
11	Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması	160

GİRİŞ

Ekonomik ve sosyal problemlerin çözümünde kullanılan devlet müdahalesi araçlarından biri olan teşvikler, özellikle sosyal devlet anlayışının gelişimi ile önemli bir konuma gelmiştir. Bu bağlamda teşvikler, ekonomik istikrar, istihdam ve büyüme gibi makro ekonomik amaçların yanında bölgesel gelişmişlik farklılıkları, iç göç gibi sosyal amaçlara da hizmet etmektedir.

Piyasa ekonomisinin işlediği, küreselleşme sürecinin yaşandığı günümüzde devletin ekonomiye müdahale edip etmeyeceği artık tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Hızlı kalkınan ülkelerin uyguladıkları devlet destekli kalkınma politikalarının başarılı olması, diğer kalkınma çabası gösteren ülkelerde de benzer uygulamaları gündeme getirmiştir. Bütün ülkelerde devlet ekonomiye müdahalede bulunmakla birlikte artık bu müdahalenin derecesi önem kazanmıştır.

Türkiye’de yaşanan işsizlik, ekonomik istikrarsızlık ve bölgesel dengesizliklerin varlığı gibi sorunlar yatırım teşviklerinin uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Ekonomik istikrarsızlık, yerli ve yabancı yatırımcıların ülkeye yatırım yapmasını zorlaştırmakta, istikrarsız bir ortamda yatırım yapma fikri girişimcilere hiç mantıklı gelmemekte ve var olan kaynaklar kısa vadede kazanç sağlayacak alanlarda kullanılmaktadır. Ayrıca yabancı yatırımların yerini kısa vadeli sermaye hareketlerinin alması ülkeyi yine kriz riski ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu amaçla ülkenin yatırım potansiyelini yönlendirebilmek ve yatırım yapılmasını sağlayabilmek amacıyla teşvik araçlarından sürekli olarak yararlanmak gerekmektedir.

Türkiye'nin bir diğer önemli problemi ise bölgeler arası dengesizliklerdir. Bu dengesizliklerin varlığı sadece geri kalmış bölgelerin değil görece daha gelişmiş bölgelerin de temel problemi haline gelmiştir. Türkiye'de 1950'lerden itibaren, önce köy ve kırsal kesimden şehirlere, daha sonra da şehirlerden büyük şehirle doğru bir göç yaşanmıştır. Günümüzde ise artık büyük şehirlerin (Ankara, İstanbul, İzmir) yakınında bulunan iller bile cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu durum bir taraftan göç veren illerde çalışan (15+) nüfusun kalmamasına ve dolayısı ile ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmemesine, diğer taraftan da görece daha iyi durumda bulunan illerdeki, eğitim, sağlık, yerleşme, istihdam gibi hizmetlerin aksamasına yol açmaktadır. İşsizlik, daha iyi yaşam koşulları elde etmek gibi nedenlerle yaşadıkları yerlerden göç edenler, şehirlerin banliyö adı verilen kenar mahallelerinde eskisinden daha kötü koşullarda yaşamaya mahkum olmaktadır.

Ülkemizde yıllardır yatırımları teşvik edici politikalar uygulanmakta ancak bu politikalar istihdam yaratmada ve bölgesel dengesizlikleri gidermede yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın konusunu, Türkiye'de uygulanan teşviklerin incelenmesi ve teşviklerin sorunların çözülmesinde nasıl etkili hale getirilebileceği oluşturmaktadır.

Konu dört bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde ekonomide devlet müdahalesinin evrimi, teşvik kavramının tanımı, amaçları ve çeşitlerine değinilmek suretiyle teşviklerin kavramsal olarak çerçevesinin belirlenmesine çalışılmıştır.

Küreselleşme sürecinin yaşandığı günümüzde yatırımları teşvik uygulamaları, bir takım uluslararası anlaşmalar ile sınırlandırılmakta, ülkeler arası haksız rekabetin ortadan kaldırılması için bazı yasal düzenlemelere tabi tutulmaktadır. Teşvikler bir taraftan çeşitli düzenlemelerle sınırlandırılırken

diğer taraftan devletin ekonomiye müdahalesinin gerekliliğinin ortaya çıkmasından sonra artan oranlarda kullanılmaktadır. Bu bağlamda ikinci bölümde çeşitli uluslar arası kuruluşlardaki teşvik uygulamaları, kısıtlamaları ve teşviklerin gelişimi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de teşvik uygulamalarının tarihsel gelişimi belli dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Tezin ana konusunu oluşturan 1990 sonrası teşvik uygulamaları, daha ayrıntılı olarak incelenmek için teşviklerin tarihsel gelişimi içinde yer almamış, ayrı bir başlık altında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

“Bölgesel Politikalar ve Alternatif Bir Politika Önerisi: Bölgesel Kalkınma Ajansları” adlı dördüncü bölümde, öncelikle Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de var olan bölgesel dengesizliklere değinilmiş ve bu dengesizlikleri gidermek için uygulanan politikalar ele alınmıştır. Sonrasında ise, Türkiye’nin AB’ye üyeliği sürecinde, Birlik tarafından Türkiye’de oluşturması istenilen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması ve kurulması istenilen Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın Türkiye’de doğuracağı olumlu-olumsuz etkileri ve uygulanabilirliği ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde, çalışmada ele alınan konu ve savunulan görüşlerle bağlantılı olarak, Türkiye’deki teşvik sisteminin mevcut durumu ve iyileştirilebilmesi adına neler yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacıyla teşviklerin ne şekilde uygulanabileceği de ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. TEŞVİK KAVRAMI, TEŞVİKLERİN AMAÇLARI, ÇEŞİTLERİ VE YATIRIM KARARINA ETKİLERİ

I.I. DEVLETİN EKONOMİYE MÜDAHALESİNDEKİ KURAMSAL DEĞİŞİM

Devlet kavramının ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, ilk çağlardan günümüze kadar bütün toplumlarda insanların gerek zorunlu gerekse toplu halde yaşama eğilimlerinin beraberinde getirdiği toplumsal nitelikteki bir takım ihtiyaçları karşılamak amacıyla, bir örgütün veya otoritenin varolduğu bilinmektedir.

Devlet kurumu, ortaya çıkışından bu yana, ekonomik yapı içinde giderek artan çeşitli işlevler üstlenmiştir. Bu işlevler, ekonomik ve toplumsal gelişmenin değişik aşamalarında ortaya çıkan gereksinmelerin bir türevi olarak, geçici nitelikte bazı azalmalar dışında, genellikle artma eğilimindedir.

Devletin ekonomiye müdahale edip etmemesinin gerekliliği ve eğer müdahale edecekse bunu hangi araçlarla, ne oranda gerçekleştireceği iktisat literatüründe sürekli tartışma konusu olmuştur. Hizmet, destek, düzenleme ve denetleme işlevlerine sahip olan devlet, varoluş tarihinden itibaren iktisadi faaliyetlere, özel teşebbüsçülüğün en yaygın olduğu zamanlarda bile doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmiş, ancak bu müdahaleler yer ve

zaman içinde amaç, kapsam, biçim, metot ve yoğunluk bakımından büyük farklılıklar göstermiştir.

Devletin siyasal ve sosyal amaçlar gerçekleştirmek, iktisadi sistemin işleyişini düzeltmek ve geliştirmek için tedbirler almak şeklinde gerçekleştirdiği müdahaleler, biçim, amaç ve alan bakımından büyük çeşitlilik göstermektedir. Devlet otoritesinin oluşmaya başlaması ile birlikte, vergi toplama, gümrükleri, iç ve dış ticareti düzenleme, kamusal cari harcamalar yapma, para yaratma ve kontrolünü elinde tutma, alt yapı yatırımları gerçekleştirme gibi faaliyetler devletin iktisadi alanlara yaptığı müdahalelerin başlıcalarıdır.

Devletin ekonomik ve hukuki düzenlemeleri, kapitalizm öncesinde de kapsamlı bir yere sahip olmuştur. Kapitalizm öncesi evredeki yapının gelişim aşamasında bile, devletin ekonomik ve hukuki düzenlemelerinin önemi küçümsenemez boyuttadır. Devletin ekonomik etkinliğinin artışı, doğal olarak ülkeden ülkeye boyutları değişen kamu ekonomik kesimlerinin oluşması sonucunu doğurmuştur. Özellikle son iki yüz yıllık dönem, tüm batı ülkelerinin ekonomik yaşamında, özel kesimden kamu kesimine doğru ilgi çekici ve hızlı bir gelişmeyi sergilemektedir.

Başlangıçta son derece sınırlı olan toplumsal nitelikteki ihtiyaçlar, iktisadi ve sosyal hayattaki gelişmeler sonucu giderek çoğalmış, ihtiyaçları karşılamakla görevli olan örgüt de bu gelişmeye paralel olarak bugünkü çağdaş devlet kavramı düzeyine ulaşmıştır. Aşağıda devletin ekonomiye müdahalesindeki evrim, yedi başlık altında ele alınmıştır¹.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Songül Sallan Gül, Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti, s:24-69, Etik Yayınları, 2004, İstanbul.

I.I.I. Kapitalizm Öncesi Teşvik Edici-Güdücü Devletçilik

Feodal yapının çözülmesini izleyen dönemde, piyasa ekonomisine geçiş, paranın dolaşıma girmesi, kapitalist birikimin oluşması bakımından özel bir önem taşıyan 1500'lerden 1800'lere kadar olan dönem, ticari ve kuralcı kapitalizm evresi "merkantilizm" olarak adlandırılmaktadır. Merkantilistler, serveti altın ve gümüş stoku olarak tanımlarlar. Serveti arttırmanın yolu, ya zengin maden yatakları bulmak yada deniz aşırı ticarete girişmektir. Deniz aşırı ticaret ise, çok maliyetli ve riskli olduğu için ancak güçlü bir devlet örgütlenmesi ile mümkündür (Yılmaz, 1992: 5-6).

Merkantilist dönemde, devletin ekonomik yaşamdaki etkinliği çok yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Ekonomik politikaların yönlendirilmesi kadar ekonomik faaliyetlerin denetimi de söz konusu dönemde devlete aittir. Onlara göre ülkeye değerli madenlerin girmesini sağlayan ihracat devlet tarafından desteklenirken, değerli maden çıkışına yola açan ithalat da engellenmelidir. Ayrıca ithalatın kaynağı olan malların üretimi devlet tarafından desteklenmeli ve denetlenmelidir. Sanayinin kullandığı hammadde ve yarı mamul maddelerin ithalatı serbestleştirilmelidir. Devlet ekonomik teşvik ve koruma işlevlerini gerçekleştirirken gerektiğinde fiziki güç kullanmalıdır (Şahinöz, 2000: 2).

Merkantilist dönemde devlet, önemli ihracatçı sanayilerin daha verimli olmasını teşvik etmek için; vergi muafiyetleri, devlet sübvansiyonları ve diğer ayrıcalıkların yanı sıra üretim yöntemleri ve üretilen malların kalitesi ile ilgili düzenlemelerle de ilgilenmiştir (Hunt, 2005: 49).

I.I.II. Doğal Düzenin Savunucuları Fizyokratlar

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Merkantilizme tepki olarak Fransa'da ortaya çıkan ve "fizyokratlar" olarak anılan yeni düşünce akımı, Merkantilist düşüncenin tersine ekonomide devlet müdahalesine tamamen karşıdır (Çaklı, 1998: 24).

Fizyokratlara göre, dünyada mevcut fiziksel düzen gibi bir toplumsal düzen vardır. Bu doğal düzene uyulması en büyük mutluluğu sağlayacaktır. İnsanoğlu, rasyonel bir yaratıktır ve bütün davranışlarında, kendinden üstün bir gücün çizdiği çizgiye uyacaktır. Bu felsefenin doğal sonucu olarak Fizyokratlara göre, devlet düzenlemesi hem gereksiz hem de istenmeyen bir durumdur. Doğaya uygun yasalar gereksizdir. Doğaya uygun olmayan yasalar da uzun dönemde kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Çünkü doğa yasası her şeyden üstündür. Bu düşünce, laissez passer, laissez faire (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ile Avrupa'yı sarsacak olan liberal düşünce akımına ilham kaynağı olmuştur (Savaş, 2000: 228-229). Onlara göre, devlete düşen tek görev, doğal düzenin temeli olan özel mülkiyeti korumak ve hiçbir ekonomik faaliyete karışmamaktır.

I.I.III. Klasik Liberalizm

Klasik liberalizmin başlangıcı XVII. yüzyıla dayanmakta ve 1870'lere kadar olan dönemi kapsamaktadır. Klasik liberalizm, çıkarını maksimize yapmayı hedefleyen bireyi temel alır. Otoriter veya korumacı bir devlet yapısına gerek yoktur. Birey özgürdür ve devletin bireye karşı en önemli görevi, yasal sınırlar içerisinde mümkün olan en geniş özgürlük alanını sağlamaktır. Klasiklere göre özel girişimciliğin ve rekabetin hakim olduğu

piyasada, fırsat eşitliğinin sağlanması durumunda adil bir gelir dağılımı kendiliğinden oluşacaktır. Piyasada Smith'in görünmez el mekanizmasının işlediğini, kişilerin kendi çıkarlarını maksimize etmeleri halinde toplumsal faydanın da maksimize olacağını ileri sürerler.

Bireycilik anlayışının bir uzantısı olarak toplum ve devletin varlığı, bireylerin rızasına dayandırılır ki bu görüşün temeli J. Locke'a aittir. O'na göre, doğa durumu bir özgürlük olmakla birlikte her şeyi yapma izni veren bir durum değildir. Doğa durumu kendini yönetecek bir doğa yasasına sahiptir ve bu herkesi bağlar. Doğa yasası olan akıl, kendine danışmaktan başka bir iş yapmayacak olan insanlığa, herkesin eşit ve bağımsız olduğunu, kimsenin diğerinin hayatına ve sahip olduğu şeylere zarar vermemesi gerektiğini öğretir (Olivecrona, :87). Doğal düzende kişilerin hak ve mülkiyetlerinin korunma güvencesi olmayacağı için kişiler, kendi rızaları ile daha güvenilir olan toplum durumunu kabul eder, savunma ve cezalandırma gibi haklarından da vazgeçerek yine rıza ile oluşturulan devlete devrederler.

Klasik liberalizmde devletin sadece kişilerin hak ve özgürlüklerini korumak için var olduğu kabul edilir. Klasiklerin temel doktrini "bırakınız yapınlar", devlet düzenlemesinin en aza indirilmesi ve girişimci özgürlüğünün en çoklaştırılması olarak ifade edilebilir. Liberaller, serbest piyasayı ekonomik özgürlüğün ve bireysel çıkarlarının korunup geliştirilmesinin aracı olarak savunmuşlar ve negatif özgürlük (bireyin mülkiyetine hiç kimsenin veya devletin müdahale etmemesi) anlayışını benimsemişlerdir. Devletin piyasaya özellikle zor durumda olanların koşullarını iyileştirmek için müdahalesi gereksizdir. Serbest piyasa bu sorunu uzun dönemde çözecektir. Bununla birlikte devlet sistemden tamamen dışlanmamıştır. Smith' e göre a) ulusal savunma b) iç güvenlik ve adalet c) kişilerin bireysel çıkar peşinde koşma güdüsünün serbest piyasada üretimini

gerçekleştiremeyeceği kamu mal veya hizmetlerinin üretimi olmak üzere devletin üç temel işlevi vardır (Gül, 2004: 24-29).

Smith, Ricardo, Malthus gibi düşünürler tarafından geliştirilen “Klasik İngiliz Ekolü”, XIX. yüzyılda ortaya çıkan Neo Klasik Ekol başta olmak üzere günümüz Neo-Liberal iktisatçıları, ekonominin işleyişini “görünmez el” olarak nitelendirdikleri piyasa-fiyat mekanizmasına bırakıp, devletin işlevlerini güvenlik ve altyapı hizmetleri gibi bölünebilirliği olmayan kamusal alanlarla sınırlandırmışlardır. Bu düşünce akımına göre, bireysel çıkarların maksimumlaştırılması toplumsal çıkarların da maksimumlaştırılmasını sağlayacaktır (Şahinöz, 2000: 3).

I.I.IV. Sosyal Liberalizm

Devletin ekonomiye müdahalesine hemen her koşulda karşı çıkan klasik düşünce akımı, 1929 Ekonomik Buhranla birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte Keynes devletin sadece “bekçi-jandarma” rolü ile yetinemeyeceğini, gerektiğinde ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi gerektiği fikrini ileri sürmüştür. Keynes’e göre, depresyondaki bir ekonominin kendi kendine bulunduğu durumdan çıkmasını sağlayacak, ekonomiyi yeniden dengeye getirecek kendi kendine işleyen bir sistem yoktur. Ekonominin tekrar dengeye gelmesi, kitlesel bir işsizlikle mümkün olabilir (Heilbroner, 2003: 238). Keynes “Laissez-faire’nin Sonu” adlı makalesinde; çağın en önemli illetlerinin çoğunun risk, belirsizlik ve bilgi eksikliğinden kaynaklandığını ve bunların eşitsizliklere neden olduğunu ileri sürer. Bu unsurlar aynı zamanda beklentilerin gerçekleşmemesine, etkinliğin ve üretimin düşmesine neden olmaktadır. Çözüm ise, para ve kredinin merkezi bir otorite tarafından kontrol edilmesi ve gerektiğinde yasal düzenlemelerin yapılmasıdır (Buğra, 2003: 266-267).

1929 Ekonomik buhranından sonra devlet, ekonomik hayatta daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Talep azalmasını telafi etmede motor vazife devlete verilmiştir. Devlet bu görevini yatırım yapmak ve ailelere dağıtılan gelirler gibi yöntemlerle gerçekleştirmiştir (Tosun, 1996: 43).

Sosyal Liberalizm'de, pozitif özgürlük anlayışı benimsenmiş ve devlet müdahalesinin reddedildiği negatif özgürlük anlayışının yetersizliği ileri sürülmüştür. Sosyal liberaller, negatif özgürlüklere dayalı hak ve özgürlüklerin, liberal toplumda kamu yararının sağlanmasında yetersiz olacağını ileri sürülmüştür. Devlet, piyasada yarıya eşit koşullarda başlanmasını sağlamalı ve toplumda temel hak ve özgürlüklerini kullanamayacak durumda olanlara belli bir yaşam düzeyi sağlamak için fırsat eşitliğini garantilemelidir (Gül, 2003: 32-33).

XIX. yy'dan itibaren İngiltere başta olmak üzere sanayileşmeye başlayan ülkelerde işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının kötülüğü, kadın ve çocukların çalışma saatlerinin çok uzun olması, sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmemiş olması her kesimin tepkisini çekmiş ve "bırakınız yapsınlar" cı politikanın gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Sosyal liberalizmde devlet, bireyin refahını sağlamak ve ona asgari bir yaşam seviyesi verebilmek için piyasaya müdahale etmek zorundadır. Başka bir ifade ile devlet, liberal toplumun temeli olan fırsat eşitliğini gerçekleştirmek ve piyasada rekabeti daha adil kılmak için ekonomiye müdahale etme hakkına sahiptir. Sosyal liberaller, klasik liberal düşüncenin rekabetçi serbest piyasa ve bireycilik görüşlerini benimsemekle birlikte serbest piyasanın neden olduğu eşitsizliklerin devlet müdahalesi ile giderilmesi gerektiğini savunurlar.

Ekonomik bunalım dönemleri kadar, ekonomik gelişmenin ve sanayileşmenin ilk aşamalarında da yoğun bir devlet müdahalesine gerek duyulmuştur. Weiss ve Hobson'a göre, devlet formasyonunun arkasında bıraktığı başlıca ekonomik miras, devletin istemli bir şekilde serbest piyasa denilen şeyin yolunu açmasıdır. Başka bir ifade ile devlet hiçbir şekilde ekonomiye müdahalede bulunmasaydı kapitalizm asla doğmazdı (Weiss ve Hobson, 1999: 109, Beaud, 2003: 51).

Liberal sistemin, klasik iktisadi düşünce anlamında tam olarak uygulanamayacağı ilk otaya koyanların başında Frederic List gelmektedir. List'e göre, toplumlar tarım evresinden sanayi evresine geçerken mutlaka devlet müdahalesine gerek duyarlar. O'na göre devlet; bir taraftan yüksek gümrük duvarları ile iç talebi ulusal mallara döndürmeli ve böylece ulusal sanayi teşvik etmeli, diğer taraftan da teknolojik açığı kapayacak önlemler almalıdır (Şaylan, 2003: 66). Günümüzde sanayileşmiş ülkelerin ulaştığı düzey, devlet desteği sonucunda gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerin çoğunda, sanayileşme sürecinde öncelikli sektörler saptanıp teşvik edilmiş, temel ağır sanayilerde kamu girişimciliği geliştirilmiş ve dış rekabete karşı etkin bir biçimde belli bir süre korunmuştur. Devletin ekonomik destek politikaları, işsizlikle mücadele veya bölgesel gelişme gibi farklı nedenlerle de olsa gelişmiş ülkelerde günümüzde de devam etmektedir (Şahinöz, 2000: 4).

I.I.V. Yeni Liberalizm

Yeni liberalizm, liberalizmin 1870'lerden 1970'lere kadar olan süreçte gelişiminin bir eleştirisi ve bir tür revizyonu olarak ortaya çıkmıştır. Amaç, klasik liberalizmin özüne dönmesi yolunda, liberal öğretinin gelişiminde ortaya çıkan hataların giderilerek gerçek liberalizmin ortaya konulmasıdır.

Yeni liberalizm; birey, seçme özgürlüğü, serbest piyasa sistemi ve sınırlı devlet ilkelerine dayanır. Yeni liberallere göre devlete pozitif hakları geliştirme misyonu yükleyen, toplumcu, katılımcı ve demokrasiye dayalı, sosyal adaleti gerçekleştirmeyi hedefleyen sosyal liberalizm, liberalizmi özünden koparmıştır. Yeni Liberalizm'in öncülerinden Karl Polanyi'ye göre, hiçbir devlet veya devlet politikası, piyasaların kurulmasını engellememeli ve satış dışındaki kanallardan gelir sağlanması önlenmelidir. Ayrıca mal, emek, toprak ve para fiyatlarının tümü için, fiyatların değişen piyasa koşullarına uyum sağlama sürecine müdahalede bulunulmamalıdır. Yani, sadece bütün üretim unsurları için piyasalar bulunması değil aynı zamanda bu piyasaların işleyişinin etkilerine karşı hiçbir önlem veya politika bulunmaması da gereklidir. Fiyat, arz ve talep tespit edilip düzenlenemez. Piyasayı ekonomik alanın tek düzenleyici gücü durumuna getiren koşulların sağlanmasıyla, piyasanın kendi koşullarına göre işlemesini sağlayan politika ve yöntemlerin dışında hiçbir müdahaleye yer yoktur (Polanyi, 2005:115-116).

Yeni Liberalizm'in öncülerinden Hayek'e göre, (piyasa ekonomisini bireysel özgürlüğün vazgeçilmez şartı olarak düşündüğü için), devletin temel iktisadi işlevi piyasa süreci için gerekli kurumların yaratılması ve geliştirilmesidir. O'na göre, devletin ekonomiye müdahalesi, müdahale olmadığı takdirde oluşmayacak ilave koordinasyon bozukluklarına neden olur. Hükümet politikaları dışsal bir koordinasyonsuzluk kaynağıdır ve tekrar koordinasyonu sağlamaya yardımcı olmaz (Yay, 1993: 70-71).

Yeni liberalizm, klasik liberalizmin bir devamıdır ve doğal hakları ve negatif özgürlüğü temel alır. Özgür toplumu güvence altına almak için devletin serbest piyasa ve negatif kişi özgürlüklerine engel olacak uygulamalarına sınırlamalar getirilmeli, piyasa kendi doğal dinamiklerine bırakılmalı ve yasalar yolu ile kişi hak ve özgürlüklerinin üstünlüğü sağlanmalıdır. Yeni liberallerde, negatif birey haklarının güvence altına

alınması ve kendi kendine dengeye gelen rekabetçi serbest piyasa ile buna müdahale etmeyecek, koruyucu, çok sınırlı bir devletin adil bir toplumsal, ekonomik ve politik sistemin temel gereklerini oluşturduğuna inanılır (Gül, 2003: 37).

I.I.VI. Liberteryenizm

Liberteryenler, devleti klasik liberalizmin “gece bekçisi” devlet anlayışı ile benzer bir biçimde sınırlı devlet anlayışını benimser. Sınırlı devletin belirli işlevleri olmalıdır. Oysa günümüzde devletin alanı genişletilerek devlete dört temel işlev yüklenmiştir. Bunlar (Gül, 2003: 62-63);

- a) Devletin koruyuculuk ve adaleti gerçekleştirme işlevi
- b) Altyapı ve benzeri kamu hizmetlerini gerçekleştirilmesi
- c) Refah devleti ilkesi
- d) Bireyin iyiliğini düşünerek gerekli durumlarda ona danışmanlık yapması ve onu yönlendirmesidir.

Liberteryenizmin önde gelen isimlerinden biri olan Nozick’e göre, devletin yukarıda belirtilen işlevlerinden ilki hariç diğerleri devletin bireysel haklara müdahale etmeden gerçekleştirebileceği işlevler değildir. Ayrıca devlet, işlevlerini yerine getirmek için mali kaynağı olan vergi toplama hakkını

sadece bireyi ve mülkiyetini savunmak için kullanabilir. Bireysel haklar kamu yararına çiğnenemez. Minimal devletten daha fazlasını ihtiva eden hiçbir devlet, bireysel hakları güvence altına alamaz. Minimal devlet, kabul edilebilecek en kapsamlı devlettir. Minimal devletten daha kapsamlı bir devletin varlığı bireysel hakların ihlal edilmesine neden olur (Nozick, 1974: 149).

Liberteryenlerin sınırlı devlet anlayışında, devletin eşitliği sağlama, kolektif amaçlar ve sosyal hakları gerçekleştirme ve toplumsal refahı sağlama gibi işlevleri yoktur. Bu tür işlevler devlet müdahalesi içererek bireye zarar verir. Devletin meşru görev alanı bireylerin mülkiyet haklarının korunmasını sağlamaktır. Devlet bu görevini doğal düzeni bozmadan gerçekleştirecektir. Onlara göre piyasalar iyi, devlet ise kötüdür. Piyasa sistemi barışçı ve toplumsal bütünlüğü temsil ederken, devlet düzeni zorlamayı ve tercihleri yok etme anlayışını ifade eder.

I.I.VII. Modern İktisadın Müdahale Anlayışı

XIX. Yüzyılda geçerli olan liberal ekonomi görüşünün bir sonucu olarak devletin savunma, adalet, eğitim gibi alanlarda faaliyet göstermesi şeklindeki anlayış gittikçe önemini kaybetmiştir. Devlet bir taraftan geniş görev ve hizmet alanı, diğer taraftan gelir yaratıcı ve transfer harcamaları nedeniyle sosyo-ekonomik yapı üzerinde önemli etkiler yaratır hale gelmiştir.

Günümüzde piyasa ekonomilerinde devletin, dışışleri hizmetlerinden, tüketim malları üretimine dek uzanan geniş bir alanda faaliyette bulunduğu gözlenmektedir. Devlet yalnızca yönetsel işleri ile kendini sınırlamamakta; üretim, kaynak dağılımı, gelir bölüşümü, ekonomik büyüme, konjonktürün

düzenlenmesi, dış ticaret alanına müdahale etmek görevlerini de üstlenmektedir. Başka bir deyişle, iktisadi, sosyal, kültürel yaşamın tam ortasında devlet yer almakta, ekonomiye dolaylı ve dolaysız olarak müdahale etmektedir (Tosun, 1996: 47).

Devletin fonksiyonlarındaki artış, günümüzde eskisinden farklı olarak giderek artan sosyal ve kültürel hizmetlerin yerine getirilmesine, ülke ekonomisinde düzenleyici rolün oynanmasına yol açmıştır. Bu aslında kamu harcamalarının eskiye oranla kıyaslanamayacak derecede artması sonucunu doğurmuştur. Bugünkü devletin fonksiyonel müdahaleci olması, sosyal adaleti, eşitliği ve ekonomik kalkınmayı amaçladığından devlet gelirlerinin harcamalara paralel olarak artması sonucunu doğurmuştur.

Modern devlet anlayışı ile birlikte, amacı ve etkileri oldukça geniş olan kamu harcamalarının, geri kalmış bölgelerin kalkınmasında bir araç olarak kullanılması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Şüphesiz kamu harcamaları ekonomik kalkınmada kullanılacak maliye politikası araçlarının en önemlisidir.

Yukarıda devletin toplumdaki yerinin ne olması gerektiği çeşitli iktisat ekollerine göre açıklanmaya çalışılmıştır. Klasik liberalizmde, teşvik ve benzeri hükümet müdahalelerinin minimize edilmesi savunulurken, sosyal liberalizmde teşviklere daha geniş bir alan tanınarak devletin gerektiğinde iktisadi alanı düzenleme fonksiyonuna olumlu yaklaşılabilmektedir. Teoride teşvik politikalarının gerekliliği ve ekonomide dengesizlik yaratıp yaratmadıkları tartışılmakla birlikte, pratikte gelişmiş ve gelişmekte olan hemen hemen bütün ülkelerde teşvik politikaları uygulanmaktadır.

I.II. TEŞVİK KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Günümüzde devletin toplum hayatını düzenleyici görevi artmış olup ekonomide dengeli bir kalkınma, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve refahın tabana yayılması bütün ülkelerin temel politikası haline gelmiştir. Planlı bir kalkınmanın sağlanması ve özel sektörün de kalkınma planlarında belirlenen hedeflere ulaşılmasında görevlerini yerine getirebilmesi açısından en etkili yönlendirme aracı olarak da teşvik uygulamaları gösterilmektedir.

İktisat literatüründe “teşvik” kavramı, “belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacı ile kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler” olarak tanımlanmaktadır (Çiloğlu, 1997: 1).

Buradan hareketle “yatırım teşvik” kavramını, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, sermayeyi tabana yaymak, istihdamı arttırmak, katma değeri yüksek ileri ve uygun teknolojilerin kullanılmasını sağlamak ve uluslararası rekabet gücünü arttırmak amacıyla uluslararası yükümlülüklerin de dikkate alınması koşulu ile yatırımların kamu tarafından desteklenmesi olarak tanımlamak mümkündür. Tanımdan da anlaşılacağı gibi teşviklerin temelinde kaynakların ülke ekonomisi açısından daha yararlı olduğu kabul edilen alanlara yönlendirilmesi yatmaktadır (Afşar, 1999: 1).

Yatırım teşvik kavramı OECD tarafından; “bir yatırımın potansiyel karını veya maliyetini etkilemek suretiyle yada yatırımla ilgili riskleri değiştirerek yatırımın boyutunu, yapılacağı yeri ve yatırım sektörünü etkilemek için düzenlenmiş hükümet müdahaleleri” olarak tanımlanmaktadır (UNCTAD, 1994: 290-291).

Yatırım teşvikleri özendirme, yönlendirme ve caydırma özelliği olan uygulamalardır. Başka bir ifade ile, ekonomik bir faaliyetin geliştirilmesi, yavaşlatılması veya geriletilmesi amacı ile kamu tarafından gerçekleştirilen önlemlerdir.

Teşvik kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için temel özelliklerine değinmek yerinde olacaktır. Teşvik kavramının temel özelliklerini altı başlık halinde sıralamak mümkündür. Bunlar (Duran, 2003: 6-7):

- Teşvikler, devlet tarafından verilir.
- Genellikle özel kesime verilmekle birlikte kamu teşebbüslerine de verilebilir.
- Teşviklerin devlete bir maliyeti vardır. Bu maliyet, nakdi teşviklerde ucuz kredi ve hibeler yoluyla yapılan transferler nedeniyle kamu fonlarının azalmasından kaynaklanacağı gibi, vergisel teşviklerde tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir devlet gelirininki bağışlanmasından kaynaklanan gelir azalması şeklinde de olabilir.
- Devlet açısından gelir kaybı veya fon azalmasına neden olurken, firmalar açısından bir “yararı” ifade eder.
- Yatırımın mahiyetini, bölgesini, sektörünü, büyüklüğünü ve zamanlamasını etkilemek amacına dönük olarak kullanılır.

- Dolaylı veya dolaysız verilebilir.

- Açık veya gizli olabilir.

Günümüzde ekonomik sistem, birçok değişkene bağlı olarak işlemektedir. Doğal kaynaklar, finansman yapısı, eğitim durumu ve demografik yapı gibi ülke içi faktörlerin yanında yaygınlaşan globalleşme hareketi ve bölgesel entegrasyonlar nedeni ile dışarıdan temin edilen hammadde, yarı mamul, mamul ve enerji fiyatlarında uluslararası piyasalarda meydana gelen dalgalanmalar ile emek ve sermayenin dolaşım imkanlarının artması ülke ekonomisinin gidişatını etkilemektedir. Bu nedenle, ekonominin çok sık değişen yapısının takibi ve ülke ekonomisinin dengeli büyümesinin sağlanması ancak kısa dönemlerde değişebilen, esnek, çok amaçlı ve araçlı bir teşvik sistemi ile mümkün olabilecektir. Özellikle üretim kapasitesini ve ihracata ilişkin pazar kapasitesi ve payını arttırmaya yönelik olarak uygulanan desteklerin, diğer kamu harcamalarından daha etkin kullanılabildiği ve ekonomiye doğrudan enjekte edildiği dikkate alındığında etkili bir yönlendirme aracı olduğu ortadadır (Serdengeçti, 2000: 93-94).

İktisat politikası içinde önemli bir araç olarak kullanılan teşviklerin tanımlanması, ölçülmesi, reel refah maliyetleri cinsinden ekonomik etkilerinin incelenmesi ve gelir dağılımı açısından uzantılarının açığa çıkarılması pek çok nedenden dolayı araştırma gündemine girmektedir. Öncelikle kamu harcamaları politikası içinde teşviklerin payı ve rolü oldukça büyük olduğundan, bu politika aracının neden ve nasıl kullanıldığının belirlenmesi gerekmektedir. İkinci olarak, teşvikler yurt içindeki kaynak dağılımı kararını, gelir dağılımını, harcamaların verimliliğini etkilediği gibi ekonominin esnekliğini azaltarak yapısal ve sektörel uyumunu da etkilediği için detaylı araştırmaların yapılması zorunluluk haline gelmiştir. Diğer taraftan

uluslararası düzeyde artan bütünleşme sürecinde, teşviklerin rekabetçiliği etkileyerek uluslararası kaynak dağılımında neden olduğu bozulmalardan dolayı sorgulanması da konunun diğer bir boyutudur (Küçüker, 2000:133-134).

I.III. TEŞVİKLERİN UYGULANMASINI GEREKTİREN EKONOMİK NEDENLER

Ekonomik ve sosyal problemlerin çözümü amacıyla uygulanan ve devletin müdahale araçlarından biri olan teşvikler, özellikle sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile çok önemli bir konuma gelmiştir. Teşvik uygulamaları, ekonomik istikrar ve büyüme gibi ekonomik amaçların yanında bölgesel dengesizlikler, göç, çevre vb. gibi bazı sosyal amaçlar da içermektedir. Temelinde piyasa mekanizmasına müdahale yatan ve belli kesimlere yönlendirildiğinden haksız rekabete yol açan bu politikanın uygulanma gerekçesi ise yukarıda sayılan ekonomik ve sosyal nedenlerdir (Çiloğlu, 2000: 29).

Bir ekonomide kalkınmayı sağlamak ve iç piyasanın genişletilmesi ve dış piyasalarla rekabet edilebilir bir düzeye gelinmesi açısından, uzun dönemde kaldırılmak koşulu ile, yatırımların artırılması ve istenilen alanlara yönlendirilmesi açısından teşvik araçları büyük bir öneme sahiptir. Yatırımlara uygulanan teşvikler, yatırımın maliyetini düşürmek, finansman ihtiyacını azaltmak/gidermek ve karlılığı arttırmak olmak üzere temelde üç amaca hizmet eder.

Bir ekonomide yatırım teşviklerinin verilme nedenleri şu şekilde sıralanabilir (OECD, 2004: 86; OECD, 2001: 26):

- Bölge ekonomisinin gelişimini sağlamak,
- Belli mal ve hizmetlerin üretimini sağlamak,
- İstihdam yaratmak,
- Yeni bir sanayi dalını korumak,
- Ekonomik çeşitlilik veya endüstriyel ilerlemeyi içeren endüstriyel öncelikler,
- Dış piyasalara erişimde ve ihracata yönelik büyümenin sağlanması,
- Emek yoğun endüstrileri desteklemek amacıyla istihdam artışının sağlanması,
- Geri kalmış bölgelerdeki ekonomik faaliyetleri desteklemek için bölgesel kalkınmanın sağlanması,
- Eğitim ve beşeri sermayenin geliştirilmesi,
- AR- GE çalışmaları ve yenilikler,
- Çevreyi koruyucu teşviklerdir.

Bununla birlikte, yatırım ve üretim imkanlarının yetersizliği, para ve kredi piyasasının yeterli seviyede gelişmemiş olması, bölgeler arası kalkınmışlık farklılıkları, doğal kaynaklardan tam olarak yararlanılamaması, işsizlik, ekonomik bunalımlar ve ekonomide özel teşebbüse yer verme gibi nedenlerle tüm ölkelerde açık veya gizli olarak uygulanan yatırım teşvik tedbirleri; ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınmanın sağlanması, sanayileşmenin ve teknolojik gelişmenin hızlandırılması, kıt kaynakların daha etkin kullanımının sağlanması ve işsizliği azaltarak ölkede insanının refah düzeyinin yükseltilmesini hedeflemektedir (DPT, 1994: 43).

Sektörel politika aracı olarak, uluslararası rekabet gücü zayıflayan, dış ölkelerden kaynaklanan yoğun rekabet sonucu zor durumda kalan yada yeni kurulma aşamasında olan sektörlerle, devlet tarafından destek sağlanabilmektedir. Böylece sanayilerin değişen şartlara uyum sağlayabilmesi ve üretimlerini devam ettirerek istihdam sağlaması veya iç ve dış pazarlarda rekabet gücünün artırılarak ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Devletin yatırımlara sağladığı teşvikler yoluyla gerçekleştirmeye çalıştığı diğerk bir hedef ise bölgelerarası gelişmişlik farklarının ve dengesizliklerin giderilmesidir. Devlet, geri kalmış ve normal piyasa koşullarında yatırım yapmanın kazançlı olmadığı bölgelerde yapılacak yatırımlar için çeşitli teşvik tedbirleri uygulayarak bu bölgelerdeki sanayi faaliyetlerinin özel kesim için cazip kılınarak gerçekleştirilmesine çalışmaktadır. Sektörel ve bölgesel politika aracı olarak kullanılan teşvikler, aynı zamanda ihracatı geliştirmek için de kullanılmaktadır. Bu, belli bir malın üreticilerinin ihracata yönelmelerini teşvik ya da ihraç edilmekte olan bir malın üretimini teşvik yoluyla yapılabilir. Birinci durumda, sağlanacak devlet yardımları ihracat aşamasında, ikinci durumda ise yatırım veya üretim aşamasında verilmektedir (Leblebeci, 2002: 5).

Yatay teşvikler olarak adlandırılan bölgesel kalkınma yardımları ile, bütünleşme eğiliminin giderek arttığı günümüzde, yakınsama potansiyeli görülmeyen geri kalmış bölgelerin teşvikler yolu ile uzun dönemde dengeli büyümesi sağlanarak gelir dağılımını düzenlemek önemli hale gelmiştir (Oallachan and Satterthwaite, 1992: 7).

Teşviklerin diğer kamu politikalarına göre en büyük avantajı, ekonomiye doğrudan enjekte edilmesidir. Bu nedenle uygulamada etkisi daha kısa sürede ortaya çıkabilmektedir.

I.IV. TEŞVİK ÇEŞİTLERİ

Teşvikler uygulanması açısından; vergi yükünü azaltıcı veya tamamen kaldırıcı mali (fiskal) teşvikler, yeni yatırımcılara finansman sağlayan, sermaye ve operasyonel maliyetleri karşılayan finansal teşvikler ve istihdamın kalifiye hale getirilmesi, altyapı hizmetler ve bezeri uygulamaları içeren diğer teşvikler olmak üzere üçe ayrılabilir (UN, 1997: 14).

I.IV.I. Finansal Teşvikler

Finansal teşvikler, kendi içinde üç başlık altında ele alınabilir. Bunlar (UNCTAD, 2003: 6):

a) Yatırım indirimi: Nakdi yardımlar şeklindedir. Yatırım projeleri ile ilgili piyasa veya üretim maliyeti, sermaye karşılığı vb. uygulamaları içerir.

b) Sübvansiyon: Kredi, kredi garantisi, ihracat kredisi garantisi vb. şeklindedir.

c) Hükümet Garantisi: Ticari ve sermaye yüksek olan yatırımlara gümrük tarifesi/kamu fonu şeklinde garanti sağlanmasıdır.

I.IV.II. Mali Teşvikler

Mali teşvikler, dokuz başlık altında toplanabilir. Bunlar (UNCTAD, 2003: 6-7):

a) Kâra Dayalı Teşvikler: Gelir vergisinin, kazançlardan alınan verginin azaltılması ve vergi taksitinin ertelenmesi şeklindedir.

b) Sermaye ve Yatırıma Dayalı Teşvikler: Hızlandırılmış amortisman/yatırım ve yeniden yatırım indirimi şeklindedir.

c) Emeğe Dayalı Teşvikler: Sosyal güvenlik yardımlarının azaltılması / giderlerle ilgili emek veya personel sayısına dayalı maaş indirimi şeklindedir.

d) Satış Temelli Teşvikler: Toplam satışlara dayalı gelir vergisinin indirilmesidir.

e) İthalat Temelli Teşvikler: Sermaye mallarında gümrük indirimi, hammadde veya teçhizat, üretim sürecine dair girdi ve aksam, ithal mallara vergi indirimi şeklindedir.

f) İhracat Temelli Teşvikler: İhracat vergisi, gümrük vergisi iadesi, ihracat gelirinde vergi indirimi, üretilmiş veya döviz yolu ile kazanılmış gelir için vergi indirimi, ihracat performansını arttırmak için iç satışlarda vergi indirimi, ihracatta gelir vergisi indirimi, ihracatta denizaşırı giderleri azaltmak ve yatırım indirimi sağlamak şeklindedir.

g) Diğer Harcamalar: Pazarlama veya promosyon gibi harcamalar için gelir vergisi indirimi vb. uygulamaları içerir.

h) Katma Değere Dayalı Teşvikler: Gelir vergisi indirimi veya çıktının içeriğine dayalı kredi sağlama, değer kazançlarında gelir vergisi indirimi verme şeklindedir.

ı) Ülke dışında faaliyet gösterenler için vergi indirimi

I.IV.III. Diğer Teşvikler

Diğer teşvikler, düzenleyici teşvikler, sübvansiyon, piyasa ayrıcalığı ve döviz ayrıcalığı olmak üzere dört başlık altında toplanabilir(UNCTAD, 2003: 7).

1- Düzenleyici Teşvikler

- a) Çevre, sağlık, güvenlik ve çalışma standartlarının düzenlenmesine yönelik teşvikler
- b) Uygulanan standartlarda geçici veya sürekli muafiyetler
- c) Yatırımcı zararlarının teminat şartlarının yönetmelik ile standartlaştırılması

2- Sübvansiyon

- a) Altyapı hizmetlerinin sübvanse edilmesi; elektrik, su, telekomünikasyon, nakliye vb.
- b) Sübvansiyon; finansal kaynakları sağlamak için para yardımıyla bulunulması,
- c) Proje uygulama ve yönetimi; ön yatırım çalışmalarını sağlamak, hammadde ve altyapı sağlamak, üretim yöntemlerinde ve pazarlama tekniklerinde yön göstermek, teknik bilgi ve kalitenin sağlanmasıdır.

3- Piyasa ayrıcalığı

- a) Öncelikli devlet sözleşmeleri
- b) Tekel hakkı verilmesi veya piyasaya giriş engelleri

4- Döviz Ayrıcalığı

- a) Döviz kurunun indirilmesi
- b) Belli bir kur uygulanması
- c) Yabancı kredilerde döviz riskini ortadan kaldırmak
- d) İhracat kazançlarında döviz kredisi vermek
- e) Sermaye ve kar sağlanmasında ayrıcalıklar şeklindedir.

Gelişmekte olan ülkelerde genellikle tercih edilen teşvik türü; vergi erteleme, ayrıcalıklı vergi oranları uygulaması, amortisman indirimi, gümrük muafiyeti ve benzeri mali teşviklerdir. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde ise genellikle uygulanan teşvikler; nakdi yardımlar, faizsiz krediler gibi finansal teşvikler şeklindedir (Kokko, : 5, UN, 1997: 15).

Avrupa ülkelerinin çoğunda, istihdam ve yatırımların artmasını sağlayıcı, idari kontrollerce genellikle finansal ve mali teşviklerde oluşan bölgesel politikalar uygulanmaktadır. Son yıllarda, büyümede yaşanan olumsuzluklar ve işsizlik artışının uzun dönemde bölgesel kalkınma sağlanamadıkça giderilemeyeceği anlaşılmıştır (Faini and Schiantarelli, 1987: 517).

Diğer teşvikler ise, sayı ve alan olarak son yıllarda giderek artan oranda kullanılmaktadır. Bu teşvikler içinde bilim parkları, özel sektörün faaliyetini desteklemek amacıyla hükümetin bazı vergi yüklerini kaldırdığı ve ticari mevzuatı kolaylaştırdığı girişim bölgesi ve ihracat yapacak yatırımcılar için, altyapı sübvansiyonu ve altyapı hizmetleri en önemlileridir. Pek çok ülkede geri kalmış bölgelere ve küçük işletmelere, bilgi sağlama, danışmanlık ve yönetim hizmetlerinin yanında eğitim ve diğer teknik destekler de teşvik aracı olarak kullanılmaktadır (UN, 1997:15).

I.V. DEVLET YARDIMLARININ REKABET ETKİSİ

Devlet yardımlarının gelişme düzeyi ne olursa olsun bütün ülkeler ve bölgeler için ortak paydası, devlet yardımlarının rekabeti ihlal etmeyecek nitelikte olması veya bu ihlalin minimum düzeye çekilmesidir. İktisadi olarak gerilik gösteren ülke ve bölgelerde rekabet ortamının geliştirilmesinde dikkat edilmesi gereken husus, devlet yükümlülüklerinin devlet yardımları ile telafi edilemeyecek oranda ağır olmasıdır.

Devletin tüm ülke ekonomisi için öngördüğü ağır vergi ve sosyal sigorta yükümlülükleri gelir düzeyi nispeten düşük olan ülke ve bölgelerde gelire oranlandığında, piyasaların gelişmesini, girişimciliği ve sermaye birikimini engelleyici nitelik kazanmaktadır. Bu ülke ve bölgeler için en önemli teşvik

devlet yardımlarından çok devletin getirdiği ağır yükümlölüklerin hafiflemesidir. Bu nedenle verilen teşviklerin ağırlık noktasını muafiyetler ve istisnalar oluşturmuş, ancak bunlar sistemin kendi içinde teşvik alamayan firmalar açısından bir haksız rekabete yol açmıştır (Türkkan, 2004: 31).

Teşvik sisteminin rekabeti ihlal edici etkilerini en aza indirmek ve rekabeti destekler bir etki yaratmasını sağlamak için korumacı, yönlendirici, tepeden inme, tek vizyona dayalı yaklaşımların terk edilmesi gerekmektedir. Teşvik sisteminin rekabeti destekleyen bir yapı kazanabilmesi için diğer bir koşul şeffaflıdır. Tüm kesimlerin hangi alanlara kime ne kadar teşvik verileceğini bilmesi proje hazırlamada önemli bir rekabet aracı olacaktır. Teşvik sisteminin etkinliğini azaltan en önemli unsurlardan biri gerekli kaynağın oluşturulmadan kağıt üzerinde teşvik dağıtılmasıdır. Devleti kaynak yetersizliği nedeni ile gerçekleştiremediği yardımlar pek çok girişimciyi yarı yolda bırakmıştır (Türkkan, 2004: 83-84).

I.VI. TEŞVİKLERİN YATIRIM KARARINA ETKİLERİ

Teşvik politikasının yatırım kararı üzerindeki etkinliği bütün çevrelerce kabul görmektedir. Bu etkinlik, “düşük maliyetle elde edilmesi durumunda sermayenin daha yoğun kullanılacağı” varsayımına dayanır ki bu düşünce, Neo-Klasik yatırım teorisinin merkezini oluşturmaktadır (Duran, 2003: 82).

Devlet yardımlarının işletme kararları üzerinde etkili olduğu başlıca alanlar; işletmelerin faaliyet konuları, kuruluş yerleri, üretim teknikleri ve üretim kapasitesi seçimidir (Leblebeci, 2002: 5). Piyasa şartları, girişimcileri bazı alanlara yatırım yapmaktan ve bazı faaliyetleri icra etmekten alıkoyabilir. Ekonomide ise bu faaliyetlere ve yatırımlara öncelik verilmesi zorunlu

olabilmektedir. Özel teşebbüsü, milli ekonominin zorunlu önceliklerine yönlendirebilmek için kamu otoriteleri teşvik mekanizmalarını kullanmaktadır. Böylece ekonomideki darboğazın ve gerekli altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılır (Benlikol ve Müftüoğlu, 1997: 6).

Yatırım kararının verilmesindeki temel etken, yatırım sonrası karın maksimize edilmesidir. Yatırım yapılması düşünülen bölge veya faaliyet alanı yatırımın karlılığını etkileyebilecek avantajlara sahip ise, o bölgelere yatırım yapılma tercihi daha yüksektir. Yatırım kararının verilmesinde uygulanan teşviklerin büyük bir önemi vardır. Yatırım kararları üzerinde etkili olan teşvik avantajlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Duran, 1998: 20).

- *Yatırımın maliyetini düşürmek*; Yatırım indirimi, vergi, resim ve harç istisnası ile gümrük vergi ve resim muafiyeti gibi mali teşvikler yatırımın maliyetini düşürmektedir.
- *Finansman ihtiyacını hafifletmek*; Düşük faizli iç ve dış yatırım kredileri, işletme kredisi, yatırım destekleme primi, teşvik primi gibi finansal nitelikli teşvikler ile finansman fonu uygulaması sayesinde yatırım ve işletme aşamasında yatırım için gerekli finansmanın sağlanmasında teşviklerle yatırımcıya destek olunmakta ve kolaylık sağlanmaktadır.
- *Karlılığı arttırmak*; Altyapı yatırımlarının devlet tarafından gerçekleştirilmesi, ucuz arsa ve arazi temini, vergi resim ve harçlardan muaf olması ile maliyetler düşerek, yatırımın karlılığı artmaktadır.

Bu gibi teşvikler girişimcilerin yatırım kararlarını olumlu yönde etkileyerek girişimcileri yatırım yapmaya yönlendirmektedir. Bir taraftan girişimciler finansal açıdan desteklenerek kaynak temin edilirken bir yandan da geleceğe ilişkin risklere karşı devlet güvenceleri yatırım kararlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Yatırımlardaki riskin büyüklüğü, yatırımın türü, yapılacağı bölge ve ekonomik konjonktür tarafından belirlenmektedir. Ayrıca, yatırım teşvik araçları, yerine göre büyük bir imkanı temsil etmesi sebebiyle, her zaman için istismar edilme tehlikesi de taşımaktadır. Bu bakımdan teşviklerin gerçek amaçlarına ve hak edenlere aktarılması, yatırımda verimlilik, bilgi akışı, denetim ve ek kaynak unsurlarına dayanmaktadır.

Teşviklerin etkinliğinde yatırımın hangi aşamasında verileceği, teşviklerin miktarı, teşviklerin kendi içinde tutarlı olması, bölgesel ve sektörel amaçlara uygun olması, ile birlikte ekonomik konjonktürle de yakından ilgilidir. Eğer ekonomide enflasyonist bir süreç yaşıyorsa teşviklerin yatırımlar üzerindeki etkisi zayıflar. Çünkü böyle bir ortamda gelecek tam anlamıyla tahmin edilmediğinden yatırım kararı verilmesini kolaylaştırıcı teşviklerin yatırımcıların yatırım kararlarını etkilemesi güçtür.

Teşviklerin etkinliğinin bir başka ölçüsü de siyasi istikrar ve beklentilerdir. Siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü ve gelecek hakkındaki beklentilerin olumsuz olduğu dönemlerde, teşviklerin etkisi zayıf olur. Güçlü hükümetlerin, ciddi ve kararlı uygulamaları teşvik tedbirlerin etkisini artırır. Ayrıca, ekonomide istikrar ve devamlılık da önemlidir. Sürekli değişen ekonomi politikaları ve buna bağlı mevzuat değişiklikleri uzun dönemli yatırım kararlarını caydırıcı etkiye sahiptir. Bu alanda mutlaka dünya konjonktürü çerçevesinde yatırım önceliklerini bilimsel bir tarzda takip ederek devlete

önerilerde bulunan bir uzmanlık bölümünün kurulmasına ihtiyaç vardır. Eğer böyle bir yola gidilmez ise, teşvik sağlanmış olan bazı yatırımlarda gereksiz yere kapasite oluşturulması olasılık dahiline girerken bazı yatırımlar açısından da kaynak yetersizliği ortaya çıkabilir.

Ayrıca yatırım teşviklerinin yabancı yatırımların ülkeye çekilmesinde de önemli etkileri vardır. Yabancı yatırımcılar bir ülkede yatırım yapma kararı alırken; piyasa çapı, işgücü piyasasının yapısı ve yasaları, fabrika arazisinin fiyatı ve endüstriyel bölgelerin durumu, enerji maliyeti ve kullanılabilirliği, nakliye maliyeti ve yoğunluğu, ülkedeki faiz oranı ve kredi imkanları bankacılık sistemi, finansal piyasaların durumu, vergi sistemi, yatırım teşvikleri ve vergi oranının elverişliliği (World Development Report, 2005: 22), politik sistem, sosyo-ekonomik durum, yabancı yatırımları hükümetin destekleyip desteklememesi, yerel piyasalar, özel sektör/kamu sektörünün yapısı, tarifeler ve engellerin olup olmaması, döviz rejimi, GSMH'deki büyüme, enflasyon, sektörel dağılım, AR-GE ve Teknolojik gelişmenin durumu, ulaşım ağı, yerli piyasa ile rekabet edilebilirlik vb. koşullara dikkat ederler. Bu nedenle uygulanacak teşviklerin yapısı ve niteliği yabancı yatırımların ülkeye gelmesi açısından da büyük önem teşkil etmektedir (Michalet, 1997: 24).

I.VII. TEŞVİKLERİN MALİYETİ

Teşviklerin yatırımları yönlendirmedeki potansiyel yararlarının yanında kamuya yüklediği maliyeti de tartışma konusudur. Bazı durumlarda, teşviklerin yatırımlar üzerinde ciddi bir etkisi olsa da, genel olarak değerlendirildiğinde maliyetinin yararını aşma ihtimalinin olduğu gözden uzak tutulması gereken bir olgu olarak kabul edilir (Duran, 2003: 73).

Teşviklerin doğrudan maliyeti, kamu fonlarının erimesi ve potansiyel vergi gelirlerinin azalmasıdır. Burada tartışma, hiç teşvik sağlanmadığı veya daha az oranlarda sağlandığında yine yatırım yapılıp yapılmayacağıyla ilgilidir. Yapılabilecek yatırımlara teşvikler yoluyla kaynak aktarılması durumunda kamu hazinesi kaybederken, sağlanan teşvikin ekonomiye ilave bir katkısı olmayacaktır. Çünkü gerçekleşen yatırımlar zaten her koşulda yapılabilecek türden yatırım projeleridir. Ancak teşvik olmaksızın yapılmayacak yatırımlara sağlanan vergi muafiyet ve istisnalar ekonomiye yapılan yeni yatırımlar nedeniyle geri dönecektir.

Yabancı sermaye bağlamında değerlendirildiğinde de aynı durum söz konusu olacaktır. Her durumda gelebilecek bir yabancı sermaye yatırımına sağlanan teşvikler kamuya maliyet yüklerken ekonomiye ilave bir katkısı olmayacaktır.

Teşviklerin maliyet etkinliği, teşviklerin hükümetlere maliyetlerinde düşüş ve yatırım çekme düzeyindeki artış ile ölçülür. Genellikle teşviklerin kısıtlayıcı etkileri dolaylıdır. Teşviklerin sadece belirlenmiş kıstaslara sahip olan kuruluşlara verilmesi önerilmektedir (UNCTAD, 1994: 291).

I.VIII. TEŞVİKLERİN DİĞER POLİTİKALAR İLE UYUMU

Teşviklerin verimliliği için seçilecek projelerin ülkenin genel ekonomi ve sosyal politika hedefleriyle örtüşmesi gerekir. Teşvik politikası ülkede uygulanan diğer politikalarla birlikte değerlendirilmeli ve genel politikanın tamamlayıcı bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu şekilde hem genel amaçların gerçekleşmesi hem de özel amaçlara ulaşmak kolay olur. Sağlanacak uygun koşullu kredilerin uygulanan para ve maliye politikalarıyla

uyumlu olması, korumacılık politikalarının genel gümrük ve rekabet politikalarıyla desteklenmesi, vergi teşviklerinin genel vergi sistemiyle paralellik göstermesi gerekir (Duran, 2003: 74).

Bir taraftan kamu gelirlerinin arttırılması gibi çok öncelikli ve acil bir amaç ön plana çıkmışken, diğer taraftan toplanan veya toplanacak vergilerde kayba neden olacak muafiyet ve istisnaların kapsamının cömertçe genişletilmesi tezat teşkil eder. Yine, sermaye yoğun teknolojik yatırımların desteklenmesi, emek yoğun yatırımlara oranla ekonomik olarak rasyonel gelebilir. Bu da, istihdam yaratma amacıyla ters d   eabilir. Teşvik tedbirleri tasarlanırken bu tür   eli  şkilerin minimize edilmesi gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

II. ÇEŞİTLİ ULUSLARARASI KURULUŞLARDA TEŞVİKLERİN GELİŞİMİ VE YAPISI

II.I. GATT ÇERÇEVESİNDE TEŞVİK SİSTEMİ

Özellikle ikinci dünya savaşından sonra daralan dünya ticaretinin geliştirilmesi, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi sürecinde tarifeler ve tarife dışı engellerin azaltılması veya kaldırılmasına yönelik faaliyetler, gerek devletler tarafından oluşturulmuş ekonomik bütünleşmeler gerekse GATT gibi uluslararası kuruluşların gündeminde önemi bir yer tutmaktadır (Şahinöz, 2000: 29).

GATT (General Agreement to Tariffs and Trade-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacı ile 1947 yılında kurulmuş, daha sonra yerini WTO'ya (World Trade Organization-Dünya Ticaret Örgütü) bırakmıştır. GATT anlaşması ile, devletin ekonomiye müdahalesinin uluslararası ticareti bozucu etkisini ortadan kaldırmak, devlet yardımlarının uluslararası serbest ticaret prensiplerine uyumunu sağlamak ve uluslararası serbest ticarete zararlı etkileri olan sübvansiyonlara karşı telafi edici ve koruyucu tedbirler almak amaçlanmıştır. GATT anlaşmasında, teşviklerin açık bir tanımına yer verilmemiş olup teşvikler çeşitleri bakımından ayrılmış ve bu ayrıma göre de farklı yoğunlukta önlemler alınmıştır.

GATT' da, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinin önünde en büyük engellerden biri olarak kabul edilen sübvansiyonlara ilişkin hükümler, Genel Anlaşmanın VI, XVI ve XXIII. maddeleri ile ortaya konulmuş, uygulamaya dair esaslar ise "Sübvansiyon Kodu" ile düzenlenmiştir.

Anlaşmanın VI. maddesine göre, ithalatçı ülkede zarara yol açan veya zarar tehlikesi olan teşviklere karşı ithalatçı ülke fark giderici vergiler uygulayabilmektedir. Ancak bu vergiler sadece sanayiye verilen maddi zarar sonrasında uygulanabilmekte ve teşvik miktarını aşmamak durumundadır (Esin ve diğ., 1994: 10).

GATT anlaşmasının XVI. maddesinde, ülkelerin uygulayabilecekleri devlet yardımları mekanizmalarına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Buna göre (GATT, 1986: 26-27):

- a) Doğrudan veya dolaylı olarak bir ürünün ihracatının arttırılması yada bir ürünün ithalatının azaltılması için uygulanan fiyat desteği, geliri kapsayan sübvansiyon yada taraf ülkelerden birinin hibe vermesi durumunda, sübvansiyonun miktarı, kendi ülkesine ithal ettiği söz konusu ürün miktarına veya ihraç edilen ürün miktarına sübvansiyonun etkisi ve sübvansiyon verilmesini gerektiren koşullar anlaşmaya taraf olan diğer ülkelere bildirilmelidir. Sübvansiyon verilmesi halinde taraflardan birinin çıkarları zarar görmüş ise sübvansiyonu veren ülke, verilen sübvansiyonun sınırlandırılması gerekliliğini tartışmaya ve araştırmaya yükümlüdür.

- b) Anlaşmaya taraf olan bir ülke, herhangi bir ürünün ihracatı konusunda vereceği bir sübvansiyonun taraf olan diğer ülkelere zarar verebileceğini dikkate almalıdır.
- c) Anlaşma tarafları, birincil ürünlerin (tarım, ormancılık, balıkçılık ve madencilik) ihracatına sübvansiyon uygulamaktan kaçınmalıdır.
- d) 1 Ocak 1958'den itibaren anlaşmaya taraf olan ülkeler, aynı ürünün iç pazardaki alıcılara uygulanan fiyattan daha düşük bir fiyat yaratması halinde birincil ürünlerin dışında kalan ürünlerin ihracatına verdikleri sübvansiyonu kesebilir.
- e) Anlaşmaya taraflarının çıkarlarına veya ticarete zarar verebilecek sübvansiyon uygulamalarından kaçınılmalıdır.

Anlaşmanın XXII. maddesi ise, taraflardan birinin anlaşma hükümlerine aykırı bir uygulamada bulunmasına bağlı olarak, diğer taraf ülkenin zarara uğraması halinde izleyeceği prosedürü düzenlemektedir. Buna göre zarara uğrayan taraf, zarara neden olan ülke ile danışma prosedürünün sonuç vermemesi halinde, o ülkeye karşı Anlaşmadan doğan yükümlülüklerini askıya alma veya Anlaşma ile tanınan ayrıcalıkları geri çekme gibi karşı tedbir alma hakkı tanınmaktadır (DPT, 1995: 2).

II.I.I. Uruguay Round Nihai Senedi ve Sübvansiyon Kodu

15 Nisan 1994'de 117 ülkenin delegeleri tarihin en kapsamlı ticaret anlaşması olan Uruguay Roundu Nihai Senedini imzalamışlardır. Raund'da

varılan sonuçlarla dünya ticaretinde ciddi bir liberalizasyon ve genişleme sağlanması, sübvansiyonlar, antidamping, gümrük tarifeleri, ticaretle teknik engeller ve koruma tedbirleri alanında çok taraflı ilke ve kuralların geliştirilmesi, anlaşmazlıkların çözüm mekanizması iyileştirilmesi, ülkelerin ticaret politikalarının eleştirel gözle incelendiği bir sistemin kurulması, tarım, tekstil ve hizmetler sektöründeki ticari faaliyetlerin GATT kapsamına alınması, ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları ve yatırım tedbirleri için yeni kurallar oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda da, mal ticaretinde gümrük tarifelerinin ortalama %33 oranında indirilmesi, tarımda ihracat sübvansiyonları ve iç destek seviyeleri aşağıya çekilmesi, bir geçiş döneminden sonra dokuma ve hazır giyim sektöründe miktar kısıtlamalarının kaldırılması, gönüllü ihracat sınırlamalarına son verilmesi ve hizmetlerde pazara giriş imkanları sağlanması kararlaştırılmış, liberal ticaret anlayışına aykırı yatırım tedbirlerinin ise yürürlükten kaldırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, Raund sonuçlarının uygulanmasını yönetmek ve gözetmek için Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulmasına karar verilmiştir. Tokyo Round'da müzakere edilen ve "Sübvansiyon Kodu" olarak bilinen Genel Antlaşmanın VI, XVI ve XXIII. maddelerinin uygulanması ve yorumu "Nihai Senedin" içine dahil edilmiş ve böylece anlaşmaya imza koyan ülkelerin uyma zorunluluğu otomatik hale getirilmiştir.

Sübvansiyon Kodu ile, sübvansiyonların ulusal politikaların önemli amaçlarının gerçekleştirilmesi için hükümetler tarafından kullanıldığı, ancak sübvansiyonların aynı zamana ticaret ve üretim üzerinde olumsuz etkileri olabildiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte sübvansiyonların kullanımının herhangi bir taraf ülkenin çıkarlarını olumsuz yönde etkilememesi veya haleldar etmemesi ve telafi edici tedbirlerin uluslararası ticareti haksız bir biçimde engellememesi öngörülmektedir. Ayrıca Kod ile gelişmekte olan ülkelerin kendilerine has ticaret, kalkınma ve finansman ihtiyaçları olduğu kabul edilmektedir. Taraf ülkelerin uyguladıkları ihracat sübvansiyonlarının ithalatçı ülke pazarındaki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik

tedbirler içeren Kod, gelişmekte olan ülkeler için ihracat dahil sübvansiyon verme imkanı tanımaktadır. Ancak uyguladıkları sübvansiyonun rekabet ve kalkınma ihtiyaçları ile bağdaşmadığı hükmüne varıldığı taktirde söz konusu ülkenin bu uygulamadan vazgeçmesi öngörülmektedir (Us, 1994: 88-89).

Sübvansiyon Kodu ile sübvansiyonların ulusal amaçların gerçekleştirilmesinde hükümetlerce kullanıldığı ancak aynı zamanda ticaret ve üretim üzerinde olumsuz etkiler doğurabileceği kabul edilerek sübvansiyonların kullanımının herhangi bir taraf ülkenin çıkarlarını olumsuz yönde etkilememesi ve telafi edici tedbirlerin uluslararası ticareti engellememesi öngörülmüştür.

Taraf ülkelerin kullandıkları ihracat sübvansiyonlarını kontrol altına almaya ve sübvansiyonların ithalatçı ülke pazarındaki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler içeren Kod, gelişmekte olan ülkeler için ihracat dahil sübvansiyon verme imkanı tanımaktadır. Ancak uygulanan ihracat sübvansiyonlarının, rekabet ve kalkınma ihtiyaçları ile bağdaşmadığı durumlarda söz konusu ülkenin bu uygulamadan vazgeçmesi öngörülmüştür.

Sübvansiyon Kodunda, sübvansiyonun açık bir tanımı yapılmış ve sübvansiyonlar, ihracat ve ihracatın dışında kalanlar olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmıştır. Bazı ana maddeler dışındaki ürünlerin ihracatında gelişmekte olan ülkeler dışında kalan ülkelerin sübvansiyon vermemeleri gerektiği belirtilmiştir. İhracat sübvansiyonları, firma veya sanayi dalına yapılan doğrudan sübvansiyonları, prim imkanını, navlun desteğini, dolaylı/dolaysız vergi istisnalarını/muafiyetlerini, hükümete yük getirecek düşük faizli kredi tahsisini kapsamaktadır. İhracat dışında kalan sübvansiyonların ise, toplumsal ve ekonomik politika amaçlarını teşvik edici

önemli araçlar olarak geniş çapta kullanıldığı ve bu sübvansiyonların da kısıtlanmasını gerekliliği belirtilmiştir (DPT, 1995: 2-3).

Sübvansiyon Kodunda yasaklanan teşviklerin bazıları şunlardır (GATT, 1994: 262):

- Hükümetlerin bir sanayiye veya firmaya ihracat performansına göre doğrudan sübvansiyon vermesi,
- Doğrudan ihracat primleri verilmesi,
- İç taşımacılık ve ihracata yönelik deniz taşımacılığının navlun masraflarının hükümetçe karşılanması,
- Devlet tarafından ihracat sanayilerine uluslararası fiyatlardan daha düşük bir fiyattan ara mal sağlanması,
- Ticari veya sanayi kollarındaki işletmelerce ödenmesi gereken vergilerin ertelenmesi, vergi muafiyeti veya istisnasının sağlanması,
- Vergi iadesi,
- Girdi ithalatında vergi muafiyeti,

- İhracat kredilerine düşük kredi temini,
- İhracat sigortalarına düşük sigorta uygulamaları,
- İhracatta kredi faizinin düşmesine neden olan kamu kredi veya hibeleri yasaklanmıştır.

Tarım, tekstil ve hizmet sektörleri dahil, hemen hemen bütün ekonomik-ticari faaliyet alanlarını kapsamına alan Uruguay Turu Nihai Senedi, sübvansiyonlar, anti-damping, ticarete teknik engeller ve koruma tedbirleri gibi konularda çok taraflı ilke ve kurallar getirmekte; anlaşmazlıkların çözümü için etkin mekanizmalar oluşturmaktadır. Senet'e göre, mal ticaretinde gümrük tarifeleri indirilecek, tarımda ihracat sübvansiyonları ve iç destek seviyeleri aşağıya çekilecek, bir geçiş döneminden sonra dokuma ve hazır giyim sektöründe miktar kısıtlamaları (kota uygulamaları) kaldırılacak, hizmet sektörlerinin pazara girişine imkân tanınacaktır (Göker, 2000:1).

Uruguay Round sonunda imzalanan Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması, GATT tarihinde ilk kez sübvansiyon tanımını yapmaktadır. Buna göre, sadece belli firmalara, belli firmalara, belli bir sanayi dalına yarar sağlayan "spesifik" sübvansiyonlar, GATT'ın yetki alanına girmektedir. Sübvansiyonun spesifik olup olmadığının tespitinde göz önünde bulundurulacak kriterler ise; a) sübvansiyonu sağlayan makamın veya bu makama yetkiyi veren mevzuatın, uygulamadan yararlanmayı özel olarak belirli kuruluşlarla sınırlandırması halinde sübvansiyon spesifik sayılacak, b) sübvansiyondan yararlanma hakkına ve sübvansiyon miktarına ilişkin nesnel kriter ve koşullar getirilmesi durumunda; yararlanmanın otomatik olması ve

belirlenen kriter ve koşullara uyulması halinde ise sübvansiyon spesifik sayılmayacaktır(Us, 1994: 92).

II.I.II. GATT’da Sübvansiyonun Tanımı ve Sınıflandırması

Uruguay Round Nihai Senedi’nde, koruma önlemlerinin ve sübvansiyonların bozucu etkilerini giderebilmek için ilk kez sübvansiyonun net bir tanımı yapılmıştır. Devlet veya herhangi bir kamu kuruluşu tarafından aşağıdaki şekilde bir mali katkı söz konusu olduğunda bu durum sübvansiyon olarak tanımlanmaktadır. Buna göre (Göker, 2000: 3):

- Doğrudan fon transferleri (hibe, ödünç verme, öz sermayeye iştirak vb.) yada doğrudan fon transferi ihtimalini taşıyan uygulamalar (kredi teminatı vb.),
- Vazgeçilen yada tahsil edilmeyen bütçe gelirleri (vergi ertelemeleri vb. mali teşvikler),
- Genel amaçlı altyapılar dışında devletçe/hükümetlerce sağlanan mal ve hizmetler yada yapılan satın alımlar;
- Bir fon mekanizmasına yapılan ödemeler yada normal olarak devletin/hükümetlerin yetkisinde olan yukarıdaki işlev tiplerinden bir

yada daha fazlasının görevlendirilen bir özel sektör kuruluşu eliyle, normal olarak devletçe/hükümetlerce yapılan uygulamalardan gerçek anlamda farksız bir biçimde yürütülmesi,

- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün XVI. maddesi'ndeki anlamda, herhangi bir şekilde gelir yada fiyat desteklemeleri.

- Bütün bunların sonucunda bir yarar sağlamış olması gerekmektedir.

Anlaşma sübvansiyonları üçlü bir ayırıma tabi tutar. Buna göre sübvansiyonlar; a) Yasaklanan b) Karşı Önlem Alınabilen ve c) Karşı Önlem Alınmasını Gerektirmeyen Sübvansiyonlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Ongun, 1994: 28, Dilik ve Duran, 1998: 67-68).

a) Yasaklanan Sübvansiyonlar: Bunlar verilmesi belli bir ihracat performansının gösterilmesine veya yabancı mallar yerin yerli malların kullanılması koşuluna bağlı olan sübvansiyonlardır. Antlaşmaya göre bu tür sübvansiyonlara hemen son verilmesi gerekmekte aksi halde şikayetçi tarafın karşı önlem alabilmesi mümkün olmaktadır.

b) Karşı Önlem Alınabilen Sübvansiyonlar: Burada aktif taraflardan birinin menfaatlerini, ciddi zarar görmesi söz konusudur.

Sübvansiyonun bir ürünün değerinin %5'inden büyük olması halinde ciddi zarar durumunun oluşabileceği varsayılmaktadır. Bu durumda, sübvansiyon sağlayan ülkenin talebi üzerine, söz konusu sübvansiyonun şikayetçi ülkeye ciddi zarar vermediğinin kanıtlanması gerekmektedir.

- c) Karşı Önlem Alınmasını Gerektirmeyen Sübvansiyonlar: Belli koşullar altında, dezavantajlı bölgenin yada sınai araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi ve çevrenin korunmasına yönelik sübvansiyonlar bu kategoriye girmektedir.

II.I.I.I. Yasaklanmış Sübvansiyonlar

Taslak yasaklanmış sübvansiyonları iki temel kategoriye ayırmıştır. Birinci kategoride ihracat sübvansiyonları ve ihracatı etkileyen diğer sübvansiyonlara yer verirken, İkinci kategoride ise, ithal malları kullanımı yerine yerli malların kullanımını teşvik edici sübvansiyonlardır. Tarım Anlaşmasında yer alan istisnalar dışında aşağıdaki sübvansiyonlar yasaklanmıştır (Göker, 2001: 3);

- Kanunen veya fiilen yalnızca veya diğer bazı koşullarda birlikte ihracat performansı koşuluna bağlanmış sübvansiyonlar,
- Kanunen veya fiilen yalnızca veya diğer bazı koşullarda birlikte yerli kullanım ithal edilmiş mal kullanımının üzerinde olması koşuluna bağlanmış sübvansiyonlar,

- Hükümetler tarafından ihracat performansına bağlı olarak doğrudan sübvansiyon yapılması,
- İhracat prim verilmesini içeren, döviz muhafaza imkanı veya benzeri uygulamalar,
- İhracat malları için iç piyasada avantajlı taşıma ücretlerinin uygulanması,
- İhracat amaçlı üretime, tüketim amaçlı üretimden daha elverişli şartlarda ithal veya yerli mal ve hizmetlerin tedariki,
- Ödenmesi gereken dolaysız vergilerden veya sigorta primlerinin ihracatla ilgili üretimde tümüyle veya kısmen muaf tutulması, iadesi veya ertelenmesi,
- İhracata dönük üretimde kullanılan mal ve hizmetlerin daha önceki aşamalara ait kümülatif dolaylı vergilerin, iç tüketime dönük üretime nazaran daha yüksek oranda muaf tutulması, iadesi veya ertelenmesi(KDV iadeleri hariç),
- İhraç malları bünyesine giren ithal malalarına tanınan vergi iadesi veya indirimi oranlarının normal ithal edilmeleri halinde tanınandan daha yüksek tutulması,

- Hükümetler tarafından uygulanan ihracat kredisi garantisi veya sigortası programlarının, uzun dönemde doğan masraf ve kayıpları karşılamayacağı açık olan prim oranlarıyla yürürlüğe konması,
- GATT'ın XVI. maddesine göre ihracat sübvansiyonu oluşturan ve devlet hazinesine yük teşkil eden diğer bütün uygulamalar.

Yasak sübvansiyonların uygulanması halinde muhatap ülkelerin sübvansiyon uygulayan üye ülkeden danışma talep edebilmektedir. Karşılıklı anlaşamama söz konusu olduğunda ilgili taraf *Sübvansiyonlar Komitesine* başvuracak, komite uygulanan sübvansiyonun yasaklanmış sübvansiyon olduğunu tespit etmesi halinde ilgili ülkeden bunun kaldırılmasını tavsiye edecektir. Tavsiyeye uyulmaması durumunda ise sübvansiyona muhatap ülke veya ülkelerin karşı önlem alma yetkisi verilmektedir.

II.I.II.II. Karşı Önlem Alınmayan Sübvansiyonlar

Karşı önlem alınmayan sübvansiyonlar da kendi içinde iki gruba ayrılmışlardır; birincisi, spesifik olmayan genel sübvansiyonlar, ikincisi ise aşağıda sayılan kriterlere uyan sübvansiyonlardır (Duran, 1998: 25-26);

- 1- Araştırma geliştirme faaliyetleri için yapılan yardımlar: Bu yardımlar sadece aşağıdaki giderlere münhasır olmak zorundadır;

- a) Personel giderleri (sadece araştırma ile ilgili personel giderleri),

b) Mnhasıran araştırma faaliyeti için kullanılan danışmanlık ve benzeri hizmet giderleri,

c) Araştırma faaliyetinin doğrudan bir sonucu olarak maruz kalınan diğer işletme giderleri,

2- Dezavantajlı bölgelerin kalkınması için gelişmemiş bölgelere verilen ve spesifik olmayan yardımlar,

3- Mevcut tesislerin, firmalara ilave mali yük getiren yeni evre mevzuatına adapte edilmesine yönelik yardımlar.

4- Bir ye ülke topraklarında, bölgesel kalkınma genel erevesi içinde dezavantajlı bölgelere verilen ve spesifik olmayan yardımlar: Ancak bu yardımların aşağıdaki şartlara uyması gerekmektedir

a) Her dezavantajlı bölge coğrafi, ekonomik ve idari kimliği ile açık bir şekilde belirlenmeli,

b) Bölgenin dezavantajlılığı, tarafsız ve objektif kriterlere dayanmalı, bölgedeki sorunların geçici nitelikteki şartlardan kaynaklanmadığı belirlenmeli, bu tür kriterler yasa, tüzük veya diğer resmi belgelerde açıkça zikredilmiş olmalıdır,

c) Söz konusu kriterler, belirli ekonomik gelişmişlik ölçüleri de içermelidir. Buna göre, fert başına veya hane halkı başına düşen gelir veya fert başına GSYİH esas alınabilmektedir. Bunun da söz konusu ülkedeki GSYİH ortalamasının yüzde 85'inden fazla olmaması gerekmektedir. Alternatif olarak işsizlik oranı da alınabilmektedir. Bu da ülkedeki oranın en az yüzde 110'u düzeyinde olmalıdır.

d) Mevcut tesislerin, firmalara ilave mali yük getiren yeni çevre mevzuatına adapte edilmesine yönelik yardımlar, bu yardımların aşağıdaki şartlara uyması gerekmektedir;

- Yardım bir kereye mahsus olmalıdır.
- Adaptasyon giderlerinin yüzde 20'si ile sınırlı olmalıdır.
- Firmalarca üslenilmesi gereken yardımlarla ilgili tadilat ve iş masrafları yardım kapsamına giremez.
- Yardım doğrudan çevre kirliliğindeki planlanan azalmaya bağlantılı ve uygun biçimde olmalıdır.
- Yeni ekipman veya imalat prosesini benimseyebilecek olan tüm firmalara açık olmalıdır.

Eğer bu tür sübvansiyonlar diğer üye ülkelerin sanayilerinde ciddi ters etkiler meydana getiriyorsa telafi edici önlem alma kapısı açık bırakılmıştır. Yukarıda belirtilen işlemler aynen burada da geçerli olup, komite diğer üye ülke ekonomileri üzerinde “ciddi ters etkinin” varolduğunun tespiti halinde muhatap ülkelere telafi edici önlem alma yetkisi vermektedir. Ayrıca, taslakta ciddi ters etkinin sınırları geniş olarak belirtilmiştir.

II.I.II.III. Karşı Önlem Alınabilen Sübvansiyonlar

Karşı önlem alınabilen sübvansiyonlar, yasaklanmış sübvansiyonlar ve karşı önlem alınmayan sübvansiyonların dışında kalan dolaylı veya dolaysız tüm sübvansiyonları kapsamaktadır.

Bu tür sübvansiyonlar diğer tarafların sanayilerine zarar vermişse, ya da diğer ülkelerin lehine çıkacak bir kararın önlenmesi veya bir başka üye ülkenin çıkarlarına ciddi hanel getirmesi durumunda karşı tedbir almaya müsaade edilmektedir. Çıkarların ciddi zedelenmesi, Cartland Taslağında örneklerle açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre eğer;

- a) Toplam sübvansiyon ürünün değerinin belirlenecek belli bir yüzdesini geçmişse,
- b) Sübvansiyon ticaret performansına bağlı ise,
- c) Sübvansiyon üretimlerinin belirlenecek bir yüzdesini ya da daha fazlasını ihraç eden işletmelere veriliyorsa,

d) Sübvansiyon yapan ülkelerde aksi halde tüketiciler tarafından satın alınmış olacak ithal mallar yerine yerli malların alınması için kullanılmışsa,

e) Sübvansiyon bir ülkenin ihracatını bir ülkeden diğerine yönelmesine yol açmışsa,

f) Sübvansiyon fiyat indirimi rekabetine neden olmuşsa,

g) Sübvansiyon veren ülkenin dünya pazarlarında payını artırmasını sağlamışsa, diğer anlaşma taraflarının çıkarlarını ciddi bir biçimde zedelemiş olacaktır.

Cartland Taslağına göre yatırım teşvikleri tek başına karşı önlem alınabilen sübvansiyonlar kapsamına girmemektedir. Ancak ticareti etkilemesi durumunda şikayet konusu olabilmektedir.

Uruguay Round Nihai Senedi'nde, yasaklanmış sübvansiyonların uygulanması durumunda, yasaklanmış sübvansiyon uygulayan ülke ile şikayetçi taraf arasındaki danışmaların sonuç vermemesi halinde, şikayetçi tarafın konuyu araştırmak üzere, Uyuşmazlıkların Çözümü Organına getirmesi ve uygulayanın geçerli bir neden ileri sürmemesi ve yasaklanmış sübvansiyonun uygulandığının tespiti halinde şikayetçi tarafın telafi edici önlemler alabileceği belirtilmektedir. Karşı Tedbir Alınabilir Sübvansiyonlarda ise, taraflardan birinin uyguladığı sübvansiyondan zarar gördüğüne inanan tarafın, danışmaların sonuç vermemesi halinde ve zarara uğradığının tespiti halinde bunun ortadan kaldırılmasını talep etmesi, söz konusu

sübvansiyonun altı ay içinde son verilmemesi halinde ise, zarar gören tarafın telafi edici önlemler alabileceği hükme bağlanmıştır (DPT, 1995: 5).

II.II. EFTA'DA TEŞVİK SİSTEMİ

EFTA Anlaşmasının XIII. maddesi, devlet yardımlarına ait esasları belirlemektedir. Buna göre, üye devletlerin kendi aralarında gerçekleştirecekleri ihracatlarında sübvansiyon uygulamaları ve vergilerin kaldırılmasına bağlı olarak sağlanan menfaatlere hanel getirecek tarzda herhangi bir yardım vermeleri veya bunu sürdürmeleri yasaklanmıştır. Bu yolla sübvansiyonların ticareti engellemesi veya haksız rekabete yol açması önlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte üye ülkelerce, ticaret engelleyici olmadığı ve izlenen ekonomik ve mali politikalara uyumlu olduğu taktirde sübvansiyon verilmesinde bir sakınca görülmemiştir. EFTA Anlaşması, bir serbest bölge kurulması hedeflendiği zaman üye ülkeler arasında kurumsal ve ekonomik yapılarında farklılık olabileceğini ama toplu bir sübvansiyon politikası oluşturulamayacağını öngörmektedir (Benlikol ve Müftüoğlu, 1997: 9).

EFTA Anlaşmasının XIII. maddesinde yer alan genel ifadeler açıklık getirmek amacı ile, EFTA Konseyi zaman zaman söz konusu maddenin yorumlarını yayınlayarak kuralları günün koşullarına uygun hale getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca 1987'de bu yana başlatılmış olan yeni notifikasyon prosedürü çerçevesinde, uygulanan teşvikler üye ülkeler tarafından Sekreteryaya yıllık raporlar şeklinde yayımlanmak üzere iletilmektedir. Sekreteryaya, üye ülkelerin sübvansiyon uygulamalarına ilişkin olarak soruşturma açma yetkisi ile donatılmış olup, EFTA' da gözetim, kuruluşun ticaret uzmanları ve üye ülkelerin oluşturduğu kurallar çerçevesinde sağlanmaktadır (DPT, 1994: 9).

EFTA Ülkelerinde sanayi sektörüne sağlanan devlet yardımlarında genel olarak bir azalma görülmekle birlikte EFTA ülkeleri, sanayileşmiş ülkeler arasında sanayi sektörüne en yaygın ve yüksek teşvik sağlayan ülkelerin başındadır.

II.II.I. EFTA’ da Devlet Yardımlarının Sınıflandırılması

EFTA Anlaşması’na göre Devlet Yardımları a) Niteliklerine göre ve b) Amaçlarına göre olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir.

II.II.I.I. Devlet Yardımlarının Niteliklerine Göre Sınıflandırılması

EFTA ülkelerinde Devlet Yardımları; hibeler, krediler, garantiler, hisse senedi alımları, sermaye katılım, ihracat kredileri programları şeklinde sağlanmaktadır. Üye ülkelere sanayi sektörüne vergi kolaylıklarına dayalı olarak sağlanan sübvansiyonlar ise, uygulamadaki çeşitlilik gerekçe gösterilerek genel sınıflandırmaya dahil edilmemektedir.

Yardımların hesaplanmasında, “net maliyet” prensibinden hareket edilmekte olup, buna göre; hibelerin net maliyeti, bir yıl içerisinde ödenen gerçek tutara, kredilerin net maliyeti; bir yıl içerisindeki ortalama faiz oranına, garantilerin net maliyeti; bir yıl içerisindeki garantilerin maliyetinden harç ve diğer tahsilatın düşülmesi ile ulaşılan tutara, sermaye katılımının net maliyeti; kamu borçlanması ile alınan temettü ve/veya geri ödemelerin arasındaki farka eşittir. ihracat kredilerinin maliyeti ise, net maliyet kavramından hareketle hesaplanmaz. Bunun nedeni, garanti programlarında gerçekleşen

işletme kayıplarının doğrudan ihracat kredileri sisteminin maliyeti olarak tanımlanamamasıdır (DPT, 1995: 8).

II.II.I.II. Devlet Yardımlarının Amaçlarına Göre Sınıflandırılması

EFTA ülkelerinde uygulanan yardımları amaçlarına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir (DPT, 1994: 10-11).

- a) *Genel Yardımlar*: Bu tür yardımlar belli koşullara sahip tüm firmaların elde edebileceği yardımlardır. Bunlar çevre yardımı, enerji ile ilgili yardımlar vb. dir.
- b) *Bölgesel Yardımlar*: Belli sorunların yaşandığı bölgelerde uygulanan yatırım teşvikleri, yerleşme yardımı, fabrikaların işlemesi için verile yardımlar vb. kapsar.
- c) *AR-GE Yardımları*: Araştırma ve geliştirmeyi destekleyen ve uyarıcı etki yaratan tüm tedbirleri içerir.
- d) *İstihdam Yardımı*,
- e) *Sektörel Yardımlar*: Ekonomide belli sektörlerin yaşaması, yeniden yapılanması, gelişmesi ve rekabet edebilir hale gelebilmesi için verilen yardımlardır.

f) *Yapısal Uyum ve Kurtarma*: Firmaların kapasitelerinin azaltılması ve yeniden yapılanmaları sürecine destek olmak amacı ile verilmektedir.

g) *Küçük İşletmeleri Geliştirme*: Yeni işletmelerin kurulması ve KOBİ'lere verilen yardımlardır.

h) *Firmaya Özgü Teşvikler*: Kamu işletmeleri dahi belli işletmelere işe başlama, kurtarma veya faaliyetlerini sürdürme, yeniden yapılanmalarını sağlamaya yönelik yardımlardır.

i) *İhracat kredileri ve garantileri*

j) *İhracat Teşvik Yardımları*

k) *Sanayiye Tanınan Vergi Kolaylığı*: Bu yardım türü, belli bölgelere, sektörler, işletmelere veya faaliyet alanlarına tanınan tercihli uygulamaları içermektedir. Bu kolaylıklar; gelir ve servet üzerindeki doğrudan vergiler, dolaylı vergiler, gümrük vergileri ve sosyal güvenlik katkıları üzerinde; vergi istisnaları, farklılaştırılmış vergi oranları, vergi indirimi şeklindedir.

II.III. OECD'DE TEŞVİK SİSTEMİ

OECD bünyesinde, ihracata uygulanan sübvansiyonlar, ihracat kredileri ve kredi garantileri düzenleme konusu olmuştur. İhracat kredileri, a) tanımlanmış, süreleri belirlenmiş ve b) tedarikçi kredisi veya alıcı kredisi şeklinde sınıflandırılmış, her iki tür krediye destek sağlanması onaylanmıştır. İki yıl ve daha fazla geri ödeme süresi olan mal ve/veya hizmet yada buna eşdeğer leasing işlemleri ile ilgili olarak resmi destekli ihracat kredilerine kurumsal bir çerçeve getirmek amacı ile 1978'de OECD Uzlaşması (Guidelines on Officially Supported Export Credits) yürürlüğe girmiş, Uzlaşmaya; ABD, Japonya, Kanada, Finlandiya, Norveç, Yeni Zelanda, İsveç, İsviçre, Avusturya ve Avustralya ile bütün AB üyesi ülkeler dahil olmuştur. Uzlaşma 1989'da son halini almış Türkiye ve İzlanda dışındaki OECD üyelerince uygulamaya konmuştur. Uzlaşma ile resmi destekli ihracat kredilerine belirli limitler ve şartlar getirilmekte, ancak bazı istisnai durumlarda bu limitlerin aşılmasına ve üyelerin onayı alınarak normal koşulların dışında farklı uygulamalar yapılmasına da imkan sağlanmaktadır (İKV, 1994: 10-11).

Uzlaşma, tarım, hava ve deniz araçları, savunma sanayi ve nükleer santraller haricindeki bütün sektörler için geçerlidir. İhracat sigortaları, uzlaşmanın dışında tutulmuş, a) peşin ödeme miktarı, b) vade ve c) faiz oranları olmak üzere üç temel konuda düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre, a) ticari sözleşmelerin en az %15'inin nakit ödeme ile karşılanması, b) geri ödeme süresinin en fazla 8,5 yıl ile sınırlandırılması, c) 5, 8.5 ve 10 yıl süreli krediler için minimum sabit faiz haddinin belirlenmesi (matris oranı) d) bir ülke parasının ticari faiz oranı minimum faiz oranının altına düştüğünde söz konusu ülkenin Referans Ticari Faiz Oranı (RTFO) üzerinden ödeme yapması ve diğer ülkelerin yürürlükteki RTFO' nı taban alarak söz konusu ülkeye kredi açılması kararlaştırılmıştır.

Uzlaşma, ihracat kredilerini paraları özel çekme hakkına tabi olan ülkelerin hükümetlerine verilecek kredinin maliyeti altında bir faiz oranı ile kredilendirilme durumunu *sübvansiyon* olarak tanımlamaktadır. Dolayısı ile Uzlaşma, piyasa faiz hadlerinin minimumdan yüksek olması halinde ihracat sübvansiyonuna müsaade etmektedir (Esin ve diğ., 1994: 10-13).

Ayrıca ihracat kredilerinde siyasal risklerin sigortalanması konusunda da anlaşılmıştır. OECD ülkelerinde teşvik uygulamaları konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler, piyasaların uluslararası boyutlara ulaşması ve artan rekabetin de etkisi ile bütün ülkelerde sanayi çok büyük yapısal değişikliklere uğramış ve bu çerçevede bir takım sanayi teşviklerinin verilmesi zorunluluk haline gelmiştir. Eğitim seviyesini ve sanayinin teknoloji politikalarını geliştirmeye yönelik politikalara ağırlık verilmekte, piyasa eğilimlerin büyük firmaların lehine olduğu dikkate alınarak, gelişme potansiyeli düşük olan KOBİ' lere daha fazla önem verilmektedir (Benlikol ve Müftüoğlu, 1997: 8-9).

II.III.I. Devlet Yardımları Açısından GATT ve OECD Arasındaki Farklılıklar

OECD uzlaşması, ihracat sigortaları konusunda bir düzenlemeye gitmemiş, bunların tespiti ve yönetimini ülkelerin kendisine bırakmıştır. Uzlaşmada belirlenen faiz eşiği Sübvansiyon Kodu'nda yer almamakla birlikte, ihracat kredi ve sigortaları tanımlanmış ve müsaade edilmiştir. Haksız rekabeti önleyici tedbirler çerçevesinde ithalatçı ülkeler, devlet teşvikleri ile yapılan ihracata anti-sübvansiyon vergisi ile karşılık verebilirken Uruguay Round sonrasında bu vergilere bazı düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre;

- a) VI. ve XVI. maddelerden kaynaklanan hak ve yükümlölüklerin yerine getirilmesini sağlamak ve uygulanmasına ilişkin açıklık getirmek hedefine yönelinmiştir.
- b) Uluslararası ticareti etkileyen her türlü sübvansiyonlar ve telafi edici tedbirlere yönelik önlemlerin güçlendirilmesine karar verilmiştir.

GATT ve OECD arasındaki temel farklılık, GATT’ da devlet yardımları konusundaki hükümler, sübvansiyonlara karşı bazı tedbirleri öngörürken; OECD Uzlaşmasında ise bunların uyumlaştırılmasına yönelik düzenlemelerin yer almasıdır. Sübvansiyon Kodu’nda, maliyetleri karşı taraf aleyhine düşüren teşvikler kabul görmemekte, ayrıca risklerin sigortalanmasına da değinilmemektedir. GATT’ da sorunların, karşılıklı taviz ilkesi çerçevesince çözümlenmesi ilkesi, taraf ölkelerin anlaşarak kuralları çiğnemelerine neden olabilmektedir.

OECD Uzlaşması’nda matris yolu ile hesaplanan faiz oranları yöntemi, piyasa faiz oranlarının altında bir faiz oranına sahip ölkeleri dezavantajlı bir duruma getirmektedir.

II.IV. AVRUPA BİRLİĞİNDE TEŞVİK SİSTEMİ

Neo klasik “genel denge” modeli, Avrupa Birliği (AB) otoritelerinin devlet yardımları’na bakışında belirleyici olmuştur. Roma Antlaşması’nda serbest rekabet ilkesi birincil politika ilkeleri arasında yer almış, devlet yardımlarının rekabet sapmasına neden olacağı ve devlet müdahalesinin piyasa ekonomisi

ile bağdaşmayacağı düşüncesi de rekabet politikasının ve devlet yardımına ilişkin kuralların temelini oluşturmuştur.

AB'de devlet yardımı genel olarak, a) devlet kaynaklı olması, b) yararlanana girişime bir avantaj sağlaması, c) seçici bir nitelik taşıması ve d) üye devletler arasındaki ticaret üzerinde bir etki yaratması şeklinde dört unsur ile belirlenmektedir (Erdem, 2004: 37-43).

a) *Yardımanın Devlet Kaynaklı Olması*: Merkezi idare, bölgesel veya yerel otoriteler, kamu kurumları, kamuya ait işletmeler, kamu tarafından mali yardım niteliğinde verilen bütün kamu fonlarını kapsamaktadır. Piyasa getirisinin altında bir getiri sağlayan ve Devlet için bir kayıp yada vazgeçme yaratan tüm devlet transferleri yardım olarak kabul edilmektedir.

b) *Yararlanan Girişime Avantaj Sağlaması*: Yardım, işletmenin normal piyasa faaliyetlerini elde edemeyeceği ekonomik bir avantajdır. Kamuya ait bir arazinin piyasa fiyatının altında satılması, devletin bir araziyi piyasa fiyatının üzerinde satın alması, altyapı kullanımı imtiyazı, işletmenin devletten özel yatırımcıdan elde edemeyeceği koşullarda risk sermayesi alması yardım sayılmaktadır. Burada belirleyici olan husus, işletmenin yardım öncesi ve sonrası rakip girişimlere karşı durumudur.

c) *Yardımanın Seçici Olması*: Bütün sektörlerle ve işletmelere yönelik genel önlemler dışında, işletme ve rakipleri arasındaki mevcut dengeyi bozan önlemler yardım olarak kabul edilmektedir.

d) *Üye Devletler Arasında Rekabet Sapması*: Devlet yardımı tanımı gereği rekabette sapma yaratmakta veya rekabeti bozmaktadır. Yardımın sapma etkisinin veya tehdidinin saptanması için pazarın coğrafi tanımının yapılması ve pazardaki rakiplerinin belirlenmesi gerekmektedir.

AB'nin ana hedefi, ortak bir pazarın oluşturulmasıdır. Bunu sağlamak için de serbest rekabeti bozucu müdahalelerin ortadan kaldırılması ve ekonominin serbest rekabet koşulları içinde genel hedeflerinin oluşturulması doğrultusunda bir oluşuma gidilmesi amaçlanmıştır. Üye devletler arasında gümrük vergi ve resimlerinin ve miktar kısıtlamalarının ve eş etkili vergi ve tedbirlerin kaldırılması, üçüncü ülkelere karşı bir ortak gümrük tarifesinin kabul edilmesi ve ortak ticaret politikasının kabul edilmesi ve sermaye ve malların serbest dolaşımını önleyen engellerin kaldırılması Topluluğun temel politikası olmuştur. Topluluk, ortak pazarın kurulması ve kurulduktan sonra da işlemesi için üye ülkelerin ulusal mevzuatlarını ortak pazarın işleyişinin gerektirdiği ölçüde uyumlaştırılmasını, öte yandan kurulduktan sonra rekabeti bozucu engellerle karşılaşmamak için rekabetin kötüye kullanılmasını engelleyen bir sistem kurulmasını hedeflemiştir (Duran, 1998: 30).

1972'den sonra Avrupa Birliği'nde ekonomik büyümenin yavaşlaması, üye Devletlerin sanayilerini desteklemelerini zorunlu kılmıştır. Bu anlayış Birliği, rekabet gücünü kaybeden sektörlerin yeniden yapılanması için finansman sağlamaya ve düşük büyüme, artan işsizlik gibi sorunları aşabilmek için devlet yardımlarına başvurmaya itmiştir. Bu müdahalelerde amaç, zora düşen yerli sanayinin korunmasına yönelik entegrasyonu göz ardı eden bir amaç olmuştur. 1980'li yıllara kadar, koruma hedeflerine dönük teşvik uygulamaları üyeler arasında bir sübvansiyon savaşına yol açarak Birliğin serbest rekabet politikasının gelişimini menfi olarak etkilemiş ve 80'li

yıllardan itibaren tekrar koruma önlemleri azaltılarak daha sınırlı alanlara kaydırılmaya çalışılmıştır.

AB'de, gıda güvenliğini sağlamak ve kırsal yapıyı muhafaza etmek, işsizlik sorununu çözmek, sorun yaşayan bölgeleri ve sektörleri düzlüğe çıkarmak, bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarını azaltmak, yolsuzlukla mücadele etmek, yaşam standartlarını iyileştirmek, araştırma-geliştirme faaliyetlerini desteklemek, teknolojik gelişme ve küçük firmalara destek sağlama vb. nedenlerle kapsamlı bir teşvik politikasına başvurulmaktadır (Şahinöz, 2000: 5).

II.IV.I. Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımı Tanımı: Roma Antlaşması

Roma Antlaşması'nın 87(1). maddesi "Antlaşmada belirtilen istisnalar dışında, belli girişimleri veya belli malların üretimini kayıtarak rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden, devletler tarafından veya devlet kaynakları aracılığı ile sağlanan yardımların, üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde, ortak pazar ile örtüşmez olduğu" hükmünü içermektedir. Böylece yardım yerine geniş bir yasaklama kapsamı belirlenerek, yardım kavramı sübvansiyon veya destekleme kavramından daha kapsamlı bir çerçeveye oturtulmuştur (Erdem, 2004: 36).

Anlaşmada, sübvansiyon, girişimi desteklemeye yönelik nakdi veya aynı ödeme olarak tanımlanırken, yardım; hibe, vergi muafiyeti, düşük fiyatlı girdi temini garantisi, geri ödeme, düşük faizli kredi, AR-GE harcamaları, reklam, kur dalgalanmalarından koruyucu özel önlemler, ödeme süresinin uzatılması

vb. şeklinde ifade edilmiştir. Yardımın amacı kabul edilebilir olsa da etkisi itibarı ile yasaklanması mümkün olabilmektedir.

Ortak pazar düzeni ile bağdaşmayan devlet yardımları üç özellik taşımaktadır. Bunlar, a) bir üye devlet tarafından veya devlet kaynakları ile tahsis edilmiş b) belli işletmeleri veya belli ürünlerin üretimini daha üstün duruma sokarak rekabeti bozan veya bozma tehlikesi yaratan c) üye ülkeler arası ticareti etkileyen yardımlardır. 87(1). maddede sayılan bu şartlardan ilki herhangi bir tedbirin devlet yardımı sayılıp sayılmayacağının tespitinde belirleyici iken diğer ikisi bu devlet yardımının 87(1). madde kapsamına girip girmeyeceğini belirlemektedir (Köksal, 2002: 8).

Antlaşma ulusal yardım politikalarını uyumlaştırma amacı güdülmemiş, üye Devletler yardım politikalarını ve araçlarını belirlemede serbest bırakılmış, Komisyon denetimi negatif bir müdahale durumunda üye devletlerin hareket alanını kısıtlamıştır.

Roma Antlaşmasının 87(1). Maddesi'ne göre, üye ülkeler veya ülke kaynakları tarafından belli malların üretiminde veya belli girişimlere sağlanan yardımlar, üye ülkeler arasındaki ticareti etkilediği için ortak pazarda uyumsuzluğa neden olmaktadır (Treaty of Rome, 1957).

Antlaşmanın 87(1). Maddesi devlet yardımlarının Ortak pazar ile bağdaşmadığını belirtirken, antlaşmanın 87(2). maddesi Ortak pazar ile bağdaşan yardımları ve 87(3). maddesi ise Ortak pazar ile bağdaştığı kabul edilen yardım kategorilerini sıralamaktadır. Ayrıca 88(2). madde de Konseyin üye devletin talebi üzerine istisnai koşulların haklı kıldığı taktirde, bir üye devlet tarafından yapılan yardımın Ortak pazar ile bağdaşır olarak kabul

edilmesi gerektiği oybirliği ile kabul edilmiştir. Yardımın Ortak pazar ile bağdaşır olması, serbest dolaşım ve rekabet politikası ile ortak bir alanı ifade eder (Erdem, 2004: 43).

Roma antlaşmasının 87(2). maddesine göre sadece aşağıdaki durumlarda verilen yardımlar Ortak pazar ile bağdaşmaktadır (Treaty of Rome, 1957):

- a)** Ürünlerin kaynağı ile ilgili bir ayırıma gidilmeden verilmek kaydı ile, bireysel tüketicilere sağlanan sosyal nitelikli yardımlar,
- b)** Doğal afet veya olağanüstü olaylar sonucu ortaya çıkan zararların giderilmesine yönelik yardımlar, ve
- c)** Almanya'nın bölünmesi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik zayıflıkları telafi etmek için gerekli olmak üzere, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde belli bölgelerinin ekonomilerine verilen yardımlardır.

87(3). Madde kapsamında Ortak pazar ile bağdaşır kabul edilen yardımlar ise aşağıdaki gibi sıralanabilir (Treaty of Rome, 1957).

- a)** Yaşam standartlarının anormal olarak düşük olduğu veya ciddi boyutta işsizlik olan bölgelerin ekonomik gelişmesini desteklemeye yönelik yardımlar,

b) Ortak Avrupa çıkarının olduğu büyük bir projenin gerçekleşmesini desteklemeye veya bir üye ülkenin ekonomisindeki ciddi karışıklıkları gidermeye yönelik yardımlar,

c) Ortak çıkara aykırı bir biçimde ticarete koşullarını ters yönde etkilemedikçe belli ekonomik faaliyetlerin veya belli ekonomik bölgelerin gelişmesini kolaylaştırıcı yardımlar,

d) Ortak çıkara aykırı bir biçimde ticaret koşullarını ve Topluluk içindeki rekabeti ters yönde etkilemedikçe kültür ve mirasın korunmasını desteklemeye yönelik yardımlar,

e) Komisyon'un önerisi üzerine Konsey'in nitelikli çoğunlukla alacağı kararla belirlenen diğer yardım kategorileridir.

II.IV.II. Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları Özel Hükümleri, Muafiyetler ve Sektörel Yardım Kuralları

II.IV.II.I. De Minimis (İhmal Edilebilir) Muafiyetler

Roma Anlaşması'nın 87. ve 88. maddelerinin ihmal edilebilir yardım kuralına uygulanmasına ilişkin Komisyon Tüzüğü, (Commision Regulation EC No 69/2001 of 13 January 2001- Official Journal No L 10, 13.1.2001, p: 30) Avrupa Toplulukları Resmi Gazete'sinde (*Official Journal of the European Communities*) yayımlanmasından sonraki 20 nci günde yürürlüğe girmiştir. "De Minimis" muafiyeti, Antlaşmanın 87(1). maddesine göre devlet yardımı

oluşturmayan ve bu nedenle bildirim yapılması gerekmeyen ihmal edilebilir nitelikteki yardımları (*de minimis aid*) kapsamaktadır.

Verilecek yardımın ihmal edilebilir bir yardım olabilmesi için, yardımın aşağıdaki kriterleri taşıması gerekmektedir (Şahin, 2003: 19):

- a) Verilen yardımın “nakit hibe eşdeğeri” (*cash grant equivalent*) tavanı 3 yıllık bir dönem için toplam 100.000 Euro’dur. Bu 3 yıllık dönem hareketli karakterlidir, yani verilen her yardımda süre yeniden başlar. Bu nedenle, verilen yardımın “*de minimis*” kuralından yararlanabilmesi için geçmiş üç yıllık sürede verilen yardımların belirlenmesi gereklidir. Söz konusu yardım tavanının aşılıp aşılmadığının belirlenmesinde, verilen her şekildeki yardımın nakit hibe eşdeğeri olarak hesaplanacak değeri kullanılmalıdır. Bütün tutarlar, brüt olarak dikkate alınmalı, yani doğrudan vergiler düşülmeden hesaplanmalıdır. Taksitler halinde verilen yardımlar, verildiği zamanki değere iskonto edilmelidir.
- b) Yardım tavanı, ne şekilde, ne kapsamda, ne amaçla verilmiş olursa olsun, verilen her yardımın toplamını içerir. Diğer bir deyişle, yardımı alan kişinin Komisyon tarafından onaylanmış başka bir yardım projesi kapsamında aldığı yardım da 100.000 Euro’luk sınıra dahil edilmelidir.

“De minimis” muafiyeti, tarım, balıkçılık, su ürünleri ve ulaştırma gibi özel bir müktesebatın geçerli olduğu sektörler ve WTO anlaşması çerçevesinde ihracat yardımları ile ithal ikamesi ürünlerine sağlanan yardımlar için uygulanmaktadır. 2004 yılında kömür sektörü yönerge

kapsamından çıkartılmıştır (Erdem, 2004: 47). Ayrıca, “*de minimis*” kuralı, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması ışığında, ihracata yönelik yardımlar ile yerli malının ithal mala tercih edilmesine hizmet eden yardımlara uygulanamaz. İhraç edilen miktara bağlı yani ihracat performansına dayanan yardımlar bu bağlamda “*de minimis*” yardımdan istifade edemeyecek konular arasında değerlendirilmektedir. Ticaret fuarlarına katılım için yapılan yardımlar, yeni bir ürünün piyasaya sokulması amacıyla yapılan çalışmalar ile bu yöndeki danışmanlık hizmetleri için yapılan yardımlar ihracata yönelik yardımlar içerisinde yer almaz.

Bu Tüzüğün geçerliliği, 31 Aralık 2006 tarihinde sona erecektir. Eğer Tüzüğün geçerlilik süresi uzatma yapılmayarak, öngörölen tarihte sona erecek olursa, üye ölkelerin, bu Tüzüğün kapsamındaki “*de minimis*” yardım programlarını uyarlamaları için 6 aylık bir süreleri olacaktır. Uyarlama süresi içinde “*de minimis*” yardım programlarının uygulanmasına devam edilebilecektir.

II.IV.II.II. Bölgesel Yardımlar

AB Konseyi, 1971’de Birliğin merkezi bölgelerinde yardımlar için yatırımların %20’sine karşılık gelen tavan, şeffaflık ve bölgeye özel yardım koşulunu getirmiştir. 1975 yılında da Komisyon, Birliğin bütün bölgelerini bu kapsam içine almıştır. Ayrıca Komisyon, bölgesel yardımların yatırım ve istihdam amaçlı olduğu görüşündedir. Bölgesel gelişme amaçlı yardımların istisnai özellik taşıması için yardım alan bölgelerin nüfus oranının %50’den az olması ilkesi benimsenmiştir.

87(3)(a) kapsamındaki bölgelere yapılan yardımın Ortak pazar ile uyumlu olması ve bölgesel dengesizlikleri gidermesi amaçlandığı için, bu bölgeler yaşam standardının normal dışı ölçüde düşük ve ciddi işsizliğin olduğu bölgeler olarak tanımlanmıştır. Bu bölgeler, satın alma gücü paritesine ve son üç yıllık ortalamalara göre kişi başına GSYİH ortalaması Birlik ortalamasının %75'inin altında kalan bölgeleri ifade etmektedir. Antlaşmanın 87(3)(c) maddesi daha kapsamlı olduğu için, bu bölgeler için temel ölçüt ise üye devletin ulusal ortalamasıdır. Böylece Antlaşmanın (c) bendinden, refah düzeyi Birlik ortalamasının üzerinde ancak ulusal ortalamasının altında olan bölgeler yararlanmaktadır.

II.IV.II.III. Blok Muafiyetler: KOBİ, Eğitim, İstihdam Yardımları

a) KOBİ (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler) Yardımları: AB'ye göre 2005 yılından itibaren, çalışan sayısı 250'den az olan, yıllık iş hacmi 40 milyon Euro'yu veya bilanço değeri 27 milyon Euro'yu geçmeyen ve düzenli olarak bir ekonomik faaliyet gösteren girişimler KOBİ olarak adlandırılmaktadır. KOBİ yardımları, arazi, bina, fabrika, donanım gibi maddi yatırım sermayesi unsurlarına yönelik olarak verilmektedir. İhracat yardımı veya ithal ürünleri dışlayan üretim yardımlarına KOBİ istisnası tanınmamaktadır. ayrıca dışarıdan sağlanan danışmanlık hizmetleri ve fuarlara ilk katılım maliyetleri de yardım kapsamındadır (Erdem, 2004: 51-52).

b) Eğitim Yardımları: Belli ekonomik faaliyetlerin ve geri kalmış bölgelerin gelişmesine, uzun dönemde işsizliğin azaltılmasına yönelik, Ortak pazar ile uyumlu yardımlardır. İzin verilen yardım yoğunluğu ölçütleri, yardımın genel veya özel olması yani çalışanın pozisyonunu etkileyerek işletmeye doğrudan veya dolaylı katkı

sağlaması ve büyük/küçük işletme ayrımına dayanmaktadır. Eğitim projesi kabul edilir maliyetlerinin yüzdesi olarak yardım yoğunluğunun büyük işletmeler için özel yardımlarda %25, genel yardımlarda %50 oranını aşmaması gerekmektedir. Bu oranlara KOBİ'ler için %10-20, 87(3)(a) bölgeleri için %10, 87(3)(c) bölgeleri için %5, güç işlerde dezavantajlı çalışanlar için ise %10 eklenmektedir.

c) İstihdam Yardımları: Komisyon'un 2004/2002 sayılı Yönergesi ile düzenlenen yardım kuralları, seçici nitelikte, belli bölge veya sektörlerle uygulanan yardım programlarını ve istihdam yaratımına, dezavantajlı veya özürlü kişilerin istihdamına, bu istihdamın neden olduğu ek maliyetlerin karşılanmasına yönelik yardımları kapsar. Ayrıca yardım tarım sektörünü kapsamakla birlikte, kömür, gemi yapımı ve ulaştırma sektörlerini, genel önlemleri ve doğrudan işsizlere yönelik yardımları içermez. Yardım için, net bir istihdam artışı olması, yeni istihdamın 3 yıl veya KOBİ durumunda 2 yıl korunması, yeni işçilerin başka işlerinin olmaması gerekmektedir.

II.IV.II.IV. Diğer Yatay Amaçlı Yardımlar

Bu gruptaki yardımlar, AR-GE yardımları, çevre yardımları, risk sermayesi ve kurtarma/yeniden yapılanma yardımları olmak üzere dört başlık altında toplanabilir.

a) Araştırma-Geliştirme (AR-GE) Yardımları: Yardım kuralları AR-GE faaliyetinin türüne göre değişiklik göstermektedir. Temel AR-GE, sınai veya ticari amaca bağlı olmayan bilgiyi geliştirmeye yöneliktir. Yardıma konu olacak maliyetler, AR-GE personel maliyetleri, araç donanım,

arazi, mekan maliyetleri, danışmanlık, hizmet, lisans vb. maliyetler, doğrudan ilişkili diğer faaliyet giderlidir. Sınai AR-GE %75, ön rekabetçi araştırmalar ise %50 sınırını aşmamaktadır.

b) Çevre Yardımları: Bütün sektörlerde çevrenin korunmasına yönelik yardımları kapsar. Verilecek yardımlar, piyasa fiyatına göre aşırı maliyetin telafi edilmesi ile sınırlı olmalıdır. Yardım, işletmelerin rekabet güçlerini kaybetmelerini önlemeye yöneliktir. Beş yıl süreyle ve azalan oranda uygulanmalıdır. Ayrıca Komisyon, ortak çıkarlara uygun önemli projelerde yardım tavanının aşılabileceğini belirtmektedir.

c) Risk Sermayesi: Risk sermayesi, genellikle yatırım fonlarınca sağlanan yatırım sermayesini ifade ettiği için Komisyon işletmelere başlangıç ve gelişme dönemlerinde sağlanan mali desteği bu isimle tanımlamıştır. Kısmen veya tamamen kamu kaynağına dayanan risk sermayesinin bir işletmenin sağlayabileceği finansman için sınır, her fon dilimi için 500 bin Euro'dur.

d) Kurtarma ve Yeniden Yapılanma Yardımları: Geçici nitelikli ve geri dönüşlü yardımlardır. Yardım süresi altı ayı geçmeyecek şekilde, işletmeye yeniden yapılanma veya tasfiye zamanı kazandırılmalıdır. Kredi, kredi garantisi şeklinde olabilir. Yardım programlarında bir firmaya verilen yardım tutarı, 10 bin Euro'yu geçmemelidir.

II.IV.II.V. Sektörel Yardımlar

Komisyon tarafından özel sektör için uyulması gereken kurallar belirlenmiştir. Bu sektörler, motorlu araçlar sentetik iplik, gemi yapımı, kömür ve çelik, ulaştırma, tarım ve gıda sektörleridir.

Motorlu taşıt sektöründe, büyük yatırım projeleri için bölgesel amaçlı yardımlar çok sektörlü çerçeve bildirimi uygulanırken, gemi yapımı alanına; de minimis, KOBİ, AR-GE, eğitim, çevre koruma yardımlarına ilişkin kurallar geçerli olmaktadır. Elektrik sektöründe, ödeme riski taşıyan yüklenme ve garanti maliyetlerinin telafi edilmesine yönelik yardımlara ilişkin kurallar bulunmaktadır. Elektrik üretimi ve satışı altında yükleme ve garantiler “vazgeçilmiş maliyet” olarak adlandırılmaktadır. Komisyon, vazgeçilmiş maliyetlerin telafi edilmesine yönelik yardımların, rekabet saptırıcı etkisine rağmen elektrik piyasasında serbestleşme sürecine ve ortak çıkarlara katkıda bulunacağı görüşündedir. Bu nedenle belli koşullar altında söz konusu maliyetlerin telafi edilmesine yönelik yardımlar Ortak pazar ile bağdaşır kabul edilmektedir.

Ulaştırma sektöründe yardımlar, karayolu, demiryolu ve iç sularda genel ulaştırma koordinasyonu, altyapı yatırımları, araştırma maliyetleri ve kamu hizmetleri maliyetlerinin telafi edilmesine yöneliktir. Deniz yolu ulaşımında, altyapı, yenilik ve faaliyet maliyetleri yardım kapsamındadır. Faaliyet yardımları daha çok mali destek şeklindedir.

Tarım sektöründe devlet yardımlarının, Ortak Tarım Politikasına ve Ortak Piyasa Örgütlerine uygun olması gerekmektedir. AR-GE, istihdam, eğitim gibi genel amaçlı yardımlar tarım sektörü için de geçerli iken, kurtarma

ve yeniden yapılanma, KOBİ, de minimis ve bölgesel yardım kuralları farklılık içerir. Tarımsal yardımlarda normal yoğunluk oranı %40, geri kalmış bölgelerde ise %50'dir. De minimis kuralı, çiftçi veya balıkçı başına üç yıl için 3 bin Euro olarak belirlemiş ve genel olarak tarımsal üretim değerinin %0.3'üne kadar verilmektedir. Ayrıca tarımsal KOBİ'ler için bireysel yardım muafiyet sınırı 12.5 milyon Euro kabul edilen maliyet veya 6 milyon Euro yardım tutarı olarak belirlenmiştir.

II.IV.III. AB'de Teşvik Sisteminin İşleyişi

Roma Antlaşması'nda devlet yardımı kavramının tam bir tanımının yapılmaması nedeniyle, devlet yardımından ne anlaşılması gerektiğinin belirlenmesi, Anlaşmanın yorumlanması ve uygulamanın hukuka uygunluğunun denetlenmesi Komisyonun ve Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın (ATAD) görevidir. ATAD kararında yardım kavramı, "üye devletlerin ekonomi politikaları ve sosyal hedefleri doğrultusunda, kararlar ve karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde firma veya üreticilere kaynak sağlamaları veya belirlenen bu ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşabilmek için avantajlı durum yaratmaları" olarak tanımlanmıştır. Komisyon yardım kavramını çok geniş yorumlamaktadır. Her türlü sübvansiyonlar, vergi bağışları, faiz indirimi, özel koşullu krediler, kredi garantileri, karşılıksız olarak bina ve arsa tahsis yardım kavramı içine girmektedir (Köksal, 2002: 9-10).

Roma Antlaşması'nın 88. maddesi, üye devletler ile birlikte üye devletlerde mevcut bulunan yardım rejimlerinin sürekli denetiminin ve Ortak pazar'ın gerektirdiği önlemlerin Komisyon tarafından sağlanacağını belirtmektedir.

AB'ye üye ülkeler, uygulayacakları teşviklerin miktarını, gerekçesini ve hedefini gösteren önerilerini, bir program halinde Komisyon'a bildirir. Komisyon, programın AB Teşvik sistemine uygun olup olmadığını, AB'ye bir yarar sağlayıp sağlamayacağını inceler ve uygun olması halinde onaylar. AB Komisyon'u, üye devletlerde uygulanan tüm yardımları inceler ve Ortak pazar'ın gelişimi için uygun gördüğü önlemleri önerir. Onaylanan teşvik programı da AB resmi gazetesinde yayımlanır. Bu önerilerin uygulamaya konulmaması halinde Komisyon gerektiği önlemleri alma konusunda serbesttir. Komisyon, 87(1). maddeye aykırı olan yardımların varlığı durumunda bu yardımların kaldırılmasını veya düzeltilmesini ister. Karara uyulmaması halinde Komisyon ve diğer üye ülkeler doğrudan Adalet Divanı'na başvurabilmektedir (Benlikol ve Müftüoğlu, 1997:13).

Antlaşmanın 88. madde uyarınca Konsey, bir üye devletin başvurusu üzerine, olağanüstü durumlarda, bu devlet tarafından sağlanan yardımların Ortak pazar ile bağdaşır kabul edilmesine 87. ve 89. maddeleri tadilen oy birliği ile karar verebilir. 89. madde de Konsey'in Komisyonun önerisi üzerine ve Parlamento görüşünün alınmasından sonra nitelikli çoğunlukla karar alarak, 87. ve 88. maddelerin uygulama koşulları ile ilgili uygun düzenlemeleri yapabileceğini ve özellikle 88(3). maddenin uygulanacağı koşulları ve bu süreçten muaf olacak yardım gruplarını belirleyebileceğini öngörmektedir (Erdem, 2004: 46).

II.IV.IV. AB'de Devlet Yardımlarına Yönelik Genel Değerlendirme Kıstasları

Devlet yardımlarının Ortak pazarla bağdaşmayan teşvik kategorilerine girmesi için devlet açısından mali bir fedakarlık teşkil etmesi, başka bir deyişle kamu bütçesi için dolaylı yada dolaysız bir maliyet oluşturması

gerekmektedir. Bununla beraber müdahalenin teşvik sayılabilmesi için yaratacağı etkiler de göz önüne alınmaktadır. Olası etkiler arasında söz konusu işletmenin maliyetlerinin hafifletilmesi temel unsur teşkil etmektedir (Duran, 1998: 34-35).

Devlet yardımlarının verilişi temelde, uygunluk, birlik boyutu, rekabete uyumu ve geçicilik, telafi edici açıklama, şeffaflık ve faaliyet kıstasları olmak üzere altı önemli kıstasla belirlenmektedir. Bu prensipler aşağıda kısaca incelenmiştir (Esin ve diğ., 1994: 21-22).

a) Uygunluk Prensibi: Verilen veya verilecek olan yardım ile devlet yardımlarının genel çerçevesinin bağdaşır olması hedeflenmektedir. Talep edilen yardımın hedefine ve amacına uygunluğunun ve bu amaca ulaşmak için de gerekli olduğunun gösterilmesi gerekmektedir. Ayrıca ulaşılmak istenen amaca en uygun araç olması gerekmektedir.

b) Birlik Boyutu Kıstası: Söz konusu teşvikin uygunluğu Birlik çerçevesinde değerlendirilmeli ve Birliğin gelişimine hizmet etmelidir.

c) Teşvikin Rekabete Uyumu ve Geçiciliği: Teşvik politikasının hedefi, teşvikten yararlanan işletme veya sektörleri etkin ve uygulanabilir bir rekabet sisteminin içine entegre etmek ve bu işletmelerin devlet yardımı almadan rekabet içinde mücadele etmelerini sağlamak olmalıdır.

d) Telafi Edici Açıklama Kıstası: Bir yardım projesinin kabul edilmesi için teşvikten faydalananın Madde 87(3)'de belirtilen Ortak pazarla

bağdaşan yardım türleri ile birlik hedeflerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştıracak bir katkı sağlaması gerekmektedir.

e) Şeffaflık Kıtası: AB Komisyonu tarafından, uygulanması düşünülen yardımın yatırım için öneminin en iyi şekilde değerlendirilebilmesi için yardımlar öncelikle şeffaf ve açık olmalıdır.

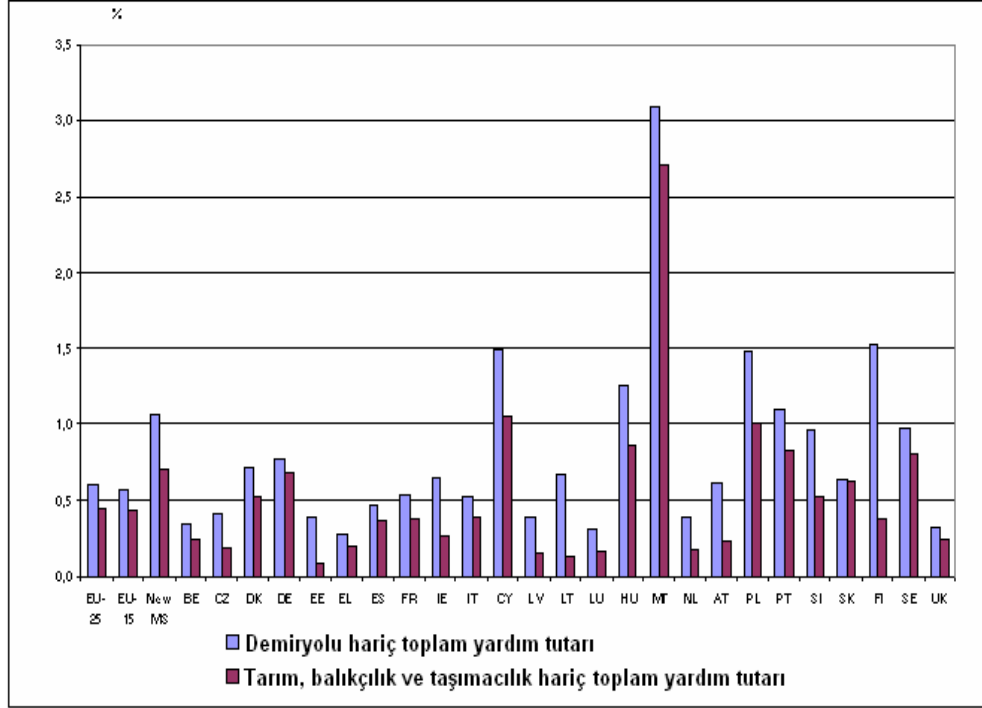
f) Faaliyet Kıtası: Rekabet üstünlüğünü kaybetmiş ve zarar eden işletmeleri veya tesisleri yapay bir şekilde ayakta tutmaya yönelik sübvansiyonlar yasaklanmıştır.

II.IV.V. AB’de Devlet Yardımlarının Gelişimi

AB’ye üye devletlerde yardımların 1995-2004 arasındaki gelişimi incelendiğinde, verilen yardımların zaman içerisinde azaldığı ve daha çok yatay alanlara kaydığı gözlenmektedir. Üye devletlerin büyük çoğunluğu, devlet yardımlarını azaltmaya ve daha iyi belirlenmiş hedeflere yönelmeye başlamıştır (EU Commission, 2004: 4).

1992 yılında 25 AB ülkesinde verilen demiryolu hariç toplam yardım miktarı; 74.544,3 milyon Euro iken, bu oran 2004 yılında 61.426,9 milyon Euro’ya düşmüştür. AB’de 1992 yılında verilen yardımların GSYİH’ya oranı % 1.1 iken, 2004’de bu oran % 0.6’ya gerilemiştir. Şekil II.I’de 25 AB ülkesinde verilen devlet yardımlarının GSYİH oranları % olarak gösterilmektedir. Grafikte görüldüğü gibi verilen yardımların GSYİH’ya oranı en yüksek olan ülke MT ve en düşük olan ülke de Ukrayna’dır (www.europa.eu.int).

Grafik II.I. AB' ye üye ülkelerde verilen devlet yardımlarının GSYİH'ya oranı (% olarak)

Kaynak: http://europa.eu.int/comm/competition/state_aid/scoreboard/indicators/k1.html
#gdp

AB'ye üye 25 ülkede verilen yardımların GSYİH içindeki payları arasında büyük farklılıkların olması, üye ülkeler arasında var olan eşitsizliğin önemli bir göstergesidir. Belçika, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Yunanistan, Litvanya, Lüksembourg, Hollanda ve İngiltere'de bu oran %0.4'den daha düşük, Kıbrıs, Malta, Polonya ve Finlandiya'da ise %1.5 dolayındadır. Bu oranlar tablo II.I' de ayrıntılı olarak gösterilmiştir (www.europa.eu.int).

Tablo II.I. 25 AB ülkesinde devlet yardımlarının GSYİH'ya oranı (%)

		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
AB-25	Toplam										
	Yardım	1	0,9	1,1	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6
AB-15	Toplam										
	Yardım	1	0,9	1,1	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6
New MS	Toplam										
	Yardım						1,2	1	1,2	2,1	1,1
BE	Toplam										
	Yardım	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3
CZ	Toplam										
	Yardım						2,4	1,9	3,9	2,5	0,4
DK	Toplam										
	Yardım	0,6	0,8	0,8	0,9	0,8	1	1,1	0,9	0,7	0,7
DE	Toplam										
	Yardım	1,4	1,2	1	0,9	0,8	0,8	0,9	1,1	0,8	0,8
EE	Toplam										
	Yardım						0,1	0,1	0,1	0,1	0,4
EL	Toplam										
	Yardım	1,6	1,4	1,4	0,7	0,6	0,7	0,6	0,4	0,4	0,3
ES	Toplam										
	Yardım	1,1	0,9	0,8	0,8	0,6	0,9	0,7	0,6	0,5	0,5
FR	Toplam										
	Yardım	0,8	1	2,7	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
IE	Toplam										
	Yardım	0,6	0,6	0,6	1,1	1,3	1,1	1,1	0,9	0,7	0,7
IT	Toplam										
	Yardım	1,3	1,2	1	0,9	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5
CY	Toplam										
	Yardım						2,1	2,4	2,6	2,1	1,5
LV	Toplam										
	Yardım						0,6	0,4	0,1	0,1	0,4
LT	Toplam										
	Yardım						0,3	0,2	0,4	0,3	0,7
LU	Toplam										
	Yardım	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3
HU	Toplam										
	Yardım						1,1	1	1,1	1,2	1,3
MT	Toplam										
	Yardım						3,3	4,1	4,5	2,3	3,1
NL	Toplam										
	Yardım	0,4	0,4	0,7	0,5	0,6	0,5	0,4	0,5	0,4	0,4
AT	Toplam										
	Yardım	1	0,9	0,9	0,8	0,7	0,6	0,7	0,6	0,7	0,6
PL	Toplam										
	Yardım						0,9	0,6	0,5	3	1,5
PT	Toplam										
	Yardım	1	1,4	2,1	1,2	1,2	0,9	1,2	1,1	1,1	1,1
SI	Toplam										
	Yardım						0,8	0,8	0,5	0,6	1
SK	Toplam										
	Yardım						0,6	0,5	0,5	0,5	0,6
FI	Toplam										
	Yardım	2,8	2	1,9	1,7	1,5	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5

Kaynak:http://europa.eu.int/comm/competition/state_aid/scoreboard/indicators/k1.html

#gdp

2002-2004 yılları arasında AB-25’de yatay yardımların toplam değeri %68, yeni üye ülkelerde ise bu oran %25’dir. AB’ye üye ülkeler arasında büyük oranda eşitsizlikler olduğu için kömür, demir, çelik ve diğer imalat sanayi dallarında büyük miktarlarda devlet yardımı yapılmıştır (EU, 2006:12).

Tablo II.II. Öncelikli sektörlerin ve yatay yardımların yüzdesel değeri

%	EU-25	Yeni Üye Olan Ülkeler
1- Yatay Yardımlar	68	23
-Çevre	19	2
-SME	11	3
-İstihdam	3	5
-Bölgesel Yardımlar	18	8
2- Sektörel Yardımlar	32	77
- Sanayi	7	25
- Kömür	15	28
- Sanayi dışı yardımlar	1	1
- Diğer Hizmetler	1	0

Kaynak: Commission Of The European Communities, Report, State Aid Scoreboard, Spring 2006 Update, s: 13

II.IV.VI. Avrupa Birliği’nde Bölgesel Politika Yaklaşımı ve Gelişmişlik Farklılıkları

AB bölgesel politikası, gerekli rehber ve ilkelerin geliştirilmesi yoluyla, üye devletler tarafından oluşturulan bölgesel politikaların, Topluluk rekabet ve devlet yardımları kurallarıyla uyumlu ve koordinasyon içinde olmasını sağlamak ve Topluluğun muhtelif politika ve mali araçlarına, geri kalmış bölgeleri göz önünde bulunduran bölgesel bir boyut vererek koordinasyon sağlamak üzere tasarlanmıştır (DPT, 2005a: 28)².

² Avrupa Birliği bölgesel politikalarına dördüncü bölümde daha ayrıntılı olarak değinileceğinden burada kısaca ifade edilmeye çalışılmıştır.

Avrupa Birliği'ni kuran Roma Antlaşması'nın 158. maddesinde Avrupa Birliği bölgesel politikasının amacı; "Birlik, bir bütün olarak uyumlu bir şekilde kalkınmaya hizmet etmek amacı ile ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlamlaştırmaya yönelik tedbirleri alacaktır." şeklinde ifade edilmiş ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi ile kırsal kesimler de dahil olmak üzere az gelişmiş bölgelerin desteklenmesi gereği özellikle vurgulanmıştır.

Antlaşmanın 159. maddesinde ise 158. madde ile belirlenen hedeflere ulaşmak için oluşturulacak Topluluk politikalarının Yapısal Fonlar, Avrupa Yatırım Bankası ve mevcut diğer finansal enstrümanlarla desteklenmesi öngörülmektedir. Söz konusu madde ile AB'nin bölgesel politikaları çerçevesinde kullanabileceği üç fon belirlenmiş, daha sonra balıkçılık sektörüne yönelik bir fon daha oluşturulmuştur.

Bölgesel politikalar için kullanılacak fonların yönetimine ilişkin genel hükümler, 1260/1999 sayılı Konsey Yönetmeliği ile belirlenmiştir. Söz konusu Yönetmeliğin birinci maddesinde, yapısal fonların kullanım alanları, Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmasının 158-160. maddelerinde vurgulanan "Topluluğun ekonomik ve sosyal yaklaşma amacını gerçekleştirmeye yönelik olarak, yapısal fonlar ile yaklaşma fonunun bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması genel ilkesi çerçevesinde kullandırılması" esasına bağlanmıştır. Bu çerçevede, yapısal fonların kullandırılmasında, a) birinci hedef; gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerin kalkındırılmasını, b) ikinci hedef; yapısal sorunlar yaşayan bölgelerin ekonomik ve sosyal dönüşümünün desteklenmesini ve c) üçüncü hedef; mesleki eğitim sisteminin modernizasyonunu ve istihdamın teşvik edilmesini kapsamak üzere, üç temel hedefi gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerin öncelikli olarak desteklenmesi öngörülmektedir (Ertuğrul, 2003: 43-44).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİKLERİNİN GELİŞİMİ VE YAPISI

III.1. TÜRKİYE’DEKİ YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI’NIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamında kalkınmanın bir aracı olarak kullanılan yatırım teşvikleri, ülkemizde 1913 yılından itibaren uygulanmaya başlanmış ve çeşitli aşamalar geçirerek günümüze kadar gelmiştir. Türkiye’de uygulanan teşvik sisteminin kilometre taşları olarak kabul edilen değişiklikler yedi başlık altında toplanabilir. Bunlar (Duran, 1999: 39):

- a) 1913’de çıkarılan “Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati”,
- b) Birinci ve İkinci İktisat Kongrelerinde alınan kararlar,
- c) 1950 sonrası dönemde çıkarılan “Yabancı Sermaye Kanunu” ve “Türkiye Sınai ve Yatırım Bankası”nın kurulması,

- d) Planlı dönemle birlikte yerli sanayinin kurulması ve korunması amacıyla getirilen vergisel teşvikler (yatırım indirimi, gümrük muafiyeti ve koruma önlemleri), Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) uygulamasının başlaması, sistemin kurumsallaştırılması ve belgeli sisteme geçilmesi,
- e) 1980 sonrası dönemde “ihracata dayalı kalkınma stratejisi” doğrultusunda önce ihracata sonra yatırımlara şok niteliğinde cazip teşviklerin verilmesi,
- f) 1990 sonrasında kamuda yaşanan kaynak darboğazı ile birlikte cazip parasal teşviklerin kaldırılarak vergisel ağırlıklı normal ve genel teşvik araçlarından oluşan yaygın bir teşvik sistemine geçiş,
- g) Türkiye’nin AB’ye uyumu sürecinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) uygulamaları, bölgesel ayrımlardaki değişimlere bağlı olarak teşvik sisteminin değişmesi ve 1500 dolar kriteridir³.

III.I.I. Planlı Dönemden Önce Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları

III.I.I.I. 1920 Öncesi Dönemde Uygulanan Teşvik Politikaları

Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikalarının kökeni, XIX. yy’a kadar uzanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda sanayinin desteklenmesi ile

³ Bu madde tarafımdan eklenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye’deki teşvik sisteminde ve dolayısı ile bölgesel politikalarda yaşanan yeni gelişmelere değinilecektir.

ilgili ilk uygulamalar, 1863 yılında “İslah-ı Sanayi Komisyonu”nun kurulması ile başlamasına rağmen (ATO, 2000: 7), teşvik uygulaması hususunda çıkarılan ilk yasa, 14.12.1913 tarihli “Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati”dir. Bu yasa ile toplam değeri 1000 Lirayı geçen en az 5 HP motor gücü kullanan sanayi kuruluşlarına makine ve donanım ile hammadde ve ara malların ithalatında gümrük muafiyeti sağlamıştır (DPT, 1994: 42). Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati’ni, 1914’de “Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi” ve 1 Ocak 1917’de de “Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati’nin Sureti Tatbiki Hakkında Nizamname”nin çıkarılması izlemiştir. Bu yasa ile aşağıdaki teşvikler getirilmiştir (Pakdemirli, 1981: 437):

- a) Sanayi tesisleri için 5.000 metrekareye kadar arazi bağışı,
- b) Emlak vergisi, öşür bedeli, ruhsatname harçları, inşaat vergisi muafiyeti,
- c) Yatırım ve işletme ihtiyacı mallara gümrük muafiyeti.

Sanayi kuruluşlarının bu yasadan yararlanabilmeleri için gerekli işlemler oldukça basit olmasına rağmen, uygulamada bundan yararlananların sayısı çok az olmuştur. 1917 sanayi istatistiklerine göre, teşvik tedbirlerinden yararlanan firma sayısı 117 olup, bu firmaların büyük çoğunluğu İstanbul ve İzmir illerinde yoğunlaşmıştır. Bir çok kuruluş bu yasadan haberdar olamamış, yasadan yararlananların dahi bu yasa hakkındaki bilgileri çok sınırlı kalmıştır (Okçün, 1971: 3).

III.I.I.II. 1920-1950 Döneminde Uygulanan Teşvik Politikaları

1913-1929 dönemi, karma ekonomi politikalarının uygulandığı bir dönem olmuştur. 1923 yılında İzmir’de toplanan I. İktisat Kongresi’nde, Teşvik-i Sanayi Kanun Muvakkati’nin günün koşullarına uygun hale getirilmesine ve 25 yıl süreyle uzatılmasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda Kanun tadil edilmiş ve 28.05.1927 tarihinde günün koşullarına uygun olan 1055 sayılı “Teşvik-i Sanayi Kanunu” yürürlüğe girmiştir (Afşar, 1999: 2). Bu kanun ile, özel teşebbüse sağlanan muafiyet ve imtiyazla şunlardır (Boratav, 2006: 129-130):

- a) Belediye sınırları dışında işletme kurmak isteyen müteşebbislere ücretsiz olarak -gerekirse istimlak yoluna başvurarak- arazi sağlanması ve teşebbüse belediye sınırları içinde arazi gerekirse, kuruluşlara on yıl içinde ödenmek şartı ile arazi verilmesi,
- b) Teşebbüslerin, özel telgraf veya telefon hatları inşasına müsaade edilmesi,
- c) Teşebbüslerin ve bunların bulundukları arazi ve müştemilat ile sair tesislerin; müsakkafat, arazi, kazanç, maktu zam vergilerinden ve belediyelerin belli ruhsatlardan aldıkları resimlerden muaf olması,
- d) Sınai veya maden işletmesi kuracak şirketlerin, hisse senet ve tahvillerinin damga resminden muaf tutulması,

- e) Kuruluşların tesisi, yapımı ve genişletilmesi için gerekli inşaat malzemesi, üretim için gerekli hammaddeler, makine, alet ve yedek parçalar, işletmelerin kendilerine ait olarak kuracakları nakliye, tahmil-tahliye tesislerinin inşası için gerekli malzemenin yurtiçinde bulunmaması veya yeterli derecede bulunmaması halinde gümrük ve duhuliye resimlerinden muaf olması,
- f) Teşebbüslerin veya teşebbüsle ilgili tesislerin kuruluş, yapım ve genişletilmesi için gerekli malzeme, makine ve aletlerin şimendifer ve vapurlarla naklinde %30 tenzilat uygulanması, tenzilata imkan yoksa aynı oranda prim verilmesi,
- g) Teşebbüslere, gerektiğinde mamul maddeler için %10 prim verilmesi,
- h) Tuz, ispiro ve patlayıcı madde faaliyetlerinde gerektiğinde indirim veya prim uygulanması,
- i) Devletin, özel idarelerin ve belediyelerin ile bunlara ait kurumların ve Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan teşebbüslerin; ihtiyaçları olan mallardan memleket dahilinde yeter miktarda üretilip, benzerlerinin gördüğü işleri görebileceği belirlenen, ithal yoluyla gelen mallardan azami %10 oranında pahalı da olsa, ithal mallarına tercihen kullanmaya mecbur olmasıdır.

1914-1945 yılları arasındaki 30 yıllık sürede yaşanan, iki dünya savaşı ve bir Ekonomik Bunalım, küresel sistemi çökertip mal ve sermaye

hareketlerini asgariye indirmiş, bu nedenle ekonomi politikaları her yerde zorunlu olarak içe dönük olmuş ve serbest piyasa ekonomisine güven iyice sarsılmıştır. Türkiye 1929 yılına kadar gümrük vergilerini arttırma yetkisine sahip olamamış, sadece savaş içinde İttihat ve Terakki hükümetinin lüks mallardan aldığı gümrük vergilerini muhafaza edebilmiştir (Kazgan, 2006: 41-43). 1923-1929 arasında özel teşebbüse dayalı bir ekonomi politikası uygulanmaya çalışılmışsa da, hızlı kalkınma için gerekli olan tasarrufların yetersiz oluşu ve bu tasarrufları verimli alanlara yönlendirecek girişimci grubunun olmayışı uygulanan politikanın başarısız olmasına neden olmuştur. Yukarıda sayılan nedenlerle de sanayileşmede öncülüğü kamu kuruluşları aracılığı ile devletin üstlenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Uludağ, 1986: 269).

1930 yılında İkinci İktisat Kongresi düzenlemiş, 1933-38 yılları arasında uygulanmak üzere I. Sanayi Planı hazırlanmış ve milli sanayinin gelişmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bu döneme kadar özel sektöre önem verilmiş olmasına rağmen, sermaye birikiminin olmayışı, kredi imkanlarının azlığı, tecrübe eksikliği, özel sektörden beklenen gelişmenin gerçekleşmesini engellemiştir. Bu tarihten sonra karma ekonomik sistem benimsenmeye başlanmış ve Sümerbank, Etibank, MTA, Selüloz ve Kağıt Fabrikası, Demir Çelik İşletmesi, Petrol Ofisi ve Makine Kimya Endüstrisi Kurumu kurulmuştur (Hazine, 1999: 5-6).

Teşvik-i Sanayi Kanunu, 1942 yılında sermaye yetersizliği, sermaye oluşumuna karşı gösterilen ilgisizlik, teknolojik yetersizlik ve bilgi eksikliği gibi nedenlerle yürürlükten kaldırılmıştır.

III.I.I.III. 1950-1962 Döneminde Uygulanan Teşvik Politikaları

1950'den sonra devlet, özel girişimciliği desteklemiş, yönetim, güvenlik ve kamu hizmetlerinin yanında ekonominin planlı kalkınması için önlemler alma yoluna gitmiş ancak bu dönemde planlı bir uygulamaya gidilmemiştir. Bu dönemde, altyapı yatırımları hızlandırılmış, dış yardımlar Hazine imkanları ile birleştirilerek ekonomiye aktarılmış ve böylece serbest girişimciye yatırımı özendirici bir ortam sağlanmaya çalışılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 1994: 82).

1950 sonrası liberal bir ekonomi politikasının izlenmesi, özel kesimin kredi olanaklarının artırılması, dış ticaret politikası ile girişimcilerin yatırım yapmaya özendirilmesi, kamunun özel kesimin girmeyeceği alanlarda büyük ölçekli yatırımlar yapması, altyapı yatırımlarındaki artış, tarım sektörünün üretimi özendirici fiyat politikaları ile desteklenmesi gibi uygulamalar sonucunda yatırımlarda büyük artışlar olmuştur (Aşıkoğlu, 1988: 15).

Bu dönemde teşviklerle ilgili bazı kanunlar çıkarılmıştır. 1951'de "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu", 1953'de "Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu", 1954'de "Maden Kanunu", "Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu" ve "Petrol Kanunu", 1956'da "Şeker Kanunu" ve 1957'de "Gider Vergisi Kanunu" yürürlüğe girmiştir (Hazine, 1999: 6). Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrasında devlet işletmeleri ve özel sektörün öncülüğünde, bağımsız sanayileşme politikasından bağımlı bir sanayileşmeye geçiş aşamasında, özel sektör sanayisinin orta ve uzun dönemli dış finansman gereksinimini karşılamayı, yetersiz olan sermaye ve girişim öğelerini desteklemeyi amaçlayan bir kurum olan "Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası" da bu dönemde kurulmuştur (Coşar, 2004: 211).

III.I.II. 1963-1989 Planlı Dönemlerinde Uygulanan Teşvik Politikaları

Özel sektör için yol gösterici kalkınma planlarının hazırlanmaya başlandığı planlı dönemde, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve teşviklerle ilgili diğer yasal düzenlemelere gidilmiştir. 1963 yılından itibaren her beş yılda bir kalkınma planları hazırlanarak faaliyetlerin planlarda belirlenen amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.

Kalkınma planlarıyla oluşturulan ekonomi politikaları dayanağını 1961 Anayasasının 41. maddesinden almıştır. Söz konusu maddede “iktisadi ve sosyal hayat; adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir.” hükmü yer almaktadır (Duran, 1998: 61).

III.I.II.I. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)

Türkiye’de ilk kez yapılan uzun vadeli plan ile, beş yıllık dönem için ulaşılması amaçlanan ekonomik ve sosyal hedefler belirlenmiştir. Bu planda yer alan sanayileşmeye ilişkin hedefler şu şekilde sıralanabilir (DPT, 1966: 33):

- a) Gerek tarım ve sanayi sektörleri arasında gerekse bölgeler arası dengeli bir gelişmenin sağlanması,

- b) Özel sektörü daha fazla yatırım yapmaya özendirmek için teşvik uygulanması,
- c) Teşvik önlemlerinin özel-kamu sektörlerine eşit koşullarda uygulanması,
- d) İthal ikameci yatırımın teşvik edilmesi,
- e) Emek yoğun üretim modelinin avantajlı olduğu yatırım alanlarına yönelinmesidir.

Birinci plan döneminde sanayinin geliştirilmesi hususunda öngörülen önlemler: a) ihracat politikasının sanayiye koruma önlemlerine uygun olarak tespiti ve yerli sanayi mallarını, ithal malları ile rekabet edemez durumda bırakan bürokratik ve yasal aksaklıkların giderilmesi, b) sanayiye geliştirici teşviklerin uygulanması, c) tekellerin ve aşırı karın önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması, d) fazla kapasitenin kullanılmasıdır (DPT, 1966: 205).

Bu dönemde 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda değişiklik yapan 19.02.1963 tarihli 202 sayılı Kanun çıkarılarak yatırım indirimi konusu, teşvik mevzuatına dahil edilmiştir. Kanuna göre; yatırımların öz kaynaktan karşılanan kısmına uygulanacak yatırım indirim oranı genel olarak %30, tarımsal yatırımlarda %40, azgelişmiş bölgelerdeki yatırımlarda ise %50 olarak belirlenmiştir (202 Sayılı Kanun, 1963).

Bu yasayı, ihracatta vergi iadesi imkanı sağlayan 27.06.1963 tarihli 361 sayılı Kanun ve ithalattan alınan vergi ve resimlerin taksitlendirilmesini sağlayan 14.05.1964 tarihli 474 sayılı Kanun izlemiştir. 474 sayılı Kanun, yatırım malı sayılan ve ithali uzun vadeli plan hedeflerine uygun görülen malların ithalinden alınacak vergi ve resimlerin en çok beş yıllık devrede taksitlendirilerek tahsiline izin verme ve gümrük tarife cetvelinde belirlenmiş olan vergi oranlarında gerekli değişikliği yapma yetkisi vermiştir (474 Sayılı Kanun, 1964). Ayrıca, sanayi için gerekli orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak “Sınai Yatırım ve Kredi Bankası” ile “Devlet Yatırım Bankası” kurulmuştur (Afşar, 1999: 3; DPT, 1995: 32).

Birinci plan döneminde ithalata kota getirilmiş ve hızlandırılmış amortisman uygulamasına da başlanmıştır. Bu dönemde, sanayileşmeyi ithal ikamesine dönük yatırımlar doğrultusunda hızlandırıcı ve kapasiteyi artırıcı teşvik araçları üzerinde durulmuştur (Aşıkoğlu, 1988: 20).

Bu dönemde, yatırım indirimi, ihracatta vergi iadesi, hızlandırılmış amortisman uygulamaları, gümrük tarifelerini ayarlamak, bazı vergi resimlerin taksitlendirilmesi uygulamaları, özel sektörün faaliyetlerini teşvik etmiştir. Bu teşvik tedbirlerinden yatırım indirimi, gümrük vergi ve resimlerin taksitlendirilmesi ve ihracatta vergi iadesi daha yaygın olarak uygulanmıştır. 1966 yılı sonuna kadar müteşebbisin öz kaynaklarından karşılanan 1 milyar 66 milyon liralık yatırım, yatırım indiriminden yararlanmış ve 182 milyon liralık ithalata bağlı vergi ve resim taksite bağlanmıştır. Ayrıca sanayi ürünleri ihracatını teşvik amacı ile uygulanan ihracatta vergi iadesi uygulaması sonucunda, 1964-1966 dönemi içinde 115 milyon liralık vergi iadesi yapılmıştır (DPT, 1967: 116).

III.I.II.II. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) döneminde, sanayide yapısal değişimi sağlamak amacı ile milli güvenlik gereklerini de göz önünde bulundurarak, ileri ve geri bağlantıları güçlü olan ara malları sanayine ve istihdam yaratan teknolojik üretimde itici ve özendirici niteliğine sahip, milli hasılaya katkısı yüksek, yabancı ekonomilere bağımlılığı azaltan uluslar arası ticarete Türkiye'yi güçlü bir ticaret ülkesi haline getirecek, yatırım malları sanayinin toplam sanayi üretimi içindeki payının arttırıldığı bir yapıya ulaşmak amaçlanmıştır (DPT, 1982: 21). Ayrıca bu dönemde, sanayinin ekonominin sürükleyici sektörü olması esas alınmıştır. Sanayi sektörüne atfedilen sürükleyicilik vasfı, yatırımların önemli bir kısmının bu sektöre yönelmesini ve araçların bir arada ve tutarlı olarak uygulanmasını gerektirmiştir. Bu amaçla, sanayi yatırımlarının verimliliğini artırmak üzere aşağıdaki önlemlerin alınması hedeflenmiştir (Duran, 1998: 64):

- a) Sanayi sektörünün gereksinim duyduğu altyapı yatırımlarının yapılması için bu sektöre ucuz girdi sağlanması,
- b) Sanayi sektörü için gerekli kredi ve faiz konusunun yeniden ele alınması,
- c) Yeni sanayi merkezlerinin yurda dengeli olarak yayılması,
- d) Vergi politikasının selektif kullanılması,

- e) K      sanayinin b      sanayi ile işbirliği içinde ve b      sanayiye tamamlayıcı bir şekilde çalışmasının teşvik edilmesi,
- f)   zel yabancı sermayeden faydalanılması,
- g) İhracatın arttırılması ve ithal ikamesine önem verilmesi,
- h) Enerji, ulaştırma ve diğer altyapı ile ilgili faaliyetlerin gelişmeye destek olacak şekilde düzenlenmesi benimsenmiştir.

İBYKP döneminde 27 Temmuz 1967 tarih ve 933 sayılı Kanun çıkarılmış, böylece bir taraftan bazı teşvik tedbirleri geliştirilmiş, diğer taraftan da teşvik tedbirlerini yürütme bakımından bir elde toplanması sa  lanmıştir. 1967 yılına kadar çeşitli kamu kurumları tarafından yürütülen teşvik tedbirleri, 933 sayılı Kanun'un 4. maddesi ile, Başbakanlığa bağlı olarak kurulan "Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu"nda toplanmıştir. Böylece hem teşvik tedbirlerinin uygulanmasında bir koordinasyon sağlanmış, hem de yatırımcı ve ihracatçı çeşitli kurumlara başvurmak ve değişik formaliteleri yerine getirmek külfetinden kurtarılmıştir. 933 Sayılı Kanun ile (933 Sayılı Kanun, 1967):

- a) Genel ve Katma b  t     lerden, Geliştirme ve Teşvik Fonlarının kurulması,
- b) Karma teşebbüslere katılım için pay artırılması,

- c) 202 sayılı Kanun ile getirilen yatırım indirimi uygulamasına indirim oranının, plan hedeflerine yönelme bakımından Bakanlar Kurulu Kararı ile bölgelere ve sektörle göre azami %80'e kadar yükseltilebilmesi,
- d) Yatırım mallarında ve hammaddelerde ithalde alınan vergi ve resimler toplamında iktisadi faaliyet sektörlerine göre Bakanlar Kurulu kararı ile tam ve kısmi muafiyet sağlanması,
- e) Sınai ve turistik bölgelerin tesisi ve tanzimi, bu amaçla gerektiğinde Bakanlar Kurulu kararı ile arazi istimlakı,
- f) İhracatı ve döviz gelirlerini arttırmak amacı ile; fon tesisi, ithal ikamesinde döviz geliri sağlayan hizmetlerde ve yabancı turistlerce yurt içinde yapılacak harcamalarda Bakanlar Kurulu kararı ile vergi iadesi uygulaması,
- g) Yatırımları ve İhracatı Geliştirme Teşvik Bürosu'nun kurulması,
- h) 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun kalkınma planı ve yıllık programlarla ahenkli bir şekilde, süratli ve rasyonel olarak yürütülebilmesi için DPT'nin görev ve yetkileri düzenlenmiş ve Bakanlar Kurulu'na çeşitli yetkiler tanınmıştır.

Ancak 933 sayılı Kanun'un bazı maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından 25.10.1963'de iptal edilmiş ve bazı teşvik araçları yürürlükten

kaldırılmıştır. Ortaya çıkan boşluğu gidermek amacıyla, 12585 sayılı Kararname ile yeni teşvik önlemleri getirilmiş ve “Teşvik Belgesi” uygulamasına geçilmiştir.

Fertlerin girişim gücünü ortaya çıkarmaya ve geliştirmeye önem veren İBYKP'nın genel hedeflerine varması, büyük ölçüde özel sektörden beklenen gelişmenin sağlanmasına bağlı olarak görülmüştür. Özel sektörün öngörülen hedeflere ulaşmasını sağlayacak teşvikler de; a) özel sektör yatırımlarının Kalkınma Planı'nın ekonomik ve sosyal ilkeleri çerçevesinde teşvik edilmesi, ve b) özel sektörün teşviki ve yönlendirilmesi amacı ile geliştirilen tedbirlerin dağınıklığından kurtarılması, formalitelerin basitleştirilmesi ve uygulamada hızlı işleyen açık bir mekanizmanın kurulması olarak belirlenmiştir (DPT, 1967: 116).

Özel sektör yatırımlarının Planda öngörülen sektörlere kaydırılması ve Plan hedeflerine uygun hale getirilmesi amacı ile, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan bu yana uygulanan çeşitli teşvik tedbirleri, İkinci Plan döneminde geliştirilmiş ve daha etkin hale gelmiştir. Ayrıca bölgeler arası dengeli kalkınma ilkesi de göz önünde bulundurulmuştur. Alınan bu tedbirlerin başlıcaları, yatırım indirimi, ithalatta vergi ve resimlerin taksitlendirilmesi, erteleme, düşük faizli yatırım kredileri, döviz tahsisi, dış kredi kolaylıkları ve kamu iştirakleridir (DPT, 1971: 724).

III.I.II.III. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) döneminde, yatırımları teşvik politikası, özel sektör için yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Diğer bir ifade ile bu dönemde teşvik politikasının amacı, karma ekonomi kuralları

çerçevesinde özel sektörün katkısından yerel kalkınma stratejileri açısında yararlanarak bu katkıyı zamanla arttırmak olmuştur (DPT, 1982: 26). Türkiye ekonomisi, yoğun bir biçimde üretim malları üreten ara malı ve temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt içinde ikamesine yönelmiş ve kamu sektörü öncülüğünde hızlı bir yatırım programını devreye sokmuştur (Yeldan, 2004: 38).

Üçüncü planda teşvik uygulamalarında temel ilke; teşvik sisteminin yerli girişimlere yönelmesi, objektif ve devamlı olması, yararlanacak girişimcilerin beyanına dayanması, idarenin takdir alanının çok zorunlu durumlarla sınırlandırılarak kendiliğinden işler hale getirilmesidir. Teşvik araçlarının uygulanması esas olarak proje bazında yapılmıştır. Belli bir girişimin teşvik araçlarından yararlandırılmasında girişimin Genel Teşvik Tablosu'nda kapsanması gerekmektedir. Teşvik araçlarından en çok yararlandırılması öngörülen üretim alanı, yatırım malları üreten sanayi kolları olmuş, bunu ara mallar üreten sanayi izlemiştir. Tüketim malları üreten sanayilerde ise, teşvik kapsamına sadece önemli ve özel amaçlı girişimler alınmıştır. Yöresel gelişmişlik farklarının uzun dönemde giderilmesi amacı, kalkınmada öncelikli yörelerin kalkındırılmasına özel bir önem verilmesini gerektirmiş, bu nedenle benimsenen sanayinin ülke düzeyinde yaygınlaştırılması ilkesini gerçekleştirmek üzere, özel kesim sanayi yatırımlarının geri kalmış bölgelere yönlendirilmesini sağlayacak teşvik tedbirlerinin alınması öngörülmüştür. Üçüncü Plan döneminde, yatırımları teşvik amacıyla kullanılan araçlar aşağıda sıralanmıştır (DPT, 1975: 345-348):

a) Gelir ve kurumlar vergisinden yatırım indirimi istisnası,

b) Bina inşaat vergisi istisnası,

c) Gümrük bağışıklığı ve taksitlendirme,

i. İthalde alınan vergilerin 5 yıla kadar taksitlendirilmesi,

ii. Gümrük vergi ve resimlerinden bağışıklık,

iii. Gümrük Giriş Tarife Cetvelinde yer alan eşyanın vergi oran ve hadlerinde, tarife notlarında değişiklik yapılması,

d) Krediler: İç Krediler ve Özel Dış Kredilerden oluşmaktadır. İç Krediler de kendi içinde; a) orta vadeli kredilerde faiz farkı ödenmesi, b) ihracat garantili yatırım kredisinde vergi, resim ve harç istisnası olmak üzere ikiye ayrılır.

e) Yatırım Kotası.

ÜBYKP döneminde, sanayileşme konusunda amaçlanan hedefler ise (DPT, 1972: 897);

a) İthal ikameci sanayi yatırımlarına ağırlık verilmesi,

b) Yatırımların ekonomik kapasitede kurulmalarının sağlanması,

- c) Yatırım malları sanayi alt sektörlerindeki tüm yatırımlara öncelik verilmesi,
- d) İleri teknoloji gerektiren ara ve yatırım malları sanayinin dış alıma karşı korunmasına devam edilmesi,
- e) Dış rekabetin bulunduğu sanayi kollarına ileri teknolojinin getirilmesi,
- f) Sanayinin temel mal ve hizmetlerinin uluslar arası fiyatlara uygun seviyede sağlanmasına çaba gösterilmesi,
- g) Özel sektör yatırımlarının az gelişmiş bölgelere yönelmesini özendirecek teşvik önlemlerinin alınmasıdır.

ÜBYKP döneminde, yurt dışından sağlanan mal ve hizmetlerin gümrük vergilerinde indirim yapılarak; ihracatta, ihraç mallarının üretiminde kullanılan ithal malı olan hammaddelerin gümrük vergisi iade edilerek, sanayide dış rekabet olanakları elverişli hale getirilmeye çalışılmış ancak sürekli zarar eden KİT'lerden düşük fiyatla mal temini istenen ölçüde sağlanamamıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan dünya petrol krizi, bir taraftan sanayileşmeyi diğer taraftan da işçi döviz akışını olumsuz yönde etkilemiş, ithal edilen makine, teçhizat ve hammaddeye ödenen döviz miktarını arttırmıştır. Bu dönemde ihracat hızla daralmış, ithalat büyük ölçüde kısıtlanmış ve maliyetler artmıştır. Ortaya çıkan bu olumsuz tablo, yatırım talebini azaltmış, yapılması amaçlanan yeni yatırımlar teşviklerin arttırılmasına rağmen amaçlanan düzeylere ulaşamamıştır (Aşıkoğlu, 1988: 29-31).

III.I.II.IV. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1978-1982)

Politik çekişmelerin yaşandığı ve ekonomide gerilemelerin gözleendiği bu dönemde, sanayi ve tarım sektörlerin dengeli kalkınması, ihracatın teşvik edilmesi gibi konulara ait politikaların geliştirilmesine rağmen; iç pazarda petrol, şeker, yemeklik yağ, sigara gibi temel tüketim mallarının temininde büyük zorluklar yaşanmıştır. Kamu girişimciliğine büyük önem verilmiş, bu yaklaşımın sonucunda da, özel kesimden kamuya fon aktarılması öngörülmüştür (Hazine, 1999: 10).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) döneminde, teşvik politikasının amacı; öngörülen ekonomik yapının gerçekleşmesinde ve sanayinin ülke düzeyine yaygınlaştırılmasında girişimcinin kararını plan öncelikleri ile uyumlu olarak bölgesel ve sektörel bazda yönlendirmektir. Üçüncü plan döneminde kullanılan teşvik araçlarının bu dönemde, daha selektif olarak, üretim dalı, kapasitesi, teknolojisi, sermaye sahipliği, ödemeler dengesine katkısı ve yer seçimine göre farklılaştırılarak kullanılması öngörülmüştür. Özel girişimin sanayi yatırımlarına yönelmesinin özendirilmesine ve plan amaç ve kurallarına uygun sanayi yatırımları yapanlara güvence sağlanmasına karar verilmiş, sanayi ve hizmet alanlarındaki girişimlerin kuruluş yeri seçiminde; verimli tarım alanlarının kullandırılmamasına dikkat edilmiştir.

Bu planda, sanayinin geliştirilmesi için öngörülen hedefler şu şekilde belirlenmiştir (DPT, 1979: 276):

- a) Yatırım malları sanayinin geliştirilmesi,

- b) Ara malları sanayinde doğal kaynakların değerlendirilmesine yönelik optimal ölçekli ileri teknoloji kullanan projelere öncelik verilmesi,
- c) Tüketim malları sanayinde özellikle ihracata dönük ve darboğaz giderici yatırımlara öncelik verilmesi,
- d) Geri kalmış bölgelerde alt yapı hizmetleri geliştirilecek ve organize sanayi bölgelerinin kurulması,
- e) Teşvik önlemlerinin; yatırım konusuna, kapasitesine, teknolojisine, ödemeler dengesine katkısına göre selektif olarak ve ayrıca bölgelere göre farklılaştırılarak uygulanması,
- f) Halkın ve yurt dışındaki işçi tasarruflarının sınai yatırımlara yönelmesinin teşvik edilmesi; örgütlü, düzenli ve yaygın halk girişimleri ile kooperatiflere de teşvik uygulanmasıdır.

Büyüme ve sanayileşmeye dayalı bir iktisadi gelişme sürecini hedefleyen Türkiye, 1963 yılından itibaren iki temel sanayileşme politikası izleyerek bu amaca ulaşmaya çalışmıştır. Bunlardan birincisi, 1963-1979 arası izlenen ithal ikameci sanayileşme, ikincisi ise 1980 yılından günümüze izlenen dışa açılma politikalarıdır (Yentürk, 2003: 189). Bu plan dönemini bir bütün olarak ele almak mümkün değildir. Çünkü bu dönem içinde 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararlarıyla birlikte ithalata dayalı sanayileşme stratejisi terkedilmiş, dışa dönük sanayi stratejisi benimsenmiş, ayrıca 12.09.1980 tarihli askeri müdahale ile iktidar değişikliği gerçekleşmiştir. Dışa

dönük bir stratejinin izlenmesine paralel olarak, bu plan döneminde ihracatın teşviki önem kazanmış ve ihracata dönük sanayileşme desteklenmiştir. Yatırım teşviklerinde; teşvik belgesine dayalı uygulama kolaylaştırılmış ve orta vadeli kredi sistemi teşvik belgesine bağlanarak, uygulama yaygınlaştırılmış, teşvik edilecek yatırım konuları sürekli günün şartlarına göre ayarlanmış, döviz kredilerine kur garantisi getirilmiş, turizme teşvik yabancı sermaye için de geçerli olmuş, mali denge vergisi kaldırılmış, kurumlar vergisi oranları düşürülmüş ve gider vergisinde sanayi lehine düzenlemeler yapılmıştır (Hazine, 2001(a): 7).

1980 yılının ikinci yarısından sonra enflasyonu düşürme amacı daha ağır bastığı için teşvik tedbirleri uygulamalarında değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerden ilki, banka ödünç verme işlemlerinde mevduat birikimini sağlamak amacı ile faiz oranlarının serbest bırakılmasıdır. İkincisi ise, KİT'lerin ürettikleri temel mal ve hizmet fiyatlarının, bu kuruluşların zararını önlemek amacı ile sürekli çıkarılan tebliğler yoluyla arttırılmasıdır. Teşvik tedbirleri kapsamı içerisinde “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi” ile tüm teşviklerin yabancı sermaye için de geçerli hale gelmesi öngörülmüştür. Ayrıca Mali Denge Vergisi kaldırılmış, Kurumlar Vergisi %40'a indirilmiş ve Gelir Vergisi oranlarında indirim yapılmıştır (Aşıkoğlu, 1988: 35-37).

III.I.II.V. 1984 Geçiş Dönemi

Geçiş dönemi için 1983 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985 yılına ertelenmiş ve 1984 yılı için ayrı bir program düzenlenmiştir. Bu geçiş döneminde öngörülen hedefler (Hazine,1999: 11-12):

- a) Teşvik araçlarının; üretim konumuna, kapasitesine, teknolojisine, istihdam ve ödemeler dengesine olan katkısına ve kuruluş yerine göre hissedilir ölçüde farklılaştırılmış olarak uygulanması,
- b) Yerli hammaddeye dönük dış satım imkanları olan ve ödemeler dengesine müspet katkıda bulunan yatırımlara öncelik verilmesi,
- c) Yatırımların teşvikinde, mevcut teşvik araçlarının selektif uygulaması gerçekleştirilerek kıt kaynakların daha rasyonel kullanımının sağlanması ve yurt dışında çalışan işçilerin girişimlerine ve halka açık anonim şirketlerin yapacakları yatırımlara uygulanan ilave teşviklere devam edilmesi,
- d) Bölge ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sanayi, tarım, hayvancılık yatırımlarına öncelik verilmesi,
- e) Organize sanayi bölgelerine ve ihracata yönelik yapılan yatırımlara ait teşvik uygulamasına devam edilmesi,

Geçiş döneminde ithalatın liberalleştirilmesi eğilimi, 1984 ithalat rejimi ile ön plana çıkmıştır. İthalatın liberalleştirilmesi süreci ile birlikte, ithal ikamesi yatırımların teşvikine yönelik uygulamalara son verilmiştir. Bu dönemde pek çok malın, gümrük ve ithalinden alınan istihsal vergisi yeniden düzenlenmiş, indirimler sağlanmıştır. İthalatın liberalizasyonu karşısında, ihracatın da daha gerçekçi kurlar üzerinden gerçekleştirilmesini sağlamak amacı ile ihracattaki vergi iadeleri de düşürülmüştür (Uludağ, 1986: 276).

Ayrıca 1984 geçiş dönemindeki uygulamalar, özellikle geri kalmış bölgelerde uygulanmakta olan teşviklerin daha yüksek oranda sübvansede edilmesi şeklinde olmuştur. Bu bağlamda, yatırım indirim oranı % 100'e çıkarılmış ve özkaynak oranı düşürülmüştür. Arsa tedariki sırasında ödenen vergi, resim harçlarda istisna getirilmiştir (Duran, 1998: 70).

III.I.II.VI. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte yapısal değışiklikler tekrar gündeme gelmiştir. Üretim yapısının, mevcut kaynak birikimine ve bölgelerarası dengelere göre dış rekabet imkanları dikkate alınarak ve mal kıtlıklarına yol açmayacak şekilde belirleneceğı vurgulanmıştır (Hazine, 1999: 12). Bu plan döneminde teşvik politikasının amacı, müteşebbislerin tercihlerini plan hedefleri doğrultusunda yönlendirmek olarak ifade edilmiştir. Belirlenen teşvik politikaları ise (DPT, 1985: 32):

- a) Teşvik ve yönlendirme araçları, yatırımın konusuna, kapasitesine, teknolojisine, istihdam ve ödemeler dengesine katkısı ile yer seçimine göre etkili ölçülerde farklılaştırılmış olarak ve selektif biçimde kullanılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede yatırımların yurt çapında dengeli dağılımını sağlamak amacı ile teşvik tedbirlerinin yörelere göre uygulanmasında farklılaştırmaya devam edilmesine karar verilmiştir. Yurt dışında çalışan vatandaşların yapacakları yatırımlar ile kalkınmada öncelikli yörelerde ve organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlara ve ihracata dönük yatırımlara ilave teşvikler sağlanması,

- b) Teşvik mevzuatı tek bir yasada toplanarak, birbirini tamamlayan ve değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte bir yatırım ve ihracatı teşvik sistemi geliştirilmesi,
- c) İstihdam probleminin çözülmesi doğrultusunda emek yoğun yatırım projelerinin teşvikine ağırlık verilmesi,
- d) Yatırımların finansmanında özkaynak kullanımının teşvik edilmesi,
- e) Bölge ülkelerinin ihtiyacını karşılamaya yönelik, ortak veya bireysel, -özellikle taşıma maliyetleri ve hammadde kaynaklarına yakınlık yönünden avantaja sahip sanayi, tarım ve hayvancılık alanında- yatırımlara öncelik verilmesi,
- f) Yurt dışı müteahhitlik ve mühendislik hizmetleri ve taşımacılık yoluyla elde edilen döviz gelirlerini artırmak için mevcut teşvik araçlarının uygulanmasına devam edilmesi, özellikle deniz taşımacılığı ve gemi inşa sanayi, enerji ve tarıma dayalı entegre yatırımlar ve toplu konut yatırımları için ilave teşvik tedbirlerinin uygulanması,
- g) Özellikle dayanıklı tüketim ve yatırım mallarının dışarıda pazarlanmasında, satış sonrası bakım hizmetlerinin devamlılığını sağlamak üzere depolama, büro, acentelik, bayilik ve temsilcilik kurulması yolunda devletçe gerekli her türlü desteğin sağlanması,

- h) Haberleşme araçlarının ihracatçılara öncelikle sağlanması konusunda yapılacak düzenlemelere paralel olarak bu konuda alt yapının finansmanının teşvik edilmesidir.

04.10.1986 tarihli ve 6/11103 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yatırım projelerine uygulanabilecek yatırım teşvik araçları, Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi ile ilgili 87/1 sayılı Tebliğ'de; a) gümrük muafiyeti, b) yatırım indirimi, c) özel önem taşıyan sektörler ile kalkınmada öncelikli yörelerde çalışanların ücretlerinin vergilendirilmesinde indirim yapılması, d) yatırım finansman fonundan faydalanma, e) bina inşaat istisnası harcı, f) vergi, resim ve harç istisnası g) döviz tahsis h) konut inşaatında kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda vergi, resim ve harç istisnası ve muafiyeti, ı)kaynak kullanımını destekleme primi, i) katma değer vergisi erteleme, j) teşvik primi k) yatırım malı imalatçısı teşvik kredisi ve l) rıhtım resmi muafiyeti olarak belirlenmiştir (Aşıkoğlu, 1988: 43-45).

Birinci ve Beşinci Kalkınma Planlarını kapsayan 1963-1989 dönemine genel olarak bakıldığında, sanayi ve yatırım politikasının büyük ölçüde korumacılık ve ithal ikamesinin gerçekleştirilmesi yönünde olduğu görülmektedir. Sanayileşme kavramı, kalkınma ve gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmak ile özdeş olarak kullanılmıştır. Sanayinin ülke içinde korunması, daha ucuz kredi ve ödeme kolaylıkları, girdi temini, vergi kolaylıkları şeklindeyken; dış rekabete karşı korunma yasaklar, kotalar ithalde alınan vergiler, kur politikaları şeklinde gerçekleşmiştir.

1980 öncesi dönemde, ithal ikamesine dayalı sanayileşme temel politika olarak kabul edilmiş, bu politikanın gerçekleştirilmesinde kullanılan araçlar; korumacı gümrük rejimi, para, temel mal ve hizmetler ve döviz piyasaları ile ilgili fiyat politikaları olmuştur. Ayrıca sanayileşmeyi teşvik etmek için; yatırım

indirimi, ihracat kredisi, ihracatta vergi iadesi, gümrük muafiyeti, hızlı amortisman uygulanması vb. teşvik araçları kullanılmıştır. 1980 sonrası dönemde ise, ihracata yönelik büyüme çerçevesinde gümrüklerin indirilerek uluslararası piyasalara entegrasyon, iç piyasada serbest rekabet koşullarının oluşturularak faiz, fiyat ve dövizin serbest piyasa koşullarında belirlenmesi ve özel sektörün ekonomik kalkınmanın öncülüğünü yüklenebilmesi için getirilen bazı teşvikler ekonomi politikasının temel araçları haline gelmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ve sonrası, bu tezin ana konusunu oluşturduğu ve aşağıda daha ayrıntılı olarak inceleneceği için, teşvik politikalarının tarihsel gelişimi içinde Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'na kadar olan dönem ele alınmıştır.

III.II. TÜRKİYE'DE 1990-2006 YILLARI ARASINDA UYGULANAN YATIRIM TEŞVİKLERİ VE TEŞVİKLERİN UYGULAMA SONUÇLARI

III.II.I. Türkiye'de 1990-2006 Yılları Arasında Uygulanan Yatırım Teşvikleri

1990'lardan itibaren Türkiye'de, bir taraftan kamuda kaynak sıkıntısı baş gösterirken ve diğer taraftan devletin yatırımların teşviki için ayırdığı kaynaklar yetersiz kalmıştır. Bunlara ek olarak Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde teşvik sisteminin Avrupa Birliği ile uyumlaştırılması zorunluluğu ve teşvik edilecek yatırımların uzun dönemde uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek yapıda olmalarının gerekliliği ortaya çıkmıştır (Köksal, 2002: 76, Leblebici, 2002: 6). Yaşanan bu gelişmeler sonucunda teşvik sisteminde bir takım değişiklikler

gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de teşvik uygulamaları, her yıl çıkarılan karar ve bu kararları esas alan tebliğlerle yürütülmektedir.

1990-2006 döneminde uygulanan yatırım teşvik araçları; a) Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP), b) Fon Kaynaklı Kredi (FKK), c) Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası, d) Yatırım İndirimi, e) İthalde KDV Ertelemesi, f) Yerli Makine ve Teçhizat KDV Desteği (Teşvik Primi), g) Katma Değer Vergisi İstisnası, h) Vergi, Resim ve Harç İstisnası, ı) Enerji Desteği, i) Fondan Kredi Tahsis, j) Bina İnşaat İstisnası Harcı, k) SSK Primi, Konut Edindirme Yardımı, Tasarrufu Teşvik Kesintisi, ve l) 5084 Sayılı Kanun Çerçevesince Uygulanan Yatırım Teşvikleri şeklinde sıralanabilir⁴. Bu uygulamalar aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

III.II.I.I. Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP)

Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP) ilk kez, 27.10.1985 tarih ve 10011 sayılı “Yatırımların, Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesine Ait Esaslar” da yer almıştır (Ataer ve diğ., 2003: 1). Karşılıksız hibe nitelikli bir teşvik aracı olan KKDP, 1985-1991 dönemindeki yatırım teşvik araçları içinde yer alan en cazip teşvik aracıdır. KKDP; öncelikli sektörlerde, organize sanayi bölgelerinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) daha yüksek oranlarda uygulanmış, sabit yatırımın belli bir oranında (%10-65) yatırımın gerçekleşme oranına paralel olarak kullanılmıştır. Uygulandığı dönemde hedeflenen alanlarda yatırımları tetikleyerek güçlü teşvik etkisi yaratmıştır. Diğer yörelere göre daha avantajlı

⁴ 1990-2006 döneminde Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları ve uygulamada yapılan değişiklikler, bu dönemde Hazine Müsteşarlığı’nca çıkarılan yıllık mevzuatlar, kararlar ve tebliğlerden yararlanılarak ortaya konulmuştur.

oranlarda uygulanması nedeniyle, KÖY ve öncelikli sektörlerde daha etkili olmuştur (Duran, 2002: 7-12).

Türkiye'nin teşvik sisteminin AB'ye uyumu çerçevesinde, 1991 tarih ve 1468 sayılı kararname ile KKDP uygulamasına son verilmiş ve yerine gerek bölgesel, gerekse sektörel tercihler sonucunda belirlenen yatırımın %60'ına kadar %10 faizli fon kaynaklı kredi (düşük faizli kredi) uygulamasına başlanmıştır (Köksal, 2002:76).

III.II.I.II. Fon Kaynaklı Kredi

92/2805 sayılı Kararname ile yürürlüğe giren Fon Kaynaklı Kredi (FKK) uygulaması, teşvik belgesi kapsamında yapılacak yatırımlara "Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu "kaynaklarından kullandırılan düşük faizli bir kredidir. Bu teşvik tedbirinden yararlanılabilmek için; a)yatırımın KÖY'lerde gerçekleştirilmesi veya yatırım konusunun Özel Önem Taşıyan Sektörler arasında yer alması, b) krediyi kullandıracak bankanın yapacağı değerlendirmenin olumlu olması gerekmektedir (DPT, 1995: 35). Toplam sabit devlet yardımları yatırım tutarı üzerinden uygulanan fon kaynaklı kredi oranları ve yıllık faiz oranları yöreler itibariyle tablo III.I'de gösterilmiştir.

Tablo III.I. Yörelere İtibariyle Fon Kaynaklı Kredi Oranları ve Yıllık Faiz Oranları.

	Kredi Oranları	Faiz Oranları
Birinci Derecede KÖY'lerde	% 60	%10
İkinci Derecede KÖY'lerde	% 50	%15
Normal Yörelere	% 40	%30
Gelişmiş Yörelere	% 30	%30

Kaynak: Devlet Yardımları Alt Komisyonu Raporu, 1994: 46.

Organize sanayi bölgeleri ve serbest bölgelerde yapılacak yatırımlar faiz oranları yönünden bir üst yörenin oranlarına tabidir. Bu bölgenin gelişmiş yöre olması halinde ise kredi miktarı 10 puan artırılır. Kredi ödemeleri üç eşit taksitte yapılır. Buna göre; birinci dilimin ödenebilmesi için sabit yatırımın % 25'inin, ikinci dilimin ödenebilmesi için sabit yatırımın % 50'sinin, üçüncü dilimin ödenebilmesi için sabit yatırımın % 75'inin gerçekleşmesi gerekmektedir. Her bir belge kapsamında genel olarak azami 50 milyar TL, Büyük Proje kapsamında azami 100 milyar TL fon kaynaklı kredi kullanılır. Ancak, belge kapsamında en az 5 yıl vadeli döviz kredisi kullanılması halinde, yukarıda belirtilen fon kaynaklı kredi miktarı ile kullanılan döviz kredisi artırılabilir (DPT, 1994: 46).

FKK uygulaması 15.07.1994'te durdurulmuş, 25.03.1995'te de dondurulmuştur. 94/6411 sayılı Kararın 13 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmesine rağmen uygulamada kullanılmamıştır. Bazı dönemlerde AR-GE ve basın sektörlerine kullanılmış olmasına rağmen, 1995'den sonra yaygın olarak kullanılan bir teşvik aracı değildir (Duran, 1998: 85).

III.II.I.III. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası

474 sayılı kanun ile 5383 sayılı Gümrük Kanununa Bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanunun, 2116 sayılı kanunla son şeklini alan ikinci maddesine göre çıkarılan yıllık program ve kararnamelere istinaden uygulanan gümrük vergisi istisnası (DPT, 1996: 6); 1999 tarih ve 23676 Sayılı Karar ile “Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası” olarak değiştirilmiştir (23676 Sayılı Karar, 1999).

Bu araç, teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat ithalatı, yürürlükteki ithalat rejimi kararı uyarınca ödenmesi gereken Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu’ndan istisna olarak tanımlanmaktadır. Buna göre; binek aracı, otobüs (çift katlı otobüs dahil), çekici (Euro I, Euro II, Euro III veya Euro IV normlarına uygun yeşil motoru haiz olanlar hariç), treyler (frigorifik olanlar hariç), mobilya, yat (motorbot dahil), kamyon (off road-truck tipi ile karayoluna çıkması mümkün olmayan kaya tipi damperli kamyonlar hariç), transmikser, kesintisiz güç kaynağı, beton santrali, forklift, beton pompası, inşaat malzemeleri ile porselenden ve seramikten mamul sofa ve mutfak eşyasının teşvik belgesi kapsamında ithal edilmesi halinde yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı’nda öngörülen oranlarda Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu tahsil edilir (10755 Sayılı Karar, 1998).

2004’de bu uygulama; “teşvik belgeli yatırımlar kapsamında üretilecek araçlarda (otomobil) kullanılacak CKD aksam ve parçaları ile ana makine teçhizat bedelinin %5’ini geçmemek üzere yedek parça ithalatı (otobüs, çekici, treyler ve kiralık otomobil yatırımları hariç) teşvik belgesi kapsamındadır” şeklinde düzenlenmiş ve yatırım ile ilgili hammadde, ara malı ve işletme malzemesi (CKD ve yedek parça dahil) ithalatı, Gümrük Vergisi ve

Toplu Konut Fonu istisnası kapsamına dahil edilmemiştir (6982 Sayılı Karar, 2004).

İthalat Rejimi Kararı uyarınca yayımlanan "Eski, Kullanılmış veya Yenileştirilmiş Olarak ithal Edilebilecek Maddelere İlişkin Tebliğ" hükümleri uyarınca ithali mümkün olan kullanılmış makine ve teçhizat (karayolu nakil vasıtaları hariç), bölgesel ve sektörel kısıtlamalar da göz önüne alınarak proje bazında yapılacak değerlendirme sonucunda teşvik belgesi kapsamına dahil edilebilmektedir. İthalat Rejimi Kararı uyarınca ithaline izin verilen kullanılmış makine ve teçhizat da bölgesel ve sektörel kısıtlamalar dikkate alınmak suretiyle, proje bazında yapılacak değerlendirme sonucunda teşvik belgesi kapsamına alınarak destek unsurlarından yararlandırılmaktadır. Ayrıca, teşvik belgesi kapsamında kullanılmış komple tesisin ithaline; yatırım yapılacak yöre ve ülke ekonomisine katkısı, katma değeri, istihdama etkisi, makine parkının teknolojik ve ekonomik ömrü dikkate alınarak proje bazında yapılacak değerlendirme sonucunda uygun görülmesi, usul ve esaslarının tebliğle belirlenmesi kaydıyla sektörel ve bölgesel kısıtlamalar da göz önüne alınmak suretiyle Müsteşarlıkça izin verilmektedir (Hazine, 2005: 4)

Teminatla ithalatta ise, bir defada verilecek teminat süresi azami altı ay olarak belirlenmiştir. Teminat süresi içinde kesin ithalat için gerekli işlemler tamamlanmamış ise, süre uzatımı için Gümrük Müsteşarlığına müracaat edilmektedir. Teminatın başlangıç tarihi, eşyanın serbest dolaşıma giriş tarihidir. Yatırımcının, teminatın çözümü için teminat süresi içinde teşvik belgesi ve eki ithal makine ve teçhizat listesi ile birlikte Gümrük Müsteşarlığı'na müracaat etmesi gerekir. Aksi takdirde, teminat irat kaydedilmektedir.

III.II.IV. Yatırım İndirimi

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun Ek IV. maddesi çerçevesinde uygulanan yatırım indirimi desteği ile teşvik belgesine bağlanmış yatırım projeleri kapsamında yapılan ve yatırım indirimi oranına karşılık gelen tutarı aşmayan harcamaların ait oldukları dönem gelir ve kurumlar vergisi matrahından indirilmesi imkanı sağlanmıştır. Yatırım indirimi uygulaması 2006 yılında uygulamadan kaldırılmıştır (5479 Sayılı Karar, 2006).

4369 sayılı Kanun'un 30. maddesi ile yatırım indirimi yeniden düzenlenmiştir. Buna göre; önceki uygulamalarda indirim harcamanın yapıldığı yıl kazançlarına uygulanırken, yeni düzenlemede bir sonraki dönemde yapılacak yatırım harcamalarının cari yıl içerisinde indirim tabi tutulması esasına bağlanmıştır. Bu şekilde yatırım indiriminin enflasyondan dolayı erimesinin önüne geçilmiş ve firmalara getirisi artmıştır. Bir diğer değişiklik de, ilgili yıl kazancından indirilmeyen yatırım indirimi tutarının ilerleyen dönem kazançlarından indirilmesinde endeksleme imkanının üç yıllık süreyle sınırlı kalmasına yönelik hükmün kaldırılmasıdır (Serdengeçti, 2001: 8; DPT, 2004: 9).

Gelişmiş ve Normal yörelerdeki yatırımlar, yatırım indirimi uygulaması açısından Özel Önem Taşıyan Sektör yatırımı olarak kabul edildiğinden, bu yörelerde ve KÖY'lerde gerçekleştirilecek yatırımlarda, yatırım indirim oranı %100 olarak belirlenmiştir. 1999'da da buna ilaveten; Türkiye'ye uluslararası rekabet gücü kazandıracak, yüksek teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden en az ikisini içeren 250 milyon \$ karşılığı TL'yi aşan sınıai yatırımlarında %200 oranında yatırım indirimi uygulamasına başlanmıştır. 2000 yılında da gelişmiş yörelere yapılacak yatırımlar için yatırım indirim oranı %40 olarak belirlenmiş, ayrıca

yöre farkı gözetmeksizin Özel Önem Taşıyan Yatırımlarda (KOBİ yatırımları, teknoparklar, eğitim, AR-GE vb yatırımlar) uygulanacak yatırım indirimi oranı %100, normal yörelerde yapılacak diğer yatırımlar için ise %60 olarak belirlenmiştir (23734 Sayılı Karar, 1999). 09.04.2003 tarih ve 2003/4842 sayılı kanun ile teşvik belgesinden bağımsız olarak otomatik hale getirilmiş ve tüm bölgeler için oran %40 olarak belirlenmiştir (4842 Sayılı Karar, 2003). Tablo III.II.'de yörelere göre uygulanan yatırım indirim oranları gösterilmektedir.

Tablo III.II. Yatırımlarda Uygulanacak Yatırım İndirim Oranları

	Yatırım İndirim Oranı
Yöre Farkı Gözetmeksizin	%200
Uluslar arası rekabet gücü kazandıracak, ileri teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam arttırıcı özelliklerden en az ikisini içeren 250 dolar karşılığı T.L.'yi aşan sınai yatırımlar	%100
Ar-Ge yatırımları	%100
Çevreyi korumaya yönelik yatırımlar	%100
Teknopark yatırımları	%100
Teknoparklarda yapılacak yatırımlar	%100
Enerji dahil altyapı yatırımları	%100
Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanında yapılacak yatırımlar	%100
Elektronik sanayi yatırımları	%100
Gemi ve yat inşaat yatırımları	%100
Tersane yatırımları	%100
Uçak ve helikopter yatırımları	%100
Eğitim yatırımları	%100
Sağlık yatırımları	%100
Turizm yatırımları	%100
Maden istihraçına yönelik yatırımlar	%100
Bilişim teknolojisi yatırımları	%100
Yazılım geliştirme yatırımları	%100
Genel amaçlı rehabilitasyon merkezleri ve huzurevi yatırımları	%100
Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar	%100
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na belirlenen küçük sanayi siteleri ile küçük sanayi sitelerinden oluşan organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlar	%100
İleri teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam arttırıcı özelliklerden en az birini içeren ve sabit yatırım tutan 50 milyon dolar karşılığı T.L'nin üzerindeki yatırımlar	%100
Organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlar	%100
Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar	%100
Normal yörelerde yapılacak diğer yatırımlar	%60
Gelişmiş yörelerde yapılacak diğer yatırımlar	%40

Kaynak: 2001/1 No'lu Tebliğ, s: 37

III.II.I.V. İthalde Katma Değer Vergisi (KDV) Ertelemesi

KDV Kanunu'nun 46. maddesine göre, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından verilen teşvik belgesinde belirlenmiş olan yatırım mallarının ithalinde ödenmesi gereken KDV, bu verginin fiilen indirilmesinin mümkün olacağı tarihe kadar teminat karşılığı ertelenebilmektedir (DPT, 1996: 7). KDV Kanunu'nda 4369 Sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler çerçevesinde yayımlanan 69 Seri No'lu KDV Genel Tebliği çerçevesinde, teşvik belgesi kapsamlı mallardan "makine ve teçhizat" niteliği taşıyanlara 1998'den itibaren katma değer vergisi uygulanmamasına karar verilmiş ve ithalde KDV uygulaması kaldırılmıştır (23334 Sayılı Karar, 1998).

III.II.I.VI. Yerli Makine ve Teçhizatta KDV Desteği (Teşvik Primi)

Yerli Makine ve Teçhizatta KDV Desteği, yatırımlarda yerli makine ve teçhizat kullanımını özendirmek amacıyla ilk olarak 12.10.1984 Kararnamesi ile yasal düzenlemelere girmiş bir teşvik aracıdır. Teşvik belgesi kapsamında yurt içinden satın alınan ve yerli katkı oranı %50'nin (gemi ve yat inşa yatırımlarında % 30) üzerinde bulunan makine ve teçhizata ilişkin olarak; Gelişmiş ve Normal Yörelerdeki yatırımlarda KDV oranındaki değer, KÖY'lerdeki yatırımlarda ise Katma Değer Vergisi oranına 10 puan eklenmek suretiyle bulunacak değer üzerinden yatırımcılara Fon'dan ödeme yapılmaktadır. Bu ödeme, gemi ve yat inşa yatırımlarında sabit yatırım tutarı üzerinden yatırımcılara ödenmektedir (23334 Sayılı Karar, 1998).

KDV desteği, uluslararası ihale sonucunda gerçekleştirilen teşvik belgeli yatırımlarda, ihalenin Türkiye'de yerleşik firmada kalması halinde yatırımcı firma yerine, ihaleyi kazanan firmaya ödenir. Bu hüküm milletlerarası ikili

anlaşmalar çerçevesinde teşvik belgeli kurum ve kuruluşlara iş yapan yabancı kuruluşlara KDV desteğine tabi mal teslimi yapan Tşrkiye’de yerleşik firmalar için de uygulanabilmektedir.

Bu uygulama 1998 öncesinde, satın alma aşamasında KDV’nin ödenmesi, daha sonra bu tutarın yatırım teşvik fonu kaynaklarından geri ödenmesi şeklinde gerçekleştirilirken, KDV Kanunu’nda 4369 Sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler çerçevesinde yayımlanan 69 Seri No’lu KDV Genel Tebliği çerçevesinde, teşvik belgesi kapsamı mallardan “makine ve teçhizat” niteliği taşıyanlara 1998’den itibaren KDV istisnası getirilmiş, ancak bu uygulama 1999 yılında “Katma Değer Vergisi İstisnası” olarak değiştirilmiştir (23676 Sayılı Karar, 1999).

III.II.I.VII. Katma Değer Vergisi İstisnası

25/10/1984 tarihli 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu’nun XIII. maddesinin (d) bendi gereğince teşvik belgesine sahip yatırımcılar, teşvik belgesi kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri KDV vergisinden istisnadır (1821 Sayılı Kanun, 2000). Buna göre, yatırım teşvik belgesi kapsamında satın alınan ve yurt içinde imal edilmiş bulunan makine ve teçhizata ilişkin Katma Değer Vergisi oranında Fon’dan ödeme yapılır. Kalkınmada ncelikli Yörelerde ise bu oran Katma Değer Vergisine 10 puan ilave edilerek uygulanır.

2003 yılında, “2002/4367 sayılı kararın geçici ikinci maddesi ile; yatırım sşreleri 31/12/2003 tarihine kadar uzatılan teşvik belgelerine, 01/01/2003 tarihinden itibaren yapılacak sabit yatırım harcamalarına bu maddede

belirtilen KDV desteği ve/veya teşvik primi ödemesi yapılamaz" hükmü eklenmiştir.

III.II.I.VIII. Vergi, Resim ve Harç İstisnası

Yatırımcının, yatırımın tamamlanmasını müteakip 2 yıl içinde 10.000 ABD Doları tutarında ihracat yapacağına dair taahhütte bulunması kaydıyla; şirket kuruluşu, yatırım termin süresi içinde kalınmak kaydıyla teşvik belgesinde öngörülen özkaynak tutarını geçmemek üzere sermaye tezyidi, teşvik belgesinde öngörülen yabancı kaynak tutarını geçmemek üzere bir yıl ve daha uzun vadeli olarak yurt içinden yada dışından sağlanacak yatırım kredileri, teşvik belgeli yatırıma ilişkin gayrimenkul ve gayrimenkula müteferri ayni hakların ayni sermaye olarak konulması halinde bunların şirket adına tapuya tescil işlemleri ve bu işlerle ilgili olarak düzenlenecek kağıtlar damga vergisinden ve harçlardan istisna edilmektedir. 2003 yılında teşvik belgesinden bağımsız hale gelmiştir (4842 Sayılı Karar, 2003).

III.II.I.IX. Enerji Desteği

Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nca 2001 yılı için belirlenen kişi başına GSYİH tutarı 1500 ABD \$ veya daha az olan iller ile bu iller dışında kalan (5084 Sayılı Karar, 2004) ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nca 2003 yılı için belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks değeri eksi olan illerde (5350 Sayılı Karar, 2005) enerji desteği uygulaması yapılmaktadır.

5084 Sayılı Kanun'un beşinci maddesi çerçevesinde, enerji desteği uygulamasından yararlanabilmek için (2005/1 No'lu Tebliğ, 2005: 1-2);

a) İşletmelerin hayvancılık (su ürünleri yetiştiriciliği ve tavukçuluk dahil), seracılık, sertifikalı tohumculuk, soğuk hava deposu, imalat sanayi, madencilik, turizm konaklama tesisi, eğitim ve sağlık alanlarında faaliyet göstermeleri,

b) 01/04/2005 tarihinden sonra faaliyete geçen işletmelerin, fiili ve sürekli olarak; i) hayvancılık (su ürünleri yetiştiriciliği ve tavukçuluk dahil), seracılık, sertifikalı tohumculuk ve soğuk hava deposu yatırımlarında asgari 10 işçi çalıştırmaları, ii) imalât sanayi, madencilik, turizm konaklama tesisi, eğitim veya sağlık alanlarında ise asgari 30 işçi çalıştırmaları,

c) 01/04/2005 tarihinden önce faaliyete geçmiş olan işletmelerin, 01/01/2005 tarihinden önce Sosyal Sigortalar Kurumu Sigorta İl Müdürlüğü'ne bildirmiş oldukları işçi sayılarını fiilen ve sürekli olarak en az %20 oranında artırmaları ve mevcut işçi sayısına %20 ilave yapıldığında toplam istihdamı; i) hayvancılık (su ürünleri yetiştiriciliği ve tavukçuluk dahil), seracılık, sertifikalı tohumculuk ve soğuk hava deposu yatırımlarında asgari 10'a, ii) imalât sanayi, madencilik, turizm konaklama tesisi, eğitim veya sağlık alanlarında ise asgari 30'a, tamamlamaları gerekmektedir.

Tablo III.III.'de, 5084 ve 5350 Sayılı Kararlarda belirtilen şartlara uyan ve bu yolla enerji desteği uygulanmasına karar verilen iller yer almaktadır (25895 Sayılı Tebliğ, 2005: 9).

Tablo III.III. 5084 Sayılı Karar gereğince Enerji Desteği Alacak İller

1	Adıyaman	19	Hakkari	37	Artvin
2	Afyonkarahisar	20	İğdır	38	Çorum
3	Ağrı	21	Kars	39	Elazığ
4	Aksaray	22	Kırşehir	40	Kahramanmaraş
5	Amasya	23	Malatya	41	Karaman
6	Ardahan	24	Mardin	42	Kastamonu
7	Bartın	25	Muş	43	Kilis
8	Batman	26	Ordu	44	Kütahya
9	Bayburt	27	Osmaniye	45	Nevşehir
10	Bingöl	28	Siirt	46	Niğde
11	Bitlis	29	Sinop	47	Rize
12	Çankırı	30	Sivas	48	Trabzon
13	Diyarbakır	31	Şanlıurfa	49	Tunceli
14	Düzce	32	Şırnak		
15	Erzincan	33	Tokat		
16	Erzurum	34	Uşak		
17	Giresun	35	Van		
18	Gümüşhane	36	Yozgat		

Kaynak: 25895 Sayılı Tebliğ, Enerji Desteğinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ

III.II.I.X. Fondan Kredi Tahsisi

Aşağıda belirtilen yatırımlar için Fondan Kredi Tahsisi sağlanmaktadır (4367 Sayılı Karar, 2002):

a) Araştırma-geliştirme yatırımları,

b) Çevre korumaya yönelik yatırımlar,

c) Bilim ve teknoloji yüksek kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanındaki yatırımlar,

d) Teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılacak yatırımlar,

e) Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar (bu fıkranın a, b, c ve d bentlerinde belirtilen konulardaki yatırımlar ile bölgesel ve sektörel kısıtlamaların uygulandığı yatırım konuları hariç olmak üzere, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Hatay (Hatay İli 1999 tarihli 23630 sayılı Karar ile eklenmiştir), Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van illerinde yapılacak sabit yatırım tutarı 3 trilyon TL'nin üzerinde ve en az 75 kişilik istihdam sağlamaya yönelik komple yeni yatırımlar),

f) Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar kapsamındaki illere ve gelişmiş yörelerden kalkınmada öncelikli yörelere ve özel amaçlı bölgelere taşınacak yatırımlar (Bu kapsamda AR-GE yatırımları, çevre korumaya yönelik yatırımlar, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanındaki yatırımlar ile bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar kapsamındaki illere ve gelişmiş yörelerden kalkınmada öncelikli yörelere ve özel amaçlı bölgelere taşınacak yatırımlar için tahsis edilecek kredi miktarı Bakanlıkça yayımlanacak tebliğle belirlenecek harcamaların %50'si kadar olup, 400 milyar Türk Lirasını geçemez. Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar için tahsis edilecek yatırım kredisi miktarı sabit yatırım tutarının %30'u kadar olup, bu miktar 4,5 trilyon Türk Lirasını geçemez),

g) Daha önce 07/11/1996 tarihli ve 96/8905 sayılı, 26/02/1999 tarihli ve 99/12477 sayılı, 09/04/1999 tarihli ve 99/12655 sayılı, 22/11/2000 tarihli ve 2000/1721 sayılı Bakanlar Kurulu kararları kapsamında yatırım ve/veya işletme kredisi kullandırılan yatırımlar ile bu maddenin diğer bentleri kapsamında kredilendirilen yatırımlar hariç olmak üzere;

kalkınmada öncelikli yörelerde imalat sanayi, tarımsal sanayi ve madencilik konularında; a) yapılacak yatırımlar için, bölgesel ve sektörel kısıtlamalar dikkate alınarak yatırım ve/veya işletme kredisi, b) mevcut olan ve asgari 50 kişilik istihdamı ve işletme sermayesi yetersizliği bulunan tesisler için, bölgesel ve sektörel kısıtlamalar dikkate alınmaksızın işletme kredisi sağlanacaktır. Bu kapsamda tahsis edilecek yatırım kredisi miktarı faizsiz sabit yatırım tutarının %50'si kadar olup bu miktar 500 milyar TL'yi, aracı bankaca işletme sermayesi yetersizliği de dikkate alınarak tespit edilecek işletme kredisi miktarı ise 200 milyar TL'yi geçmeyecektir. Yatırım ve işletme kredisinin birlikte kullanılması halinde ise toplam kredi miktarı azami 700 milyar TL'dir.

10/6/2002 tarihli ve 2002/4367 sayılı Kararnamenin eki Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'ın geçici birinci maddesinin beşinci fıkrası şu şekilde değiştirilmiştir: "28/12/2001 tarihli ve 4731 sayılı Kanunun 2 nci maddesine istinaden, Kocaeli, Sakarya, Yalova ve Bolu illerinin merkez ve ilçelerinde yapılacak yatırımlar için 17/08/1999 tarihinden önce düzenlenmiş teşvik belgesi kapsamı yatırımlar, yatırım indirimi, vergi, resim ve harç istisnası ile Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu uygulaması açısından ilgili mevzuatında yazılı olan şartlara bakılmaksızın tamamlanmış kabul edilmiştir. Ayrıca, talep edilmesi halinde bu kapsamdaki yatırımlar, teşvik belgelerinde öngörülen yöre ve il sınırları dikkate alınmaksızın altyapı ortaklığı, yatırımın bütünlüğü, diğer belge şart ve karakteristik değerleri ile teşvik belgelerinin tabi olduğu kararname ve tebliğ hükümlerine bağlı kalınmaksızın, mevcut haliyle tamamlanmış sayılarak tamamlama vizesi yapılacaktır (6026 Sayılı Karar, 2003)

III.II.I.XI. Bina İnşaat Harcı İstisnası

Her türlü fabrika, değirmen, sınai nitelikteki imalathaneler ile organize sanayi bölgelerinde yapılan bina inşaatları ve Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca teşviki karara bağlanmış otel, motel ve benzeri tesisler 26.5.1981 tarihli 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununa göre bina inşaat harcından istisna edilmiştir (DPT, 1996: 8).

18.05.1987 tarih ve 3365 sayılı Kanun ile belediye ve mücavir alan sınırları içinde veya dışında inşa edilecek ahır, samanlık, kümes ve hayvan barınakları ile yemlik gibi yapı ve tesisleri bina inşaat harcından istisna tutulmuştur. Otomatik işleyen bir teşvik aracı olup ayrıca bir belge alınmasına gerek bulunmamaktadır (Duran, 1998: 80).

III.II.I.XII. SSK Primi, Konut Edindirme Yardımı, Tasarrufu Teşvik Kesintisi

23.02.1992 tarih ve 92/ 2805 sayılı Kararname ile ilk defa uygulamaya konulan bu teşvik aracından halen yararlanılmaktadır. Büyük proje yatırımlarında ve KÖY yatırımlarında, ilk üç işletme yılındaki elektrik tüketiminin % 30'u, SSK primleri işveren hissesinin % 5'i, Konut Edindirme Yardımı ve Tasarrufu Teşvik Kesintilerinin işveren hissesinin tamamı; "Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu" kaynaklarından karşılanmaktadır. Bu teşvik tedbirinin uygulanabilmesi için, teşvik belgesinde yer alması gerekmektedir (DPT, 1995: 35).

III.II.I.XIII. 5084 Sayılı Kanun Çerçevesince Uygulanan Yatırım Teşvikleri

5084 sayılı Kanun'un amacı; bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkanlarını artırmaktır. Bu kanun; a) vergi ve sigorta primi teşvikleri ile enerji desteği açısından DİE Başkanlığı'nca 2001 yılı için belirlenen kişi başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) tutarı 1 500 ABD Doları veya daha az olan illeri, (bu maddeye 2005 tarih ve 5350 sayılı Kanun ile a maddesine; bu iller dışında kalan ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca 2003 yılı için belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks değeri eksi olan iller de eklenmiştir), ve b) bedelsiz arsa ve arazi temini açısından (a) bendindeki iller ile kalkınmada öncelikli yöreler kapsamındaki diğer illeri kapsamaktadır⁵.

5084 Sayılı Karar ile yukarıdaki kriterlere sahip illerde uygulanacak teşvik araçları; gelir vergisi stopaj teşviki, sigorta primi işveren paylarında teşvik, bedelsiz yatırım yeri tahsis ve enerji desteği olarak belirlenmiştir. Buna göre (5084 Sayılı Karar, 2004; 5350 Sayılı Karar, 2005);

a) Gelir Vergisi Stopajı Teşviki: Bu uygulama yasanın yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılan yatırımlarda istihdam edilen veya daha önce kurulmuş olan işletmelerde bu tarihten sonra işe alınan kişilerin ücretleri üzerinden hesaplanan gelir vergisinden; organize sanayi ve endüstri bölgelerinin tamamının diğer yerlerdeki işyerlerinin % 80'inin 31.10.2008 tarihine kadar muaf tutulmasıdır.

⁵ 5084 Sayılı Kanun'da, 2005 tarihli ve 5350 Sayılı Kanun ile bazı değişiklik yapılmıştır. Bu nedenle Kanun incelenirken yapılan değişiklikler dikkate alınmıştır.

b) Sigorta primi işveren paylarında teşvik: Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılan yatırımlarda istihdam edilen veya daha önce kurulmuş olan işletmelerde bu tarihten sonra işe alınan kişilerin prime esas kazançları üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin işveren hissesinin organize sanayi veya endüstri bölgelerinde kurulu işyerleri için tamamı, diğer yerlerdeki iş yerleri için %80'i Hazinece karşılanır.

c) Bedelsiz yatırım yeri tahsisi: Bu Kanunun ikinci maddesinin (b) bendi kapsamındaki illerde en az 30 kişilik istihdam öngören yatırımlara girişen gerçek veya tüzel kişilere, Hazineye, katma bütçeli kuruluşlara, belediyelere veya il özel idarelerine ait arazi veya arsaların mülkiyeti bedelsiz olarak devredilebilir. İstihdam edilecek işçi sayısına, yatırımın faaliyete geçme tarihinden itibaren beş yıl süre ile uyulması zorunludur.

5084 Sayılı Karara, 5350 Sayılı Karar ile şu hüküm eklenmiştir: “6831 sayılı Orman Kanununa tabi alanlar hariç olmak üzere, Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunması nedeniyle mülkiyeti devredilemeyen taşınmazlar üzerinde bedelsiz kullanma izni verilir. Ancak devredilen veya kullanma izni verilen taşınmazın değerinin yatırım maliyet bedelinin yüzde ellisinden fazla olması halinde, şerh kaldırılırken bu taşınmazın Kanunda öngörülen amaçlar dışında kullanılamayacağına dair tapuya şerh konulur”.

d) Enerji desteği: 31.12.2008 tarihine kadar uygulanmak üzere, ikinci maddenin (a) bendi kapsamındaki illerde, 01.10.2003 tarihinden itibaren imalat sanayi, madencilik, hayvancılık (su ürünleri yetiştiriciliği ve tavukçuluk dahil), seracılık, soğuk hava deposu, turizm konaklama tesisi, eğitim veya sağlık alanında faaliyete geçen,

fiilen ve sürekli olarak asgari on işçi çalıştıran işletmelerin elektrik enerjisi giderlerinin %20'si Hazinece karşılanır. Bu orana ondan sonraki her bir işçi için 0,5 puan eklenir. Hazinece karşılanacak oran, organize sanayi veya endüstri bölgelerinde kurulu bulunan işletmeler için %50'yi, diğer alanlarda kurulu bulunan işletmeler için %40'ı geçemez. Tablo III.IV'de 5084 ve 5350 sayılı kararlar çerçevesince yatırım teşvikinden yararlanacak iller gösterilmektedir.

Tablo III.IV. 5084 ve 5350 Sayılı Kararlar Doğrultusunda Yatırım Teşviklerinden Yararlanacak İller.

İL	Kişi Başına GSYİH (000 000)	Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Endeksi	İL	Kişi Başına GSYİH	Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (000 000)
Adıyaman	473	- 0,77647	Ordu	814	-0,64489
Afyon	768	- 0,27246	Osmaniye	375	-0,33321
Ağrı	175	-1,28116	Siiirt	217	-1,00644
Aksaray	272	- 0,46183	Sinop	224	-0,48518
Amasya	360	- 0,18591	Sivas	727	-0,40597
Ardahan	64	- 1,7318	Şanlıurfa	1,236	-0,83158
Bartın	117	- 0,41550	Şırnak	131	-1,13979
Batman	356	- 0,90466	Tokat	762	-0,59010
Bayburt	58	- 0,80176	Uşak	357	0,16867
Bingöl	121	- 1,12469	Van	450	- 1,09297
Bitlis	144	- 1,15736	Yozgat	441	-0,71652
Çankırı	220	- 0,51917	Artvin*	288	-0,26018
Diyarbakır	1,223	- 0,66993	Çorum*	748	-0,32761
Düzce	313	-0,27995	Elazığ*	585	-0,10131
Erzincan	228	-0,49288	Kahramanmaraş*	1,099	-0,34968
Erzurum	583	-0,53286	Karaman*	374	-0,09852
Giresun	523	-0,36696	Kastamonu*	459	-0,37558
Gümüşhane	123	-0,92501	Kilis*	189	-0,41175
Hakkari	80	- 1,13956	Kütahya*	832	-0,20684
Iğdır	89	-0,89089	Nevşehir*	494	-0,07483
Kars	191	-0,81944	Niğde*	435	-0,35582
Kırşehir	264	-0,22870	Rize*	461	-0,17840
Malatya	907	-0,22627	Trabzon*	970	-0,18582
Mardin	566	-0,98944	Tunceli*	61	-0,40003
Muş	164	- 1,43956			

Kaynak: 2001 GSYİH www.die.gov.tr ve Dinçer ve Dig., 2003: 55'den derlenmiştir.

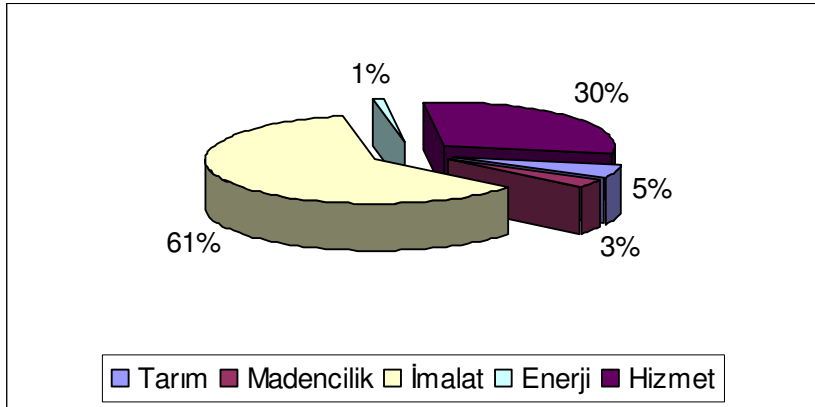
* 5084 Sayılı Karar'ın, 5350 Sayılı Karar ile düzeltilmesi sonucunda karara eklenen illeri göstermektedir.

III.II.II. 1990-2006 Döneminde Yatırım Teşvikleri'nin Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi

III.II.II.I. Yatırım Teşvikleri'nin Sektörel Dağılımı Açısından İncelenmesi

1990-2006 yılları arasında, tarım sektöründe 2.646, madencilik sektöründe 1.767, imalat sektöründe 33.853, enerji sektöründe 623 ve hizmet sektöründe 16.414 olmak üzere toplam 55.303 adet Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiştir. Grafik III.I'de görüleceği gibi toplam teşvik belgesi içinde tarım sektörünün payı % 5, madencilik sektörünün payı % 3, imalat sektörünün payı % 61, enerji sektörünün payı %1 ve hizmet sektörünün payı %30'dur.

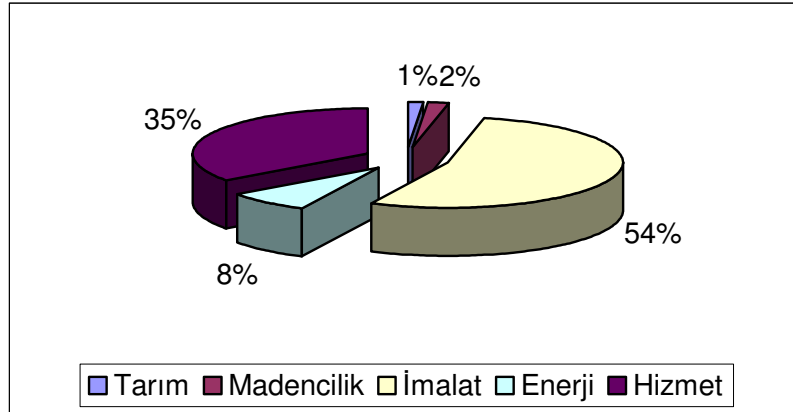
Grafik III.I. 1990-2006 Yılları Arasında Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Belge Sayısına Göre Sektörel Dağılımı

Kaynak: Ek I' deki veriler kullanılarak düzenlenmiştir.

Yine aynı dönemde düzenlenen teşvik belgelerinin sabit yatırım tutarı; tarım sektöründe 2.067.636.465 TL, madencilik sektöründe 2.770.708.976 TL, imalat sektöründe 77.486.265.098 TL, enerji sektöründe 11.126.449.962 TL ve hizmet sektöründe 50.194.089.132 TL olmak üzere toplam 143.645.149.633 TL'dir. Grafik III.II'de sektörlerin yatırımlar içindeki payı gösterilmektedir. Buna göre; tarım sektörünün payı % 1, madencilik sektörünün payı % 2, imalat sektörünün payı % 54, enerji sektörünün payı %8 ve hizmet sektörünün payı %35'dir.

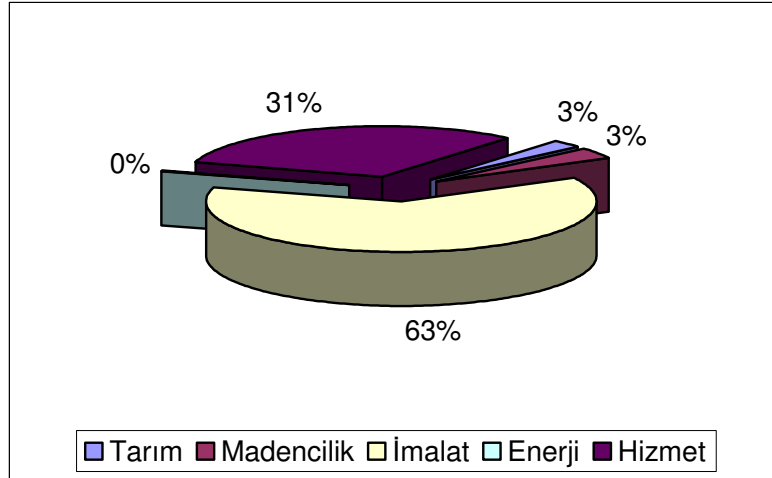
Grafik III.II. 1990-2006 Yılları Arasında Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Sabit Yatırım Tutarına Göre Sektörel Dağılımı

Kaynak: EK I' deki veriler kullanılarak düzenlenmiştir.

Düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin toplam istihdam miktarı; tarım sektöründe 82.571 kişi, madencilik sektöründe 111.173, imalat sektöründe 2.005.018 kişi, enerji sektöründe 11.709 kişi ve hizmet sektöründe, 1.007.557 kişi olmak üzere toplam 3.218.028 kişi istihdam edilmiştir. Grafik III.III.'de, toplam istihdam içinde sektörlerin payları gösterilmektedir. Tarım sektörünün payı % 3, madencilik sektörünün payı % 3, imalat sektörünün payı % 63, enerji sektörünün payı %0 ve hizmet sektörünün payı %31'dir.

Grafik III.III. 1990-2006 Yılları Arasında Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Toplam İstihdam Sayısına (Kişi) Göre Sektörel Dağılımı

Kaynak: EK I' deki veriler kullanılarak düzenlenmiştir.

Ek I' deki veriler dikkate alındığında, ülkemizde 1990-2006 yılları arasında teşvik belgeli yatırımlarda en büyük payın imalat ve hizmet sektörlerinde, en düşük payın ise enerji sektöründe olduğu görülmektedir. Türkiye'nin enerjide dışarı bağımlılığının yüksek olduğu dikkate alınacak olursa enerji yatırımlarını destekleyici önlemlerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ülkemizin tarımsal potansiyeli dikkate alındığında, tarım sektöründe teşvik belgesinden yararlanma oranının %5'de kalması düşündürücüdür.

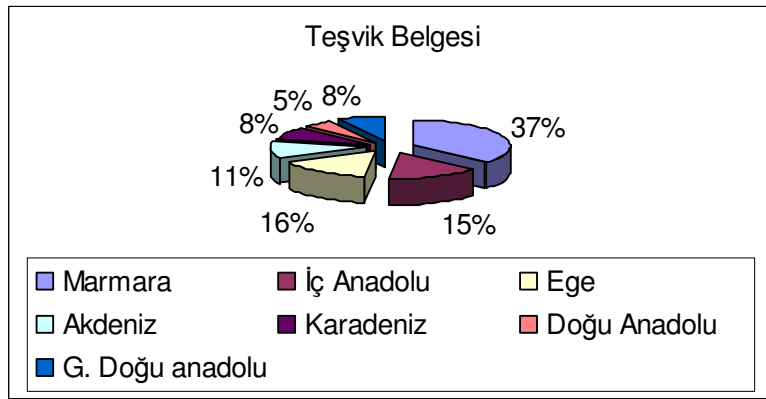
III.II.II.II. Yatırım Teşvikleri'nin Bölgesel Dağılımı Açısından İncelenmesi

Dinçer, Özaslan ve Kvasoğlu (2003) yaptıkları çalışmada, 58 değişken kullanarak illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini hesaplamışlardır. Buna göre; Marmara Bölgesi 1,70211 endeks değeri ile ilk sırada yer

almaktadır. İkinci 0,48296 ile Ege Bölgesi, üçüncü 0,48118 ile İç Anadolu, dördüncü 0,02069 endeks değeri ile Akdeniz, beşinci -0,51355 ile Karadeniz, altıncı -1,01123 ile Güney Doğu Anadolu ve sonuncu -1,16236 ile Doğu Anadolu Bölgesi olmuştur (Dinçer ve diğ, 2003: 76).

EK II'deki verilere göre 1990-2006 yılları arasında düzenlenen teşvik belgesi; Marmara'da 20.327, İç Anadolu'da 8.432, Ege'de 8.788, Akdeniz'de 5.960, Karadeniz'de 4550, Doğu Anadolu'da 2756 ve Güney Doğu Anadolu'da 4455 adettir. Grafik III.IV'de 1990-2006 yılları arasında düzenlenen Teşvik Belgelerine göre bölgelerin aldıkları yüzdesel paylar yer almaktadır. EK II' deki veriler dikkate alındığında düzenlenen teşvik belgesi en yüksek olan bölge %37 ile Marmara, en düşük olan bölge ise %5 ile Doğu Anadolu Bölgesi'dir.

Grafik III.IV. 1990-2006 Yılları Arasında Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı

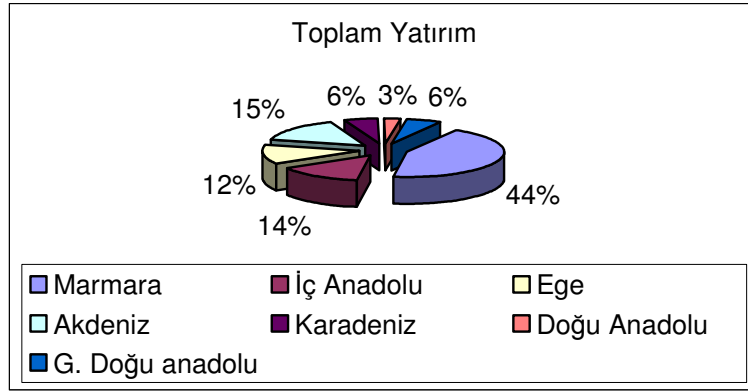

Kaynak: EK II' deki veriler kullanılarak düzenlenmiştir.

Toplam yatırımlar; Marmara Bölgesi'nde 60.189.095.721 TL, İç Anadolu'da 19.181.931.005 TL, Ege'de 17.045.237.463, Akdeniz'de 20.972.211.259 TL, Karadeniz'de 7.763.989.780 TL, Doğu Anadolu'da

3.804.664.342 TL ve Güney Doğu Anadolu'da 7.814.070.831TL'dir. Aşağıdaki grafik toplam yatırımların bölgesel dağılımını göstermektedir. Buna göre toplam yatırımların en yüksek olduğu bölge % 44 ile Marmara, en düşük olduğu bölge ise % 3 ile Doğu Anadolu Bölgesi'dir.

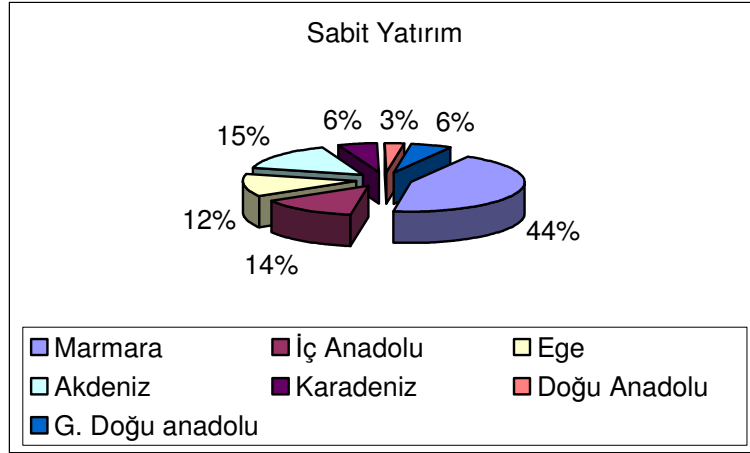
Grafik III.V. 1990-2006 Yılları Arasında Toplam Yatırımların Bölgesel Dağılımı

Kaynak: EK II' deki veriler kullanılarak düzenlenmiştir.

Konuya sabit yatırımlar bazında yaklaşıldığında yukarıdakilere benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Sabit yatırımlar; Marmara'da 60.108.084.798 TL, İç Anadolu'da 18.862.372.123 TL, Ege'de 17.007.902.550 TL, Akdeniz'de 20.930.173.907 TL, Karadeniz'de 7.755.347.249TL, Doğu Anadolu'da 3.796.236.925 TL ve Güney Doğu Anadolu'da 7.776.438.850 TL'dir. Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi sabit yatırımların en fazla olduğu il % 44 ile Marmara, en düşük olduğu il ise %3 ile yine Doğu Anadolu Bölgesi olmuştur.

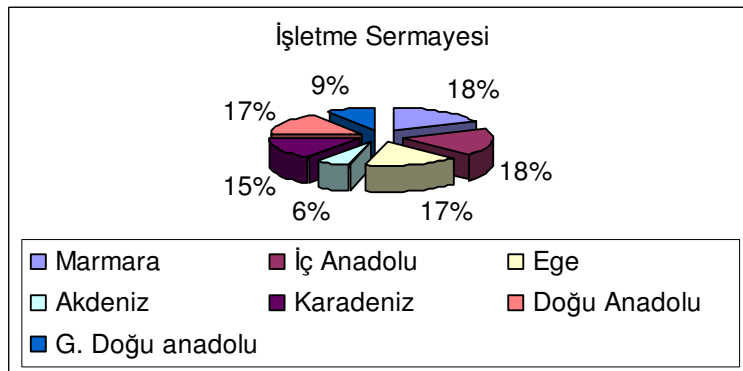
Grafik III.VI. 1990-2006 Yılları Arasında Sabit Yatırımların Bölgesel Dağılımı

Kaynak: EK II' deki veriler kullanılarak düzenlenmiştir

İşletme sermayesi; Marmara'da 2.317 milyon TL, İç Anadolu'da 2.323 milyon TL, Ege'de 2.111 milyon TL, Akdeniz 738 milyon TL, Karadeniz 1.868 milyon TL, Doğu Anadolu 2.105 milyon TL, Güney Doğu Anadolu 1.066 milyon TL'dir. İşletme sermayesi açısından değerlendirildiğinde en yüksek pay %18 ile Marmara ve İç Anadolu Bölgelerine, en düşük pay ise % 6 ile Akdeniz Bölgesine aittir.

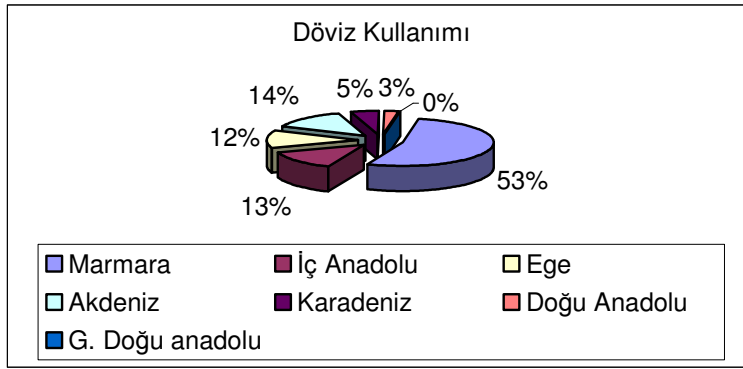
Grafik III.VII. 1990-2006 Yılları Arasında İşletme Sermayesi'nin Bölgesel Dağılımı

Kaynak: EK II' deki veriler kullanılarak düzenlenmiştir

Döviz kullanımı; Marmara'da 64.964.226 Dolar, İç Anadolu'da 16.261.453 Dolar, Ege'de 14.411.374 Dolar, Akdeniz 16.539.270, Karadeniz 6.193.796 , Doğu Anadolu 3.040.261, Güney Doğu Anadolu 12.263.831 Dolar'dır. Bölgelere göre döviz kullanımı incelendiğinde en yüksek oran yine Marmara Bölgesine ait olup, en düşük oran %0 ile Doğu Anadolu Bölgesinindir.

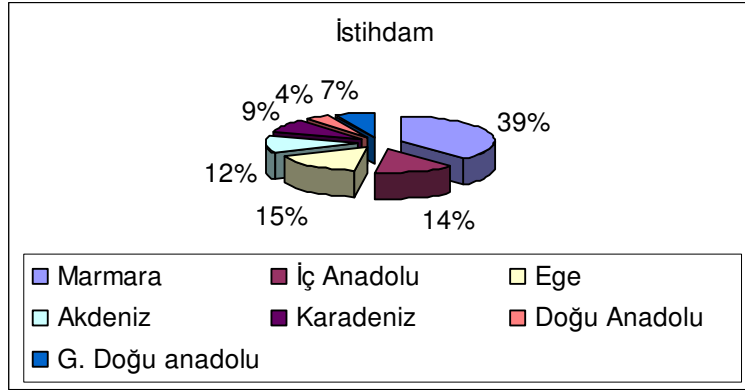
Grafik III.VIII. 1990-2006 Yılları Arasında Döviz Kullanımının Bölgesel Dağılımı

Kaynak: EK II' deki veriler kullanılarak düzenlenmiştir

İstihdam; Marmara'da 1.202.741, İç Anadolu'da 445.654, Ege'de 482.792, Akdeniz 389.891, Karadeniz 272.505, Doğu Anadolu 119.572, Güney Doğu Anadolu 231.431 kişidir. İstihdam oranlarında da yine en yüksek pay %39 ile Marmara'nın, en düşük pay da %4 ile Doğu Anadolu Bölgesindir.

Grafik III.IX. 1990-2006 Yılları Arasında İstihdamın Bölgesel Dağılımı

Kaynak: EK II' deki veriler kullanılarak düzenlenmiştir.

Muhtelif Bölgelerde (birden fazla ili kapsayan yatırımlar) ise; düzenlenen teşvik belgesi 849 adet, toplam yatırım 5.355.976.175 TL, sabit yatırım 5.354.123.599 TL, işletme sermayesi 1.070 milyon TL, döviz kullanımı 3.856.770 Dolar ve istihdam edilen işçi sayısı ise 85.269 kişidir.

Yukarıdaki veriler dikkate alındığında; teşvik belgeli yatırımlarda en yüksek payın Marmara Bölgesinin, en düşük payın ise Doğu Anadolu Bölgesi'nin olduğu görülmektedir. Sondan üçüncü sıra Karadeniz olup bunu Güneydoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Ülkemizde planlı dönemden beri, geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacıyla bu bölgelere çok çeşitli teşvik araçları uygulanmakta ve bu bölgelere dahil olan iller KÖY kapsamına alınarak yıllardır desteklenmektedir. Ancak görülen o ki teşvik uygulamaları bu bölgelerin gelişimini sağlamakta, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmakta yetersiz kalmıştır.

III.II.II.III. Yatırım Teşvikleri'nin Mahiyetleri Açısından İncelenmesi

Mahiyetlerine göre yatırım teşvikleri; Komple Yeni Yatırım, Tevsi, Tamamlama, Yenileme, Kalite Düzeltme, Darboğaz Giderme, Modernizasyon, Entegrasyon, Nakil, Finansal Kiralama, Restorasyon, AR-GE, Çevre Koruma, Yap-İşlet-Devret, Ürün Çeşitlendirme yatırımlar olmak üzere 15 başlık altında toplanabilir.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, mahiyetlerine göre yatırım teşviklerinin belge sayısına göre dağılımında birinci sırada 33.574 (%61) ile Komple Yatırımlar bulunmaktadır. Bunu 12.041 (%22) ile Tevsi yatırımları izlemiştir. En düşük pay ise çevre yatırımlarına aittir. AR-GE yatırımları ise 15 adet belge ile sondan üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo III.V. Yatırım Teşviklerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı

	Belge Sayısı
Komple Yeni Yatırım	33.574
Tevsi	12.041
Tamamlama	937
Yenileme	1.957
Kalite Düzeltme	241
Darboğaz Giderme	516
Modernizasyon	1.892
Entegrasyon	387
Nakil	68
Finansal Kiralama	3.358
Restorasyon	14
AR-GE	15
Çevre Koruma	4
Yap-İşlet-Devret	21
Ürün Çeşitlendirme	24

Kaynak: EK III

Ülkemizde AR-GE ve çevre yatırımlarının çok düşük miktarlarda olması, bu alanlara daha fazla yatırımın yapılmasını sağlayacak teşvik araçlarının uygulanmasını gerektirmektedir. AB’de çevre yardımları yatay amaçlı yardımlardan kabul edilmekte ve çevreyi koruyucu yardımlar için fon tahsis edilmektedir (Akay, 2004: 457). Bu çerçevede Türkiye’nin AB ile uyum sürecinde çevreye yönelik yardımların arttırılması ve çevreyi koruyucu önlemlerin alınması çok önemlidir.

AB’nin rekabet politikasının temel amacı, Topluluk endüstrisinin uluslar arası rekabet edebilirliğini güçlendirmektir. Bu bağlamda üye ülkeler, endüstrilerindeki gerekli yapısal değişiklikleri hızlandırmak, endüstride yaratacağı olanakları dikkate alarak yenilik yaratmak ve AR-GE çalışmalarına yönelik harcamaları desteklemeye katkıda bulunmak durumundadır (Korkmaz ve Özen, 2004: 373). Türkiye’nin de gerek AB’ye giriş sürecinde gerekse diğer ülkeler ile yapacağı ticarete rekabet edebilirliğini sağlayabilmesi için AR-GE yatırımlarını arttırması gerekmektedir.

III.III. EKONOMİK ANALİZ

Türkiye’de 1990-2006 döneminde uygulanan yatırım teşvik araçlarında bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bunlar; 1991’de Kaynak Kullanımını Destekleme Primi uygulamasının kaldırılması, 1992’de Fon Kaynaklı Kredi uygulamasına geçiş, 1995’de FKK uygulamasının durdurulması, 1998’de İthalde KDV Ertelemesi uygulamasının kaldırılması, 1999’da Teşvik Primi uygulamasının KDV İstisnası olarak değiştirilmesi, 2004’de 5084 sayılı karar ile GSYİH’sı 1500 doların altında olan illere; enerji desteği, gelir vergisi muafiyeti, sigorta prim desteği ve bedelsiz arsa tahsisi sağlanması, 2005’de 5350 sayılı kararla 5084 sayılı karara 2003 yılı sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi negatif olan illerin eklenmesi, 2006’da Avrupa Birliği bölgesel

fonlarından yararlanabilmek amacıyla Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kurulmasına karar verilmesi, ve son olarak 2006'da yatırım indirimi uygulamasının kaldırılması şeklinde sıralanabilir.

Türkiye'nin en temel problemlerinde biri kuşkusuz kaynakların yatırıma aktarılmasında yaşanan güçlüklerdir. Bu bağlamda yukarıda sayılan teşvik sisteminde değişiklikler Sermayenin Marjinal Etkinliği (SME) açısından ele alındığında; KKDP ve FKK uygulamalarının, girişimciye piyasa faiz oranından daha yüksek bir getiri sağladıkları taktirde SME'yi arttıracığı ve yatırım kararının verilmesinde etkili olacağı görülmektedir. İthalde KDV erteleme ve Teşvik Primi uygulamaları, yatırımcıya teçhizat ve makine kullanımında kolaylık sağlamakla birlikte SME artırıcı etkiye sahip değildir. Yatırım İndirimi Uygulamaları işletme aşamasında nakit çıkışını azalttığı için işletme sermayesinin yetersizliğini azaltmada etkilidir. Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kurulmasıyla birlikte kullanılmaya başlanacak olan AB bölgesel fonları piyasa faiz oranının getirisinden yüksek olduğu taktirde SME arttırmada etkilidir. Sonuç olarak yatırım teşviklerinin kaynakların yatırıma dönüştürülmesindeki etkinliğinin, AB destekli bölgesel fonların büyüklüğüne ve piyasa faiz oranına bağlı olduğu söylenebilir.

Yaşanan bu değişiklikler Türkiye'de bir takım yeni eğilimlere yol açmıştır. Bu eğilimler; İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının yapılması, BKA'nın kurulmasına karar verilmesi, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının bölgeler arası rekabete dayandırılması ve IX. kalkınma planı ile birlikte bölgesel politikaların daha da önemli hale gelmesi şeklinde sıralanabilir⁶. Bu çerçevede yatırım teşviklerinin büyük ölçüde BKA ve AB destekli fonlara dayandırıldığı görülmektedir.

⁶ Bölgesel Kalkınma Ajansları ve İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması uygulamaları dördüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

III.IV. TEŞVİK UYGULAMALARINA İLİŞKİN KURUMSAL YAPI

Yatırımların teşviki ile işlemlerin tek elde toplanması ve uygulamada yeknesaklığın sağlanması amacı ile 933 sayılı Kanunla “Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu” kurulmuştur. Bu büro, 13.09.1967 tarihli Başbakanlık Genelgesi ile de DPT Müsteşarlığı'na bağlanmış, Başbakanlık Makamı'nın 09.05.1968 tarihli ve 3278 sayılı onayı ile “Teşvik ve Uygulama Dairesi” şeklinde düzenlenmiştir (Hazine, 1999: 15, ATO, 2000: 9).

Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'na bağlanan Teşvik ve Uygulama Dairesi, 12.05.1971 tarihli ve 3/3377 sayılı Cumhurbaşkanlığı onayı ile Ticaret Bakanlığı'nın bir birimi haline gelmiştir. Ardından 1972'de 440 sayılı Cumhurbaşkanlığı onayı ile ikiye ayrılmış, Proje Değerlendirme ve Yatırım şubesi Sanayi Bakanlığı'na, ihracata ilişkin birimler ise Ticaret Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1980 tarihinde de her iki kurum birleştirilerek “Teşvik ve Uygulama Başkanlığı” adı altında tekrar DPT'ye bağlanmıştır (Duran, 1998: 76).

14.08.1994 tarih ve 20960 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, 14.08.1991 tarihli ve 436 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile “Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü” adıyla Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. 09.12.1994 tarihli ve 4059 sayılı Kanun ile de Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü ikiye bölünerek ihracat ile ilgili birimler Dış Ticaret Müsteşarlığı'na, yatırımla ilgili birimler de Hazine Müsteşarlığı'na yine “Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü” adıyla bağlanmıştır (Köksal, 2002: 77, Afşar, 1999: 5). 4059 sayılı Kanun uyarınca Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, “kalkınma planları ve yıllık programlardaki ilke, hedef ve politikalar yönünden yatırımların ve döviz kazandırıcı hizmetlerin ihracat ve ithalat politikalarının hedefleri de dikkate alınarak desteklenmesi ve

yönlendirilmesi konularında teşvik tedbirleri hazırlamak, uygulamak, uygulamayı takip etmek ve değerlendirek gerekli tedbirleri almak” ile görevlendirilmiştir (DPT, 2004: 7).

Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü’nün görev ve yetkileri; “kalkınma planları ve yıllık programlardaki ilke, hedef ve politikalar yönünde yatırımların ve döviz kazandırıcı hizmetlerin ihracat ve ithalat politikalarının hedefleri de gözetilerek desteklenmesi ve yönlendirilmesi konularında teşvik tedbirlerini hazırlamak, uygulamak, uygulamayı takip etmek ve değerlendirek gerekli tedbirleri almak, yatırımları teşvik mevzuatı çerçevesinde yatırım projelerini değerlendirerek uygun görülenleri teşvik belgesine bağlamak, teşvik tedbirlerini uygulamakla görevli kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, uygulamada çıkan ihtilaflarda ilgili kuruluşlara görüş vermek, "Yatırım Teşvik Belgesi" şart ve niteliklerine uygun olarak gerçekleşen yatırımlarla ilgili kapatma işlemlerini yapmak, yatırım teşvik belgesi şart ve niteliklerine aykırı davranan yatırımcılara gerekli müeyyideleri uygulamak, yatırım teşvik tedbirlerinin uygulanması ile ilgili olarak mevzuat ile verilen görevleri yapmak, yatırımları mahallinde tetkik etmek, değerlendirmek ve Müsteşarlıkça verilecek diğer görevleri yerine getirmektir” (4059 sayılı Kanun, 1994).

III.V. DESTEK UNSURLARINDAN YARARLANMA VE YÖRESEL AYIRIM

Destek unsurlarının uygulanması açısından yöreler; gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöreler olmak üzere üçe ayrılmıştır. Gelişmiş Yöre kapsamındaki iller; İstanbul, Kocaeli illeri ile Adana, Ankara, Antalya, Bursa ve İzmir Büyükşehir Belediye Hudutlarıdır. Normal Yöre kapsamındaki iller; Adana, Ankara, Antalya, Bursa ve İzmir Büyükşehir Belediye hudutları dışı,

Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri hariç) Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Denizli, Edirne, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Isparta, İçel, Kayseri, Kırklareli, Konya, Kütahya, Manisa, Muğla, Sakarya, Tekirdağ, Afyon, Uşak ve Yalova'dır. Kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamına giren iller ise; Adıyaman, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri), Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Malatya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Tunceli, Van, Yozgat, Zonguldak'tır (DPT, 2000: 69).

Kalkınmada öncelikli yöre kapsamındaki iller, Yüksek Planlama Kurulu kararları ile yeniden belirlenebilmektedir. Yatırım teşvik destek unsurlarından Müsteşarlıkça teşvik belgesine bağlanan; a) Kalkınmada öncelikli yörelerdeki yatırımlar, b) Normal yörelerdeki yatırımlar, c) Gelişmiş yörelerdeki aşağıda belirtilen yatırımlar, ile yöre farkı gözetilmeksizin özel amaçlı bölgelerde yapılacak yatırımlar yararlanmaktadır (Hazine, 2005: 2).

Gelişmiş yörelerde aşağıda belirlenen konularda yapılacak yatırımlarda, tüm yatırım cinsleri için teşvik belgesi düzenlenebilir. Bu yatırım konuları dışındaki konularda; a) Komple yeni, entegrasyon ve ürün çeşitlendirmesine yönelik olarak teşvik belgesi düzenlenmez, b) tevsi, modernizasyon, yenileme, kalite düzeltme, tamamlama ve darboğaz giderme cinslerinde teşvik belgesi düzenlenebilmesi için ise, bu yörelerde aynı işkolunda en az iki yıldan beri faaliyette bulunulması gerekmektedir.

Gelişmiş yörelerde tüm yatırım tipleri için teşvik belgesi düzenlenebilecek konular, eğitim yatırımları; sağlık yatırımları; turizm

yatırımları; elektronik sanayi yatırımları; çevre korumaya yönelik yatırımlar; öncelikli teknoloji alanında yapılacak yatırımlar; teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılacak yatırımlar; AR-GE yatırımları; enerji dahil altyapı yatırımları; tersane yatırımları (gemi inşa, yüzer havuzlar dahil bakım ve onarım tesisleri); gemi ve yat inşa yatırımları; maden istihracına yönelik yatırımlar; bilişim teknolojisi yatırımları; yazılım geliştirme yatırımları; uçak ve helikopter yatırımları; genel amaçlı rehabilitasyon merkezleri (zihinsel ve bedensel engelli çocuklar ile yaşlılar için rehabilitasyon merkezleri dahil) ve huzurevleri yatırımları; uluslar arası rekabet gücü kazandıracak, yüksek teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden en az ikisini içeren ve 250 milyon ABD doları karşılığı Türk Lirasını aşan sınai yatırımları; yüksek teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirlerini ve istihdamı artırma özelliklerden bir veya birden fazlasını içeren ve sabit yatırım tutarı 50 milyon ABD doları karşılığı Türk Lirasının üzerindeki müsteşarlıkça uygun görülecek yatırımlar; fuar ve sergi merkezleri yatırımları; müze, kongre, kültür ve gösteri merkezleri yatırımları, spor kompleksi yatırımları; soğuk hava depoları veya antrepo yatırımları; yurt dışına yönelik tedarik zinciri hizmetleri (lojistik) yatırımları; kara, deniz, hava ve demiryolu kombine konteynır taşımacılığı yatırımları; uluslar arası yolcu taşımacılığına yönelik otobüs yatırımları; havaalanı yer hizmetleri yatırımları; radyo, televizyon, veri yayıncılığı hizmetlerine yönelik yatırımlar ile haberleşme yatırımları; elektronik rehberlik hizmetleri yatırımları; ürünlerin tasarımı, testi ve kalite kontrolü ile kalibrasyon, klaslandırma ve sertifikalandırma hizmetleri yatırımları; ilaç sanayi yatırımları; kıymetli metal ve taş işleme yatırımları; sınai kalıp üretimi yatırımları; basın ve basım sanayi yatırımları; zemin etüdü ve ıslahına yönelik hizmet yatırımlar; fotogrametrik usullerle harita yapımı yatırımları; müteahhitlik hizmetlerine yönelik yatırımlar; liman, iskele, rıhtım ve balıkçı barınağı yatırımları; liman, iskele ve rıhtım hizmetleri yatırımları; römorkaj ve klavuzluk hizmetleri yatırımları; demiryollarının kiralanması suretiyle yük ve eşya taşımacılığı yatırımlar; Belediye ve İl Özel İdareleri Tarafından Gerçekleştirilecek toplu ulaşım ve hizmet yatırımları; iş makinelerinin servis bakım ve onarım istasyonları

yatırımları, otomasyon yatırımları; mevcut otomotiv üretim tesisleri içerisinde yer tahsis edilmek suretiyle bu tesislerde üretilen ürünlere ara malı sağlayacak yan sanayi yatırımları; turizm, fuar ve sergi merkezleri, kongre-kültür-gösteri merkezleri, sağlık spor merkezleri gibi birden fazla hizmet üretiminin birlikte gerçekleştirileceği hizmet kompleksi yatırımlarıdır (84367 Sayılı Karar, 2002).

III.VI. YATIRIM TEŞVİK FONU

23.02.1998 tarih ve 10755 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar” kapsamında, araştırma-geliştirme (AR-GE), teknopark, çevre korumaya yönelik, Bilim Teknoloji Yüksek Kulunca belirlenen öncelikli teknolojik yatırımlar ile Küçük ve Orta Boy işletmelerin (KOBİ) teşvikini, yönlendirilmesini ve desteklenmesini sağlamak amacıyla, Yatırımları Teşvik Fonu kurulmuştur. Yatırımları Teşvik Fonu için mali yıl bütçesinden ayrılan ödenek Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki Yatırımları Teşvik Fonu gider hesabına aktarılır. Ayrıca KOBİ’lerin teşvikini, yönlendirilmesini ve desteklenmesini sağlamak için Türkiye Halk Bankası nezdinde söz konusu Fon adına tali netelikte bir gelir gider hesabı da açılabilir. Hazine Müsteşarlığı gerektiğinde tali hesapta biriken miktarları ana hesaba aktarmaya ve bu konuda her türlü işlemi yapmaya yetkilidir (10755 Sayılı Karar, 1998).

Yatırım Teşvik Fonu’nun gelirleri; a) Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu gelirlerinin tamamı, b)Tütün Fonu gelirlerinin %25’i, c) Gerektiğinde Destekleme ve Fiyat istikrar Fonu ve diğer fonlardan yapılacak aktarmalar, d) Fon’dan tahsis edilen kredilerin anapara, taksit ve faiz geri ödemeleri, e) Yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili teşvik mevzuatına aykırı davranılması nedeniyle yatırımcılardan tahsil edilen tutarlar ve FKK’nın öngörülen şekilde

kullanılmaması sonucu geri alınan anapara ve cezai faizleri, f) İhracatı teşvik mevzuatına aykırı davranılması sonucu irad kaydedilen teminatlar, g) Yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili teşvik mevzuatı ve ihracatı teşvik mevzuatı dahilinde ödenmesi gereken teminat ve tahsilatlardır.

III.VII. YATIRIM TEŞVİK BELGESİ

Türkiye’de teşvik unsurlarından yararlanabilmek için, esas ve usulleri Müsteşarlıkça belirlenecek yatırım teşvik belgesinin temin edilmesi zorunlu tutulmaktadır. Yatırımın teşvik belgesine bağlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; KÖY’lerde yapılacak yatırımlarda 200 milyar Türk Lirası ve diğer yörelerde yapılacak yatırımlarda 400 milyar Türk Lirası olması gerekmektedir. Finansal kiralama şirketleri aracılığıyla yapılacak yatırımlarda, finansal kiralama şirketleri için aranacak asgari sabit yatırım tutarı bu miktarların % 25’i kadardır. KÖY dışındaki yörelerde ise 8 trilyon Türk Lirasının üzerindeki yatırımlarda bu tutar 500 milyon TL, 85 trilyon Türk Lirasının üzerindeki yatırımlarda ise bir milyar TL olarak uygulanır (4367 Sayılı karar, 2002).

Destek unsurlarından yararlanılması için, yatırımların Müsteşarlık tarafından makro ekonomik politikalar, arz-talep dengesi, sektörel, mali ve teknik yönden yapılacak değerlendirme sonucunda uygun görülerek, bu Karar ve bu karar’a istinaden yayımlanacak tebliğlerde belirtilen ilke ve ölçütler içinde kalınmak koşulu ile kaideten teşvik belgesine bağlanması gerekmektedir.

Teşvik belgesi düzenlenebilmesi için, yatırımı gerçekleştirecek şirketi temsil ve ilzama yetkili kişilere ait imza sirküleri, şirket kuruluşunu gösterir

Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi, yatırım bilgi formu ve eki bilgi ve belgeler ile bütçeye irat kaydedilmek üzere Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki saymanlık hesabına yatırılan meblağa ait makbuz ile birlikte; a) Kredi tahsisi desteğinden yararlanabilecek yatırımlar dışındaki imalat ve tarımsal sanayi sektöründe yapılacak sabit yatırım tutarı 4 trilyon Türk Lirasını aşmayan yerli sermayeli yatırımlar için ilgili odalara, b) diğer yatırımlar ile yabancı sermayeli yatırımlar için Müsteşarlığa, müracaat edilmesi gerekmektedir (6249 Sayılı karar, 2003).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL POLİTİKALAR VE ALTERNATİF BİR POLİTİKA ÖNERİSİ: BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Türkiye’de gelişmişlik açısından bölgeler arası büyük farklılıklar bulunmaktadır. Uygulanan yatırım teşvikleri ve KÖY uygulamaları incelendiğinde, verilen teşviklerin ve uygulanan politikaların büyük çoğunluğunun bölgesel önceliklere dayanmasına rağmen, dengesizliklerin azaltılmasında çok fazla etkili olmadığı görülmüştür. Özellikle belli bölgeler arasında büyük farklılıkların bulunması, sadece geri kalmış bölgelerin değil (gelişmiş bölgelere doğru göç nedeniyle) görece daha gelişmiş bölgelerin de en temel problemi haline gelmiştir. Planlı dönemle birlikte, bu amaca yönelik bölgesel politikalar uygulanmakla birlikte, bu konuda yapılan çalışmalarda, bölgesel dengesizliklerin azalmadığı ve yakınsamanın olmadığı yönünde bulgular elde edilmiştir⁷.

Ayrıca 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde Türkiye’nin AB’ne aday ülke statüsü kazanmasıyla birlikte, Topluluğa uyumu gündeme gelmiş ve bu amaçla ülkemizden bölgesel dengesizlikleri gidermesi yönünde bir takım isteklerde bulunulmuştur.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Arslan Yiğidim ve Ahmet Demir (2004), Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’de Bölgesel Yakınsama Analizi: 1987-2000 Dönemi, İzmir İktisat Kongresi DPT Yayınları; Orhan Karaca (2004), Türkiye’de Bölgelerarası Gelir Farklılıkları Yakınsama Var mı?, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2004/7; Bülent Dinçer ve diğ., (2003), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT Yayın No: 2671, Haluk Erhat (2005), “Türkiye’de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı”, Türkiye Ekonomi Kurumu Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi, Ankara.

Bu bölümde öncelikle, AB’de uygulanan bölgesel politikalara ve araçlarına; sonrasında da Türkiye’nin AB ile entegrasyonunda, kısa vadede uygulaması istenilen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılmasına (İBBS) ve orta vadede 26 bölgede kurulması istenilen Kalkınma Ajansları’na değinilecektir.

IV.I. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN BÖLGESEL POLİTİKALARI

Avrupa Birliği, ekonomik açıdan dünyanın en gelişmiş bölgelerinden biri olmasına rağmen, sadece 25 üye ülke arasında değil, Topluluktaki 221 Düzey II bölgesi arasında da sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ve yaşam standartları açısından önemli ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Bölgesel farklılıklar, Topluluk düzeyinde ulusal düzeydeki farklılıklardan daha fazladır. Ayrıca, bölgesel gelişmişlik açısından dengesizlik yaşayan ülkelerin kendi gayret ve kaynaklarıyla bu sorunu aşmaları olanaksız görülmüş ve bu amaçla, Topluluk düzeyindeki dengesizliği azaltmak için, Topluluk ölçeğinde düzenlemeler yapılmıştır (TÜSİAD, 2005: 27-28).

AB’ne üye ülkeler arasında, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış bölgelerin Birlik fonlarından yararlanmasını sağlamak amacıyla, üye ülkeler içinde bir bölgelendirme sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem ile her bölgeye ait verilerin karşılaştırılabilir nitelikte olması ve bölgelerarası farkların belirlenmesi hedeflenmektedir. NUTS (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics) uygulaması, EUROSTAT (European Community Statistical Office) tarafından 1988’de oluşturulmuş, Mayıs 2003’de Avrupa Parlamentosu ve Konseyince çıkarılan 1059/2003 sayılı yasa ile AB’de ülkeler arasında istatistik verilerin karşılaştırılmasında ve var olan bölgesel farklılıkların belirlenerek giderilmesinde ortak bir istatistik

sistem olarak kullanılmaya başlanmıştır. 2004'de on yeni AB üyesi ülke de NUTS sitemine dahil edilmiştir (EU, 2002: 26)

NUTS uygulamasında AB'ye üye ülkeler, Düzey I'de 78, Düzey II'de 221 ve Düzey III'de 1093 bölge olmak üzere üç bölge düzeyine ayrılmıştır. Ülkeler önce Düzey I'e göre sınıflandırılmış, Düzey II ve III, Düzey I'e göre sonradan belirlenmiştir (<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24281.htm>). Tablo IV.I'de, bölgelerin sahip oldukları nüfuslarına göre yer alacakları NUTS düzeylerinin maksimum ve minimum değerleri gösterilmektedir. Buna göre, nüfusu 3 milyon ile 7 milyon arasında olan bölgeler NUTS I'de, 800.000 ile 3 milyon arasında nüfusa sahip ülkeler NUTS II'de ve 150.000 ile 800.000 arasında nüfusa sahip ülkeler de NUTS III'de yer almaktadır (EU, 2003:154/3).

Tablo IV.I. AB'de bölgelerin nüfuslarına göre NUTS sınıflandırmasında alacakları düzeyler

Düzey	Minimum	Maksimum
NUTS 1	3 milyon	7 milyon
NUTS 2	800 000	3 milyon
NUTS 3	150 000	800 000

Kaynak: Regulation (Ec) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council, 2003: 154/3).

IV.I.I. Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikalarını Destekleyen Araçlar

AB'nin bölgesel politikalarında istenilen amaçlara ulaşmasında, Uyum Fonu, Yapısal Fonlar, Seçim Fonları ve yeni üye ülkelerin Birliğe uyumunu

sağlamak için kullanılan programlar olmak üzere dört temel araç kullanmaktadır.

IV.I.I.I. Uyum Fonu

Uyum Fonu 1993'de Maastricht Antlaşmasıyla kurulmuştur. Fonun amacı, ekonomik ve sosyal dayanışmayı güçlendirerek az gelişmiş ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılmalarına destek olmaktır. Çevre ve ulaştırma alanlarındaki projelere hibe niteliğinde finansman desteği sağlayan ve kişi başına GSMH'leri Topluluk ortalamasının %90'ının altında olan üye ülkeleri destekleyen bir fondur. Bu kapsama giren ülkeler; Yunanistan, Portekiz, İrlanda ve İspanya'dır (<http://europa.eu.int/scadplus/printversion/en/lvb/l60013.htm>).

IV.I.I.II. Yapısal Fonlar

Yapısal Fonlar, AB'de dezavantajlı bölgelere istihdam ve ekonomik kalkınma sağlamaya yönelik bir araçtır. Yapısal Fonlar; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Sosyal Fonu (ESF), Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (EAGGF) ve Balıkçılığı Yönlendirme Finansman Aracı (FIFG) olmak üzere dörde ayrılmaktadır (http://www.europa.eu.int/comm/eurostat/ramon/nuts/introduction_regions_en.html).

ERDF, küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi, üretken yatırımların teşvik edilmesi, altyapının ıslah edilmesi ve yerel kalkınmanın güçlendirilmesi yoluyla, rekabetçi ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ederek

istihdam yaratmayı amaçlamaktadır. ESF, istihdamın teşvik edilmesi ve ayrımcılığa ve toplumsal dışlanmaya karşı mücadele edilmesi için kaynak sağlar. EAGGF; tarımsal işletmelerce yapılan yatırımlar, genç çiftçiler için başlama desteği, mesleki eğitim, dezavantajlı bölgeler için telafi edici ödenekler, tarımsal çevre tedbirleri, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, ormanların geliştirilmesi ve teşvik edilmesi vb. yollarla kırsal kalkınmayı destekleyen bir fondur. FIG ise, filo modernleşmesi, kültür balıkçılığının geliştirilmesi, deniz alanlarının korunması, balıkçı limanlarında tesisler inşa edilmesi, balık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, ürünlerin tanıtımı vb. yollarla balıkçılık sektörünün intibakına yardım etmeye yönelik kaynak sağlar (Avrupa Komisyonu, 2006: 5-6).

AB'nin 2000-2006 döneminde Yapısal ve Uyum Fonları için ayırmış olduğu bütçe 213 milyon Euro'dur (<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24203.htm>). Tablo IV.II. bu bütçenin yıllara ve fonlara göre dağılımı gösterilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, Topluluk bütçesinden Yapısal Fonlar için ayrılan miktar 195 milyon Euro, Uyum Fonu için ayrılan miktar ise 18 milyon Euro'dur. AB bütçesinin %69.7'si Yapısal Fonlar için kullanılmaktadır.

Tablo IV.II. AB Bütçesinin Yapısal ve Uyum Fonları Arasında Dağılımı

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Yapısal Fonlar	29 430	28 840	28 250	27 670	27 080	27 080	26 660
Uyum Fonu	2 615	2 615	2 615	2 615	2 515	2 515	2 510

Kaynak: http://ec.europa.eu/comm/regional_policy/intro/working4_en.htm

AB-15'de Düzey II'ye göre yapısal fonların dağılımı incelendiğinde, fonlardan en fazla yararlanan ülkeler sırası ile Fransa, İngiltere ve Almanya, en az yararlanan ülkeler ise Lüksembourg, Danimarka ve Hollanda olmuştur.

Uyum Fonundan yararlanan ülkeler ise sadece; Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanyadır. Topluluk Girişimlerinden en fazla yararlanan ülke Almanya, en az yararlanan ise yine Lüksembourg'dur.

Tablo IV.III. 2000-2006 döneminde AB-15'de Yapısal Fonların Dağılımı (Milyon Euro)

Üye Ülkeler	Düzy I	Düzy II	Düzy III	Uyum Fonu	Topluluk Girişimleri	Toplam	Nüfus%
Avusturya	288	740	585	0	395	2008	28.20
Belçika	690	486	817	0	231	2257	Ara.50
Danimarka	0	199	397	0	92	909	Eki.20
Finlandiya	1008	541	442	0	280	2304	51.70
Fransa	4201	6569	5013	0	1155	17192	34
Almanya	22035	3776	5057	0	1775	32764	29.80
Yunanistan	23143	0	0	3388	952	27483	100
İrlanda	3409	0	0	584	183	4176	26.60
İtalya	24424	2749	4129	0	1294	32706	46.50
Lüksembourg	0	44	44	0	14	102	28.20
Hollanda	136	861	1866	0	719	3615	15
Portekiz	21010	0	0	3388	741	25139	66.60
İspanya	42061	2904	2363	12357	2162	62068	80.70
İsveç	797	431	795	0	307	2396	18.90
İngiltere	6902	5068	5046	0	1061	18200	32.20
AB-15	150104	24367	26553	19717	11361	233328	40.30

Kaynak: http://ec.europa.eu/comm/regional_policy/intro/working4_en.htm

Tablo IV.IV.'deki AB'ye yeni üye olmuş 10 ülkenin Düzy II'ye göre Yapısal Fonlardan yararlanma oranları incelendiğinde yapısal fonlardan yararlanan ülkelerin Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs ve Slovakya olduğu görülmektedir. Uyum Fonundan ve İnterreg programından en fazla yararlanan ülke ise Polonya'dır. EQAL programından en fazla yararlanan ülke ise Estonya, en az yararlanan ülke de Malta'dır.

Tablo IV.IV. 2000-2006 döneminde AB'ye yeni üye olan ülkelerde Yapısal Fonların Dağılımı (Milyon Euro)

Üye Ülkeler	Düzyey I	Düzyey II	Düzyey III	İnterreg	EQAL	Uyum F	Toplam	Nüfus %
Kıbrıs	0	28,02	21,95	4,3	1,81	53,94	113,4	30,9
Çek Cumh.	1454,3	71,3	58,79	68,68	32,1	936,05	2621	92
Estonya	371,36	0	0	10,6	936,05	309,03	695,1	100
Macaristan	1995,7	0	0	68,68	30,29	1112,67	3207	100
Litvia	625,57	0	0	15,26	8,03	515,43	1164	100
Litvanya	895,17	0	0	22,49	11,87	608,17	1538	100
Malta	63,19	0	0	2,37	1,24	21,94	88,74	100
Polonya	8275,8	0	0	221,36	133,93	4178,6	12810	100
Slovakya	1041	37,17	44,94	41,47	22,27	570,5	1757	91,9
Slovenya	237,51	0	0	23,65	6,44	188,71	456,3	100
Toplam	14960	136,49	125,68	478,86	1184	8495,04	24451	97,7

Kaynak: http://ec.europa.eu/comm/regional_policy/intro/working4_en.htm

Yapısal Fonların etkisini arttırmak için, öncelikle Topluluk coğrafyası belirlenen kriterler çerçevesinde üç hedef bölgeye ayrılmış, daha sonra ise bahsedilen fonlar, kendi amaçlarıyla bu hedef bölgelerin kriterlerine göre uygun olarak eşleştirilmiştir. AB, bölgeler arasında var olan dengesizlikler gidermek için bir takım hedefler veya ekonomik ve sosyal kriterler tanımlamıştır. Bölgeler belirlenen hedefler çerçevesinde, Yapısal Fonlardan yardım almaktadır. 1994-1999 döneminde, altı hedef belirlenmiş olup, 2000-2006 dönemine ait yeni programlama çerçevesinde, yardımları yoğunlaştırma kararı gereğince, hedeflerin sayısı üçe indirilmiştir. Aşağıda üç hedef bölge yer almaktadır (<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l60014.htm>):

a) Hedef I: Son üç yıl içinde kişi başına GSYİH'sı AB ortalamasının %75'inin altında olan bölgeleri kapsamaktadır. Yapısal fonların %69.7'si, Topluluk nüfusunun %20'sinin bulunduğu bu bölgelerde kullanılmaktadır.

b) Hedef II: Bölgeler arasında ekonomik ve sosyal farklılıkların giderilmesine yöneliktir. Yapısal sorunlar yaşayan endüstriyel, kırsal, kentsel ve balıkçılık alanlarının ekonomik ve sosyal dönüşümünü desteklemenin amaçlandığı bu bölgelerde yatırımlar, ERDF ve ESF tarafından karşılanmaktadır. Yardımların daha ciddi sorunları olan bölgelere yönlendirilmesi amaçlanarak, Hedef II bölgelerine yapılacak yardımlardan yararlanacakların, Topluluk nüfusunun yüzde 18'ini geçmemesi gerekmektedir. Hedef II bölgelerine, Yapısal Fon bütçesinden 22.5 milyon Euro ayrılmıştır.

c) Hedef III: öğretim ve istihdam politikalarının ve sistemlerinin modernizasyon ve uyumu dikkate alınmaktadır. Bu kapsamda yapılan yardımlar ESF tarafından karşılanmaktadır. Yapısal Fonların 24.05 milyon Euro'su Hedef III bölgeleri için ayrılmıştır.

IV.I.I.III. Topluluk Girişimleri

Topluluk Girişimleri, bölgesel kalkınmanın ortak sorunlarına yenilikçi çözümler geliştirmeye amaçlamaktadır. Ana hedeflerden biri, üye devletler arasında ve bölgeler arasında ve sınır ötesi işbirliğinin sağlanmasıdır. Topluluğun belirlediği dört temel Girişim Programı, İnterreg, Leader+, EQAL ve Urban II'dir (<http://europa.eu.int/scadplus/printversion/en/lvb/l60013.htm>):

a) İnterreg: Birden çok bölgeye sahip alanların dengeli kalkınmasını sağlamak üzere sınır ötesi ortaklıkların yaratılmasına, üye ülkeler arasında sınır ötesi ve bölgeler arası işbirliğinin geliştirilmesine yönelik projeleri destekler. ERDF tarafından finanse edilmektedir.

- b) **Leader+:** Kırsal bölgelerdeki yerel aktörleri bir araya getirerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yönelik çalışmaları desteklemektedir. EAGGF tarafından finanse edilmektedir.
- c) **EQAL:** İşgücü piyasasındaki eşitsizliklere ve ayrımcığa yol açan etmenleri ortadan kaldırarak, kalkınmayı sağlamaya yönelik destekleri içerir. ESF tarafından finanse edilmektedir.
- d) **Urban II:** Geri kalmış kentsel alanların, ekonomik ve sosyal açıdan yenilenmesini sağlayacak projelerin desteklenmesidir. ERDF tarafından finanse edilmektedir.

Tablo IV.V. AB'ye üye 15 ülkenin Girişim Programlarının dağılımı

Üye Ülkeler	İnterreg	Urban	EQAL	Leader+	Toplam
Avusturya	202,05	8,53	105,99	78,39	396,96
Belçika	114,82	21,52	77,29	16,56	230,19
Danimarka	37,54	5,38	30,91	17,67	91,5
Fransa	438,32	103,54	332	33	278,23
Finlandiya	142,43	5,38	75,08	57,41	280,3
Almanya	813,71	150,95	534,38	272,71	1771,75
Yunanistan	627,12	25,89	108,2	189,9	951,11
İrlanda	92,74	5,38	35,33	49,68	183,13
İtalya	470,34	116,54	409,61	294,79	1291,28
Lüksembourg	7,73	0	4,42	2,21	14,35
Hollanda	385,32	30,25	216,4	86,12	718,09
Portekiz	435,01	19,49	118,14	167,82	740,46
İspanya	993,67	114,3	535,48	515,61	2159,06
İsveç	170,03	5,38	89,43	41,96	306,79
İngiltere	399,68	126,18	415,13	117,03	1058,02
AB-15	5330,51	738,71	3087,79	1940,86	10471,23

Kaynak: http://ec.europa.eu/comm/regional_policy/intro/working4_en.htm

Tablo IV.V'de 15 AB ülkesinin girişim programlarından yararlandıkları miktarlar milyon Euro olarak gösterilmektedir. Buna göre Girişim Programından en fazla yararlanan ülkeler İspanya ve Almanya en az yararlananlar ise Lüksembourg ve Danimarka'dır.

IV.I.I.IV. Yeni Üye Ülkelerin Birliğe Uyumunda Kullanılan Programlar

AB'ye yeni üye olmuş ülkelerin Avrupa Birliği'ne uyumunun sağlanmasında; PHARE (Ekonominin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Eylem Programı), ISPA (Yapısal Araçlara Yönelik Katılım Öncesi Program) ve SPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı) olmak üzere üç program kullanılmaktadır (<http://europa.eu.int/scadplus/printversion/en/lvb/l60013.htm>).

PHARE Programı, ekonomik ve sosyal uyum, sınır ötesi işbirliği amaçlı bir programdır. ISPA, çevre ve ulaşım sektörlerinin desteklenmesinde kullanılmaktadır. SPARD ise tarımı ve kırsal alanları desteklemek amacıyla oluşturulmuş bir programdır. 2000-2006 döneminde AB bütçesinin 10.92 milyon Euro'su PHARE programı için, 7.28 milyon Euro'su ISPA programı için ve 3.64 milyon Euro'su da SPARD programı için ayrılmıştır (<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24702.htm>).

IV.II. TÜRKİYE'DE UYGULANAN BÖLGESEL POLİTİKALAR

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini sağlamak amacıyla beş yıllık kalkınma planların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte 1960'lı

yılların başından günümüze kadar, bölgesel gelişme ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltma yönünde politikalar benimsenmiştir (Elvan, 2002: 104).

Ülkemizin doğu ve batı bölgeleri başta olmak üzere bölgeler arasında gelir düzeyi açısından özellikle doğu aleyhine önemli bir farklılık söz konusudur. Dinçer, Özaslan ve Kavasoğlu (2003) yaptıkları çalışmada, 58 değişken kullanarak illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini hesaplamışlardır. Buna göre; Marmara Bölgesi 1,70211 endeks değeri ile ilk sırada yer almaktadır. İkinci 0,48296 ile Ege Bölgesi, üçüncü 0,48118 ile İç Anadolu, dördüncü 0,02069 endeks değeri ile Akdeniz, beşinci -0,51355 ile Karadeniz, altıncı -1,01123 ile Güney Doğu Anadolu ve sonuncu -1,16236 ile Doğu Anadolu Bölgesi olmuştur (Dinçer ve diğ, 2003: 76). Bu sonuçlar özellikle Marmara Bölgesi ile geri kalmış bölgeler arasındaki uçurumu gözler önüne sermektedir.

Bölgeler arası büyük gelişmişlik farklılıklarının ve gelir dağılımında eşitsizliğin olması, doğudan batıya doğru göçe yol açmakta ve gelişmiş yörelerde çarpık kentleşme ve asayiş sorunlarına neden olmaktadır (Karaca, 2004: 9). Bu durum, gelişmiş illerde aşırı nüfus artışına neden olmakta, bir taraftan göç veren illerde çalışabilir (15-60 yaş arası) işgücünün azalmasıyla mevcut sektörlerde çalışacak işgücünün kalmamasına, diğer tarafta gidilen illerde yararlanacak kişi sayısını arttırdıkları için altyapı, eğitim, sağlık, ulaşım gibi hizmetlerin kalitesini düşürerek yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca göç edenlerin gittikleri yerlerde banliyö adı verilen kenar mahallelerde yaşaması nedeniyle yaşam koşullarının giderek kötüleşmesi de bir diğer önemli sorundur. Bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları, sadece geri kalmış bölgeleri değil görece gelişmiş bölgeleri de etkilediği için önlem alınması gereken önemli bir sorundur.

Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarına neden olan unsurlar; hızlı nüfus hareketleri, ülkedeki dengesiz yerleşme, büyük kentlere doğru göç, orta ve uzun dönemde yüksek oranlarda ekonomik büyümenin sürdürülememesi, makroekonomik istikrar ve dengelerin oluşturulamaması, ihracata dayalı büyüme modelinin bölgesel ekonomiler üzerinde farklı etki oluşturması, tarımsal politikalar, sermayenin ülke içinde batıdaki gelişmiş bölgelerde yoğunlaşması, kamu yatırımlarının dengeli dağıtılamaması, bölgesel gelişmeye ilişkin olarak gerek planlama gerekse uygulama aşamalarında sorumlu birimler ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen yapıdaki bozulmalar, bölgesel gelişme programlarının etkin olarak yürütülememesi ve doğal afetlerin bazı bölgelerde ekonomik ve sosyal sorunları daha da arıtmasıdır (DPT, 2003(a): 6-7).

Ülkemizde bölgesel politikalar, planlı döneme geçişle birlikte giderek artan bir oranda kullanılmıştır. Tablo IV.VI’da 1962-2005 döneminde uygulanan bölgesel politikalar gösterilmektedir.

Tablo IV.VI. Türkiye’de 1962-2005 Dönemine Uygulanan Bölgesel Politikaların Gelişimi

Kalkınma Planı	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
I. Plan	- Bölgelere - Ekonomik Kalkınma ve Bütünleşme	-Bölgesel Planlama -Büyüme Kutupları	-Dengeli Kentleşme -Yatırım etkinliği	-Finansal Teşvikler -Azgelişmiş bölgelere (AGB) yönelik yatırım temelli önlem alternatifleri
II. Plan	Hızlı kentleşmeden kaynaklanan nüfus sorununa odaklanma	-Bölge ve il planlaması -Dolaylı bölgesel planlama	-Bölgeler arası dengeli gelişme -Bölgeler arası sosyal eşitlik -Yatırım etkiliği	-Vergi indirimleri -Özel sektöre finansal teşvikler -Keban

Kalkınma Planı	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
III. Plan	-Bölgesel farklılıkların giderilmesi -Belli az gelişmiş bölgelerin kalkınması	-Sektör ve il planlaması	-İkinci plan ile aynı	-Finansal teşvikler -AGB'de sanayileşme programı -Envanter çalışması -İl ve Sektör planlaması -Paket projeler, -KÖY
IV. Plan	-Bölgesel sorunlara yönelik kaynakların mobilizasyonu	-Sektörel ve bölgesel bağların güçlenmesi	-Azgelişmiş illerin kalkınması -Sektörel ve bölgesel karşılıklı bağımlılık -Mekansal organizasyon	-Faiz indirimi -Finansal yardımlar -Paket Projeler -Çukurova kentsel kalkınma projesi -GAP
V. Plan	-Azgelişmiş ve sektörel potansiyeli olan bölgelerde kaynak kullanımını rasyonelleştirerek kalkınma	-Projelerin bölgesel etkisini de içeren doğrudan bölgesel planlama	-Sosyal eşitliğe dayalı dengeli kalkınma	-Potansiyel kaynakların belirlenmesinde bölgesel gelişme programları hazırlanması ilgili yatırımların seçimi -Öncelikli bölge ve sektörlerde altyapının geliştirilmesi -KÖY'lerde finansal yardımlar
VI. Plan	-Sosyal, idari ve finansal boyutların uygulamada birlikte ele alınması -Uluslar arası standartlarda istatistiksel sitemlerin uygulanması	-Bölge ve bölge altı düzeyde planlama	- Bölgeelerde dengeli kalkınma -İlçelerden, köylerden kente göçün engellenmesi	-KÖY'lerde finansal kaynakların artırılması -KÖY'lere yönelik teşvik ve fon oluşturulması -Sanayi bölgeleri
VII. Plan	-Sektörel ve mekansal çalışmaların bütünleştirilmesi -İllerin sektörel uzmanlaşması -Şehir planlaması -Bölgesel farklılıkların giderilmesi -Rekabet gücünün artırılması	-Bölge ve bölge altı projeler -Bölgesel yeteneklerin mobilizasyonu -Sürdürülebilir kalkınma	- Göç ve demografik değişimin rasyonalizasyonu -Metropollerin sorunlarının ele alınması -Konut sorunu için politika geliş. -Bölgesel farklılıklar	-KÖY' devam -Doğu ve Güneydoğu için acil eylem planı -GAP -Yasal düzenlemeler -Konut Projeleri -KÖY'lerde KOBİ'lerin desteklenmesi -ZBK, Yeşilırmak Hav., DAP,DOKAP

Kalkınma Planı	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
VIII. Plan	-Katılımcı planlama -Sürdürülebilirlik -Kaynak kullanımının etkinleştirilmesi -AB bölgesel politikalarına uyum	-Stratejik bölgesel planlama -Kümelenme -İl gelişme planları	-Rekabet edilebilirliğin artırılması -Yerel girişimcilik ve kaynakların mobilizasyonu -Bölgesel farklılıklar	-KOBİ destekleri -AB fonları -İlk kapsamlı bölgesel planlama -Beşeri sermaye

Kaynak: M. Dulupçu ve B. Gövdere, 2005: 138-139

Tablo IV.VI' da görüldüğü gibi her dönemde kullanılan teşvik araçlarında farklılıklar görülmekle birlikte, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının ve sıralamanın değişmemiş olması, uygulanan bölgesel politikaların etkili olmadığını göstermektedir. Ayrıca uygulanan politikaların merkeziyetçi olması, bölge sorunlarına tam olarak hakim olunamaması nedeniyle, bölgesel politikaların başarısının sınırlı kalmasında önemli bir etken olarak görülmektedir.

IV.II.I. Kalkınmada Öncelikli Yöre Uygulaması

Türkiye'de bölgesel kalkınma politikalarının en önemli hedefi, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmaktır. Bu çerçevede 28 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı Kanun gereği, 1968 yılında başta Doğu ve Güney Doğu Bölgelerindeki iller olmak üzere, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış bazı yöreleri Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) olarak adlandırılmıştır (İldıran, 2004: 190, Elmas, 2001: 110). Ayrıca gelişmiş bölgelerin bünyesindeki göreceli olarak geri kalmış illerin ve gelişmiş bir ilin bünyesindeki ilçelerin de olabileceği görüşünden hareketle, KÖY'lerin her yıl

tespit edilerek, kalkınma planının yıllık program kararnameleeri ile ilan edilmesi öngörölmüştür. KÖY kapsamındaki iller, Yüksek Planlama Kurulu tarafından belirlenmektedir. İlk kez 1968 yılı Program Kararnamesinde 22 il KÖY olarak ilan edilmiştir (Can, 2004 :126).

1981 yılına kadar KÖY olan iller bir bütün olarak ele alınmış, özellikle teşvik tedbirleri açısından herhangi bir ayrıcalık söz konusu olmamıştır. Ancak, bu illerin aynı gelişmişlik seviyesi göstermediği de göröldüğü için 1981 yılından itibaren KÖY'ler içinde de görelî olarak daha az gelişmiş olan bazı illere teşvik tedbirleri açısından daha fazla önem verilmesi Bakanlar Kurulu tarafından uygun görölmüştür. Bu amaçla, son yıllarda tespit edilen KÖY, Birinci Derecede KÖY ve İkinci Derecede KÖY olmak üzere iki ayrı grup olarak ele alınmıştır (DPT, 2000: 52). Aşağıdaki tabloda, 1968 yılından itibaren KÖY kapsamında yer alan iller yer almaktadır.

Tablo IV. VII. KÖY Kapsamındaki İllerin Yıllar İtibariyle Değişimi

YILLAR	İLLER
1968	Adıyaman, Ağrı, Artvin Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Tunceli, Şanlıurfa, Van
1969	Eklenen İller: Edirne
1972	Eklenen İller: Afyon, Burdur, Çankırı, Çorum, Giresun, Kastamonu, Niğde, Ordu, Sinop ve Yozgat.
1973	Eklenen İller: Bilecik, Bolu, Çanakkale, Denizli, Kırşehir, Tokat, Uşak Çıkarılan İller: Edirne, Elazığ, Gaziantep ve Malatya
1977	Eklenen İller: Kırklareli
1978	Eklenen İller: Antep, Malatya, Elazığ
1979	Eklenen İller: Nevşehir
1980	Çıkarılan İller: Denizli
1981	I. Derece Öncelikli İller: Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Kars, K.Maraş, Mardin, Muş, II. Derece Öncelikli İller: Siirt, Sivas, Tunceli, Şanlıurfa, Van, Çankırı, Çorum, Kastamonu, Sinop, Yozgat
1984	Eklenen İller: Amasya, Artvin, Tokat
1990	Eklenen İller: Batman, Bayburt, Şırnak, Zonguldak (Merkez ve Çaycuma İlçeleri)

YILLAR	İLLER
1992	Eklenen İller: Ardahan, Bartın, Iğdır
1994	Eklenen İller: Karabük
1995	Eklenen İller: Kastamonu, Sinop, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri),
1996	Eklenen İller: Kilis
1997	Aksaray, Giresun, Karaman, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun ve Trabzon
2005	Adıyaman, Afyon, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Düzce, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Karaman, Kars, Kırşehir, Kastamonu, Kilis, Kütahya, Malatya, Mardin, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat.

Kaynak: www.dpt.gov.tr, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2002: 51-60 ve Yıllık Mevzuatlar.

Tablo IV.VII.'de görüldüğü gibi; 1968 yılında KÖY 22 ili kapsamakla birlikte, 2006 yılına gelindiğinde bu sayı 49'a çıkarılmıştır. KÖY kapsamının genişletilmesi (hemen her ile kapsadığı için), uygulanan bu politikanın etkinliğini azaltmıştır. Gaziantep, Bilecik, Kahramanmaraş, Denizli, Çorum ve Malatya illeri KÖY uygulamasında başarılı iller olmakla birlikte, sanayi hamlesi gerçekleştiren bu illerin KÖY uygulamalarının olumlu sonuçlarından dolayı kapsam dışına çıktıkları ise tartışmalıdır. Bu illerdeki sanayiler, teşviklerin yanında pazar büyüklüğü, işlenecek hammadde varlığı, daha iyi ulaşım olanaklarının verdiği imkanlar ve yerel kurumsal altyapının varlığı nedeniyle kurulmuş ve gelişmiştir. 37 yıllık bir dönemde, sebebi her ne olursa olsun KÖY kapsamından sadece altı ilin çıkarılmış olması, KÖY uygulamasının başarısız olduğunun en önemli göstergesidir. Ayrıca Yiğidim ve Demir (2003) yapmış oldukları çalışmada KÖY'lerde yakınsamanın olup olmadığını incelemişlerdir. Elde etmiş oldukları sonuçlara göre, destek unsurlarında yöresel olarak farklılaştırma yapılmasına rağmen, kamu destekleri Normal ve Gelişmiş yörelerde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda destek unsurlarındaki yöresel farklılaşmanın yeterli düzeyde olmadığı ve yatırımların gelişmiş yörelere yönelmeye devam ettiği gözlemlenmektedir. Bölge bazında seçicilik ve yönlendiricilik özellikleri işlemeyen teşvik sisteminin varlığı ortaya

çıkmiştir (Yiğidim ve Demir, 2004: 106). KÖY uygulamasının başarılı olması için öncelikle; KÖY kapsamına alınacak iller sınırlı sayıda tutulmalı ve bu illerin birer sanayi kenti haline dönüştürülmesi mümkün olmadığı için, kendi avantajları doğrultusunda gelişen sektörlerle ağırlık verilerek, gelişme potansiyeli olan sektörler desteklenip altyapı eksiklikleri giderilmeye çalışılmalıdır.

Türkiye'nin bölgesel kalkınma politikalarının Avrupa Birliği'ne uyumunun sağlanması amacı ile, AB istatistiki sınıflandırmasına (NUTS-İBBS) paralel olarak, Türkiye üç düzeyde istatistiki bölgelere ayrılmıştır. Aşağıda İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) kavramı ele alınarak bu ayrıma göre bölgelerin çeşitli veriler ışığında değerlendirmesi yapılacaktır.

IV.II.II. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)

Türkiye'de 2002'de 4720 sayılı Kararname ile "Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması" (İBBS) yapılmıştır (4720 Sayılı kararname, 2002).

İBBS'de iller "Düzey III" olarak tanımlanmış; ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri de dikkate alınarak "Düzey I" ve "Düzey II" olarak gruplandırılmıştır. Düzey III 81 ilden, Düzey II 26 ve Düzey I de 12 alt bölgeden oluşmaktadır. İBBS' ye göre belirlenen Düzeyler EK V'de gösterilmiştir. Uygulamada tek ilden oluşan Düzey alt bölgeler sadece

İstanbul (TR10), Ankara (TR51) ve İzmir (TR31) dir. Diğer bölgelerdeki il sayısı ise, 2 ile 6 arasında değişmektedir.

Türkiye bölgesel gelişme politikalarının AB'ye uyumun sağlanması amacıyla yönelik olarak, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının değerlendirilmesi ve bölgesel politikaların belirlenmesi açısından kullandığı göstergeleri Düzey II 'ye göre belirlemektedir (DPT, 2003(b) :37).

IV.II.II.I. İBBS Düzey II'ye Göre Türkiye'deki Bölgesel Farklılıklar

Türkiye'de bölgeler arasında var olan gelişmişlik farklılıklarının belirlenmesinde kullanılan değişkenlerin başlıcaları; satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına GSYİH, demografik yapı, işsizlik oranı, GSYİH'nin ve istihdamın sektörel dağılımı ile diğer ekonomik ve sosyal gelişmişliği yansıtan istatistiki verilerdir. Tablo IV.VIII'de Düzey II'ye göre kişi başına düşen GSYİH değerleri yer almaktadır.

TabloIV.VIII. Düzey II'ye Göre Kişi Başına GSYİH Değerleri 1990-2000

Alt Bölgeler	1990	1993	1995	1998	1999	2000
TR10	2.398.603	2.539.805	2.420.319	2.734.097	2.528.842	2.645.304
TR21	1.851.123	1.908.438	1.947.637	2.362.946	2.294.005	2.406.243
TR22	1.604.219	1.693.598	1.756.448	1.839.110	1.707.120	1.826.015
TR31	2.369.207	2.614.320	2.574.362	2.833.569	2.612.373	2.680.099
TR32	1.685.819	1.755.523	1.872.743	2.225.753	2.030.649	2.207.815
TR33	1.397.853	1.537.334	1.479.813	1.741.400	1.661.501	1.763.535
TR41	1.953.110	2.178.050	2.046.480	2.366.754	2.239.612	2.348.319

Alt Bölgeler	1990	1993	1995	1998	1999	2000
TR42	2.460.678	2.791.659	2.684.006	3.059.227	2.769.473	3.122.674
TR51	2.042.436	2.251.196	2.198.291	2.375.028	2.224.013	2.397.529
TR52	1.124.011	1.198.232	1.138.340	1.385.230	1.280.037	1.242.493
TR61	1.460.751	1.522.035	1.574.489	1.780.516	1.633.774	1.586.643
TR62	1.687.646	1.773.632	1.640.289	2.038.441	1.935.481	1.899.594
TR63	1.172.140	1.223.770	1.210.775	1.261.876	1.218.361	1.247.922
TR71	1.113.525	1.252.476	1.266.585	1.390.116	1.410.176	1.314.025
TR72	808.534	917.668	912.977	1.083.541	1.064.689	1.055.528
TR81	1.136.529	1.241.925	1.223.777	1.838.281	1.802.832	1.840.125
TR82	838.134	951.378	932.214	1.185.839	1.157.650	1.126.440
TR83	1.037.594	1.131.433	1.081.328	1.403.013	1.325.264	1.279.695
TR90	890.498	944.295	997.985	1.121.545	1.105.989	980.270
TRA1	617.242	662.621	637.642	664.896	690.490	635.864
TRA2	368.956	384.741	400.736	463.023	481.162	451.299
TRB1	957.589	1.017.664	1.012.918	1.055.993	983.595	987.937
TRB2	421.858	438.146	384.385	438.689	430.321	421.386
TRC1	1.238.756	1.243.582	1.077.767	1.232.634	1.154.509	1.205.196
TRC2	826.197	896.928	817.947	935.972	846.421	881.189
TRC3	567.577	696.519	644.227	789.849	698.363	675.394
TÜRKİYE	1.487.082	1.623.613	1.587.953	1.829.754	1.719.567	1.760.856

Kaynak: www.die.gov.tr

Tabloda 2000 yılındaki kişi başına GSYİH değerleri incelendiğinde, 2.680.099 ile en yüksek GSYİH'ye sahip olan alt bölgenin Düzey 31 olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 2.645.304 ile TR10 ve TR51 takip etmektedir. GSYİH'si en düşük ola alt bölgeler ise sırasıyla 421.386 ile TRB2 (Van), 451.299 ile TRA2 (Ağrı) ve 675.394 ile de TRC3 (Mardin) olmuştur. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'nin GSYİH'den aldıkları pay diğer bölgelere göre oldukça düşüktür. Ayrıca 1990-2000 dönemleri arasındaki GSYİ değerlerine bakıldığında TRB2 bölgesindeki GSYİH'nın küçük bir oranda da olsa gerilediği gözlenmektedir. TRA2 ve TRC2 bölgelerindeki kişi başına

GSYİH ise çok düşük miktarda artmıştır. Tablo IV.IX'da Türkiye'nin 2000 yılındaki toplam nüfusu gösterilmektedir.

Tablo IV.IX. İBBS'ye Göre 2000 Yılındaki Toplam Nüfus

Alt Bölgeler	Toplam	Şehir	Köy	Toplam Yıllık Nüfus Artış Hızı %	Şehir %	Köy %
TR10	10.018.735	9.085.599	933.136	33,09	29,27	80,72
TR21	1.354.658	815.487	539.171	13,55	27,66	-4,60
TR22	1.541.322	793.166	748.156	9,15	21,86	-2,77
TR31	3.370.866	2.732.669	638.197	22,38	24,55	13,60
TR32	2.516.114	1.175.369	1.340.745	16,26	24,47	9,57
TR33	3.051.801	1.587.537	1.464.264	9,99	21,02	-0,74
TR41	3.025.475	2.312.348	713.127	22,60	29,53	2,96
TR42	2.715.766	1.554.707	1.161.059	17,69	19,06	15,89
TR51	4.007.860	3.540.522	467.338	21,37	22,15	15,66
TR52	2.435.376	1.434.729	1.000.647	21,31	29,40	10,75
TR61	2.490.235	1.377.788	1.112.447	31,24	36,01	25,64
TR62	3.500.878	2.397.073	1.103.805	21,75	22,51	20,10
TR63	2.714.892	1.429.342	1.285.550	12,82	19,44	5,94
TR71	1.690.826	896.257	794.569	10,07	21,26	-1,21
TR72	2.498.442	1.469.314	1.029.128	8,73	20,18	-5,64
TR81	1.024.879	456.040	568.839	-7,41	5,49	-16,67
TR82	871.405	416.491	454.914	-7,33	20,45	-27,39
TR83	2.999.460	1.545.534	1.453.926	5,18	20,98	-9,25
TR90	3.131.546	1.545.914	1.585.632	9,32	28,47	-6,38
TRA1	1.351.588	774.113	577.475	7,43	27,76	-14,61
TRA2	1.156.150	515.761	640.389	5,05	30,87	-11,79
TRB1	1.770.597	1.041.933	728.664	11,05	28,85	-9,90
TRB2	1.956.437	965.445	990.992	25,46	50,74	5,78
TRC1	2.023.784	1.423.050	600.734	20,33	30,62	-0,52
TRC2	2.806.130	1.659.821	1.146.309	29,08	36,94	18,69
TRC3	1.778.705	1.060.265	718.440	23,38	44,53	-1,41
Türkiye	67.803.927	44.006.274	23.797.653	18,28	26,81	4,21

Kaynak: www.die.gov.tr

Tablo IV.IX'da görüldüğü gibi, en yüksek nüfusa sahip bölge İstanbul'dur. Türkiye'nin toplam nüfusunun 1/6.7'si bu bölgeye aittir. En düşük nüfusa sahip alt bölge ise 1.778.705 ile TRC3 (Mardin) olmuştur. Toplam nüfus artış hızlarına bakıldığında yine İstanbul %33.09 ile en yüksek artış hızına sahip alt bölge olmuştur. TR81 (Zonguldak) ve TR82

(Kastamonu) alt bölgeleri ise negatif nüfus artışları ile en fazla göç veren bölgeler olmuşlardır.

Tablo X. İşteki Durum ve Ekonomik Faaliyetler

	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
TR	21.791	7.400	3.988	1.029	9.374	43,7	10,3
TR10	3.318	26	1.236	176	1.880	41,1	12,3
TR21	574	216	129	16	213	53,3	6,2
TR22	563	265	65	25	209	45,8	6,6
TR31	1.137	227	311	67	533	41,8	14,3
TR32	1.079	457	189	45	389	53,7	7,2
TR33	1.088	561	156	36	334	46,3	7,5
TR41	1.140	293	387	53	406	48,9	8,8
TR42	812	152	227	45	388	38,3	12
TR51	1.226	89	200	83	854	38,8	14,8
TR52	747	355	111	29	251	41,2	8,4
TR61	1.001	343	98	54	505	51,1	6,6
TR62	1.010	324	163	54	469	38,7	13,6
TR63	643	203	97	36	307	35,1	17,3
TR71	499	267	41	15	175	41,6	10
TR72	631	283	92	31	225	36,2	8,9
TR81	312	102	72	13	124	43,5	12
TR82	215	83	29	10	93	36	10,6
TR83	1.216	740	83	39	354	56,1	5,6
TR90	1.468	929	67	54	417	63,6	6,8
TRA1	472	310	13	8	141	55,1	4,1
TRA2	317	209	7	7	94	45,3	1,7
TRB1	461	189	35	25	212	38,7	17,9
TRB2	408	204	22	16	166	36,6	11
TRC1	504	125	111	28	240	36,5	14,9
TRC2	579	275	25	45	234	34,9	10,8
TRC3	373	171	21	19	161	37,7	6,1

Kaynak: www.die.gov.tr

İstihdamın sektörlere göre dağılımı incelendiğinde tarım sektöründe en yüksek orana sahip olan bölgeler sırasıyla TR90 (Trabzon) ve TR83 (Samsun) bölgeleridir. En geri bölgeler ise TR10 ve TR82 (Kastamonu) alt bölgeleri olmuştur. Sanayi sektöründe en yüksek orana sahip bölge TR10, en düşük bölge de TRA2 olmuştur. İnşaat sektöründe en yüksek ve en düşük orana sahip olan bölgeler sırasıyla TR10 ve TRA2'dir. Hizmet sektöründe ise yine sırasıyla en yüksek ve en düşük değerlere sahip bölgeler, TR10 ve

TR82 olmuştur. İşsizlik oranlarında ise en düşük işsizlik oranına sahip olan bölge TRC3, en yüksek işsizlik oranları ise TR63, TR10, TR31 ve TR51 bölgelerinde gerçekleşmiştir. Bu bölgelere metropoliten kentler olmaları nedeniyle sürekli göçün yaşanması işsizlik oranlarının yüksek olmasının en önemli nedenidir.

Tablo XI. Eğitim Durumu

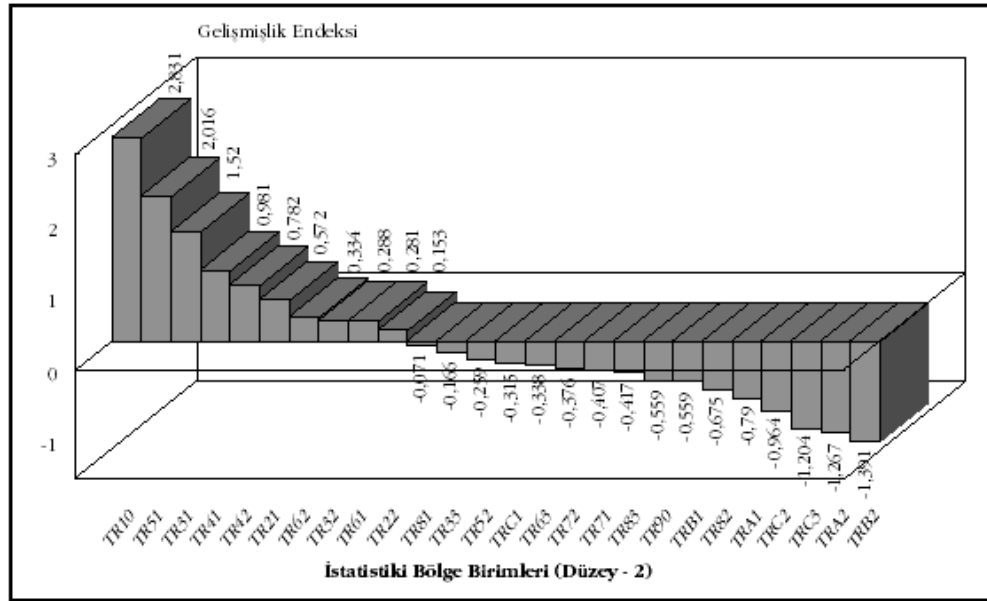
	Eğitim Sektörü Gelişmişlik Endeksi	Eğitim Sektörü Sırası	Okur Yazar	Okur Yazar Kadın	Üniversite Mezunlarının 22 Yaş Üzerine Oranı	İlkokul	Lise	Meslek Lisesi
TR51	1.965	1	93,26	89,32	16,86	108,2	59,9	28
TR10	1.449	2	93,39	89,49	11,92	122	42	27
TR31	1.008	3	91,86	87,41	11,47	110,3	47,7	29
TR41	1,006	4	92	87,68	7,99	105,8	40,5	35
TR21	1.001	5	91,75	87,47	7,75	103,1	42,4	36
TR42	0.738	6	91,22	85,92	6,81	106,9	35,6	33
TR22	0.654	7	88,7	83,51	7,07	105,8	45,8	25
TR61	0.589	8	91,66	86,9	10,53	92,59	39,6	19
TR32	0.486	9	89,67	83,85	8,04	99,23	39,6	23
TR81	0.421	10	86,94	80,08	6,04	102	39,6	32
TR62	0.375	11	87,96	81,96	8,03	99,35	43,2	18
TR63	-0,036	12	85,07	77,37	6,07	99,16	42,7	13
TR83	-0,873	13	85,59	78,97	5,79	95,49	35,3	20
TR72	-0,093	14	87,09	80,14	6,33	88,63	34,3	20
TR71	-0,104	15	87,54	80,9	5,18	90,58	31,6	23
TR33	-0,191	16	87,52	80,52	5,86	88,46	33,2	17
TR52	-0,249	17	90,04	84,76	6,31	81,21	30,1	14
TRB1	-0,292	18	82,6	73,32	7,44	88,6	43,7	11
TRC1	-0,41	19	82,36	73,38	5,23	102,2	35,7	11
TR82	-0,519	20	83,56	76,04	5,06	84,38	24,6	26
TR90	-0,545	21	85,79	77,53	6,21	73,86	27,5	21
TRA1	-0,616	22	84,69	76,06	6,72	81,75	23,4	13
TRA2	-1,342	23	75,41	62,45	4,47	92,67	22,5	8
TRC3	-1,653	24	69,71	54,14	4,64	98,06	22	5
TRC2	-1,844	25	68,66	53,76	5	85,52	24,5	4
TRB2	-2,029	26	69,57	53,63	4,8	83,88	14	7

Kaynak: Dinçer ve diğ, 2003: 131

Dinçer ve diğ. (2003) yapmış oldukları çalışmada; okur-yazar nüfus oranı, okur-yazar kadın nüfusun toplam kadın nüfusa oranı, üniversite bitirenlerin 22 ve üstü yaş nüfusa oranı, ilköğretimde okullaşma oranı, liseler

okullaşma oranı ile mesleki ve teknik liseler okullaşma oranı değişkenlerini kullanarak Düzey II'de eğitim sektörünün gelişmişlik sıralamasını hesaplamışlardır. Buna göre eğitim seviyesi en yüksek olan Düzey II bölgesi TR51'dir. Bunu sırasıyla TR10 ve TR31 izlemektedir. Eğitim seviyesi en düşük olan bölge TRB2'dir. Sıralamada sondan üçüncü ve ikinci alt bölgeler ise TRC3 ve TRC2 olmuştur.

Grafik IV.I. Düzey II'ye göre Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Kaynak: TÜSİAD, 2005: 76

Grafik IV.I'de görüldüğü gibi sırasıyla TR10, TR51 ve TR 31 bölgeleri gelişmişlik sıralamasında ilk üç sırada yer almaktadır. Bunun nedeni; bu düzeylerin sadece metropoliten olan İstanbul, İzmir ve Ankara illerinden oluşmasıdır. Sırlamada en geride kalan bölge TRB2 (Van Alt Bölgesi) olmuştur. Sosyo-Ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre, en gelişmiş bölgeler ile en düşük gelişmişlik düzeyine sahip bölgeler arasında çok büyük

farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle TRA2, TRB2 ve TRC3 ve TR82 bölgelerinin diğer bölgelere göre çok geri kalmıştır. Bu bölgelerde yer alan illerin büyük çoğunluğu aynı zamanda KÖY kapsamında bulunmakla birlikte uygulanan politikanın başarısız olduğu görülmektedir. Bu bölgelerin geri kalmışlığının giderilebilmesi için, var olan potansiyellerinin ortaya çıkarılarak geliştirilmesini sağlayacak bölgesel politikalara ihtiyaç vardır.

Küreselleşme süreci ile birlikte son dönemlerde bölgesel gelişme ve ekonomik coğrafyaya ilişkin olarak, dünya ekonomisinde gözlenen önemli gelişmelerden başlıcaları arasında, ekonomideki artan yerelleşme eğilimleri ile kentsel ekonomiler olgusu bulunmaktadır (Sarica, 2001: 154). Değişen küresel ve ulusal koşullarda, ekonomik ve sosyal refahı artırmayı hedefleyen ekonomik kalkınma girişimlerini sadece merkezi hükümetlerden beklemek geçerli bir yaklaşım olma niteliğini kaybetmeye başlamıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) üyeliği sürecinde, AB'nin teşvik ve bölgesel politikalarına uyumlu, merkezi politikaların yetersiz kalması nedeniyle kendi bölgelerinin sorunlarına sahip çıkarak bunlara çözüm getiren, yerel kurumların oluşturulması gündeme gelmiştir. Bu bağlamda aşağıda AB tarafından Türkiye'de kurulması istenilen Bölgesel Kalkınma Ajanslarına değinilecektir.

IV.III. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Yerel ekonomiler için “yeni rasyonalizm” kavramının tartışılmaya başlandığı günümüzde, bölgeselleşme politikaları ve yönetişimin (kamu-özel kesim-sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği) birleşmesinde temel rol oynayan, bölgede sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yenilikler açısından önemli olan Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA); kamu tarafından finanse edilen, faaliyetleri yerel ve merkezi hükümetlerden bağımsız, ekonomik

kalkınmayı sağlamak için oluşturulan bölgesel temelli bir kurumdur (Henderson ve Shutt, 2004: 25 ; Hughes, 1998: 616).

BAKA, coğrafik alanların problemlerinin ve potansiyelinin anlaşılmasındaki güçlükler; genellikle var olan ekonomik, kültürel, sosyal ve politik yapıdan dolayı birlikte çalışmada ortaya çıkan zorluklar; yeni iş alanlarının, yeni fırsatların ve çözümlerin yaratılmasında BKA öneminin ve yararlarının anlaşılması için kurumsal ve somut kalkınma programlarının oluşturulmasının gerekliliği gibi nedenlerle pek çok ülke tarafından kurulmaktadır (EURODA, 1999: 16).

BAKA amaçları; bölgenin ekonomik kalkınmasını ve yeniden canlanmasını sağlamak; bölgenin girişimci potansiyelini geliştirmek; bölge halkının kalkınmaya katılımını ve kalkınmadan yararlanmasını sağlamak; bölgedeki şirketlerin etkinliğini, yatırımları ve bölgenin rekabet gücünü arttırmak; istihdam yaratmak; istihdam edilen işgücünün verimliliğini arttırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır (Gibbs, 1998: 368, Roberts and Benneworth, 2001: 144).

Ajansların bu amaçlar doğrultusunda sürdürdükleri faaliyetleri ise; ticaret ve sanayide etkinliğin sağlanması, işyerlerinin yeniden düzenlenmesi, altyapı hizmetleri, bölgenin cazibe merkezi haline gelmesi, özel sektöre yatırımlar için bilgi sağlanması, fiziki kaynakların yenilenmesi, bölgesel ekonomik stratejilerin geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi, sosyal, fiziki ve ekonomik yeniliklerin oluşturulması, kırsal kesim yenilenmesi ve ekonomik açıdan kalkınması, bölgenin verimliliğinin artırılması, teknoloji transferlerinin desteklenmesi ve bu alanlara yatırım yapılması, bölgedeki piyasaların ve iç yatırımları koordine edilmesi, iş bağlantıları sağlanması ve AB Yapısal

Fonunda rol oynaması şeklinde sıralanabilir (Foley, 1998: 778; Greenhalgh ve Shaw, 2003: 164, Dyson, 1998: 25-26).

IV.III.I. Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın Sınıflandırılması

EURODA'ya (Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği - European Association of Regional Development Agencies) göre BKA, kuruluşlarına ve faaliyetlerine göre olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Ajanslar faaliyetlerine göre, zayıf ve kuvvetli olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Sadece bölgeye dışarıdan yatırım çekme amacı taşıyan ajanslar zayıf; bölgeye yatırım çekme amacına ek olarak bölgesel ekonomi ve iş hayatının gelişmesi, bölgesel kentleşme ve çevrenin düzenlenmesi, istihdamın artırılması amacı taşıyan ajanslar da kuvvetli ajanslar olarak nitelendirilmektedir. Kuruluşlarına göre ise BKA; a) merkezi hükümet tarafından kurulan ajanslar b) yerel ve bölgesel idarelerin var olduğu ajanslar c) yerel ve bölgesel idareler tarafından kurulan ajanslar ve d) kamu/özel sektör ortaklığı ile kurulan bağımsız ajanslar olmak üzere dörde ayrılmaktadır (EURODA, 1999: 18).

Ülkeler farklı tarihi tecrübeleri, ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarına bağlı olarak yukarıdaki dört uygulamadan birini seçmişlerdir. Ancak en çok tercih edilen tipi kamu ve özel sektör ortaklığı ile kurulan bağımsız BKA'dır. Bunun nedeni yöntem ve hedeflerin belirlenmesinde kamu ve özel kesimin görüşlerini bir noktada birleştirebilme yeteneğine sahip olması ve kamu sektörünün kurumsal kapasitesini özel sektörün uygulama becerileriyle birleştirebilmesidir (Elvan, 2002: 100-101).

IV.III.II. Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın Gelişimi

Son dönemlerde Kalkınma Ajansları, bölgesel gelişme politikasının önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Kalkınma Ajansları'nın ilk uygulaması ABD'de 1930'larda Tennessee Valley Authority'nin kurulması ile başlamıştır. Batı Avrupa'da ise; merkezi hükümetin öncülük ettiği kalkınma programlarına bilgi temin etmek, bu planların uygulanmasını ve izlenmesini denetlemek üzere kurulmuşlardır. Avusturya, Belçika, İrlanda ve Fransa kalkınma ajansları ile ilk kez 1950'li yıllarda; Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya 1960'lardan sonra; Yunanistan, İspanya, Finlandiya ve Danimarka ise 1980'lerde tanışmıştır (DPT, 2000(a): 174).

AB'ye yeni üye olan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Litvanya ve Latvia'da ise AB'nin isteği üzerine bu ülkelerin Birliğe uyumlarını sağlayabilmek amacıyla AB'nce görevlendirilen uzmanlar tarafından kurulmuş ve başlangıçta finansmanları da AB tarafından sağlanmıştır (Hughes ve diğ, 2001: 25-32).

IV.III.III. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Ajansları

Dünya Bankası, UNDP ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların bölgesel kalkınma için sağladıkları fonlar, tüm dünyada pek çok yeni kalkınma ajansı kurulmasına imkan vermiş, mevcut kalkınma ajansları da zaman içinde çok önemli işlevsel ve kurumsal değişikliklere uğramışlardır. AB'nin özellikle 1990'lardan sonra, rekabete dayalı bölgesel kalkınmaya yönelik fon sağlamaya başlamasından sonra, ajansların sayıları ve etkinlikleri, AB üye ülkelerinde önemli ölçüde artmıştır. AB'deki kalkınma ajanslarının çoğalmasının ve farklılıklar göstermelerinin en önemli nedeni,

ye ve aday ülkelerin bölgesel kalkınma için AB fonlarından ve kredilerinden faydalanabilmek için kendi hukuki, idari ve mali yapılarına ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına göre farklı programlar geliştirmeleridir.

Avrupa Birliği, Birlik'deki Kalkınma Ajansları'nın önemli bir finans kaynağıdır. Bu kaynak ek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya, Bulgaristan gibi belli ülkelerde BKA ağının veya bir BKA'nın kurulması için çok önemli olmakta veya somut projelerin uygulanması için finansal açıdan önem taşıtmaktadır. AB'de, birlikte finans edilme imkanı sunan yaklaşık yüz topluluk programı bulunmakta ve artan sayıdaki bu programların daha nitelikli olabilmesi için uluslararası bir boyut gerektiği vurgulanmaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajansları ye devletlerin yapısına ve işletmesine göre farklı şekillerde AB fonlarına ulaşabilmektedir (EURODA, 1999: 69).

ek Cumhuriyetindeki Ostrava BKA'nın temel faaliyetleri, Moravia-Silesia bölgesindeki yatırım fırsatları için destek vermek, özellikle küçük ve orta ölçekli şirketlerin AB fonlarından yararlanmasını sağlamak ve şirketlere yapacakları yatırımlar, istihdam bulma ve kuruluş yeri konusunda yardımcı olmaktadır (Czech Business and Trade, 2005: 15).

Baudelio Urueņa Gutirrez (2005) yapmış olduğu çalışmada İspanya'daki BKA'nın faaliyetlerini a) şirketlerin kurulma aşamasında, genişlemesinde ve modernizasyonunda destek sağma, b) AR-GE ve teknolojik yenilikleri destekleme, c) lkenin uluslar arasılaşması d) şirketlerin rekabet edebilirliğinin desteklenmesi ve e) istihdam yaratma şeklinde sıralamıştır. Bu faaliyetler çerçevesinde ajansların İspanya'daki bölgelerin gelişmesinde etkili olup olmadığını araştırmış ve başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır (Gutirrez, 2005).

Litvanya Bölgesel Kalkınma Ajansı ise, yatırımcıya yatırım yeri seçiminde hizmet vermek, vergi rejimi yatırım iklimi hakkında bilgi sağlamak, uluslar arası projeleri planlamak ve desteklemek, ülkedeki şirketlerin AB üyesi ülkelerdeki şirketlerle iletişimini sağlamak şeklinde faaliyetler yürütmektedir (Lithuanian Development Agency, 2005: 28).

Fransa'daki Alsace bölgesinde faaliyet götsen Alsace Kalkınma Ajansı (ADA), bölgeye yönelik yatırım ve kalkınma projelerine yardımcı olmak, bölgedeki firmaların uluslararası gelişmelerinde destek olmak, bölgesel aktörlerin uluslararası kamu piyasasına erişimini kolaylaştırmak, bölgedeki firmaların yabancı partnerlerle irtibata girmelerini desteklemek, teknolojik yenilikleri ve yeni teknolojileri desteklemek ve yukarı Rhin bölgesinde sınırlar ötesi işbirliğini geliştirmek şeklinde faaliyetler yürütmektedir (Türkmen, 2004: 15).

Portekiz'deki BKA ise, daha çok bölgesel programların oluşturulmasında ve tamamlanmasında yerel aktörlere yol gösterici faaliyetler üstlenmektedir (Syrett ve Silva: 176).

İngiltere'de ajanslar, merkezi hükümet tarafından yakından kontrol edilmekle birlikte birçok açıdan bağımsız çalışmaktadırlar. Ajansların en büyük katkısı gelişme projelerine yenilik oluşturmalarıdır. Uygun bölge stratejilerinin oluşturulması için ajansların gelişme gücünü azaltan merkeziyetçilikten uzaklaşmaya karşı bir eğilim vardır. Yenilikçi anlayışa sahip ajansların başarılarına yönelik en büyük tehdit ise, merkez hükümet politikası için kurtuluş aracı olmalarıdır (Hughes, 1998: 625). 1999 yılında İngiltere'de dokuz bölgesel kalkınma ajansının kurulması, merkezden yerele doğru güç aktarımı açısından önemli bir adımdır. Kurulan ajansların ilk görevi, bölgesel ekonomik kalkınma stratejilerinin oluşturulması olarak belirlenmiştir.

Ancak, yeni teşkilatlanmada işgücünün bölünmesi ve bütçe konularında hükümet içi çekişmeler, BKA'nın sınırlı kaynaklı ve yasal durumlarının belirsiz olmasına yol açmış ve ilk performanslarının hayal kırıklığı ile sonuçlanmasına neden olmuştur. Daha sonra hükümet ofisleri ile birlikte ortak çalışma alanı ve yetkilerinin belirlenmesi sonucunda BKA başarılı olmaya başlamıştır (Burch ve Gomez, 2002: 772).

AB'de yeni kalkınma anlayışı doğrultusunda; bölgeler arası rekabet yolu ile bölgelerarası dengesizliklerin giderileceği ileri sürülmektedir. Ancak bazı ülke deneyimleri bölgeler arası rekabetin eşitlik getirmediği aksine bölgelerarası eşitsizlikleri arttırdığını ortaya koymuştur. Örneğin Polonya'da 1990'lı yıllarda bölgesel politikalarda eşitlik ve istikrar uygulamalarının yerini rekabet ve verimlilik aldığı, BKA'lar tarafından gerçekleştirilmek istenen kalkınma projeleri ve çalışmaları bölgelerarası eşitsizlikleri giderememiştir (Demirci, 2005, s: 187). Birkaç siyasal partinin bir araya gelip ajansları ve diğer bölgesel yönetimleri kendi çıkarlarına göre yönlendirmesi bazı bölgelerin gelişimini önlemiştir. Yönetişim, sanılanın aksine particiliği ortadan kaldırmamış denetlemeyi daha zorlaştırmıştır. Benzer şekilde Glasgow kenti de eski tip sanayileşmenin hakim olması nedeniyle düşüşe geçen bir kent olarak bölgesel politikalar uygulamış ve BKA ve özel sektörün sadece üretim ve ticaretin gelişebileceği yeni alanlara yatırım yapıp, eski alanlarla ilgilenmemesinden dolayı çöküşü daha da hızlanmıştır (Çalt, s:14-15).

IV.IV. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Kalkınma Ajansları DPT tarafından; “merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla

kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği bir kuruluş” şeklinde tanımlanmaktadır (DPT, 2000(a): 174).

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulması, AB’ye üye olmaya aday diğer ülkelerde olduğu gibi AB tarafından istenmiştir. Ajanslar, 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesinde ve Türkiye’nin hazırlamış olduğu Ulusal Programda, orta vadeli öncelikler arasında yer almıştır. Düzey II ye göre ayrılan 26 bölgede, 26 adet kalkınma ajansının kurulmasına ve AB bölgesel programların uygulandığı bölgelere öncelik verilmesi suretiyle birkaç bölgede pilot uygulamanın başlatılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla 2005’de Kalkınma Ajansları Kanun Tasarısı çıkarılmış ve 2006’da Kalkınma Ajansları Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun ile Türkiye’de Kalkınma Ajansının kurulmasına karar verilmiştir.

Tasarıda Ajansların kurulma amaçları, kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirerek bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak şeklinde ifade edilmiştir (Kalkınma Ajansları Kanun Tasarısı, 2005).

IV.IV.I. Kalkınma Ajansları Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun

25.01.2006 tarihinde, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel

gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere oluşturulacak kalkınma ajanslarının kuruluş, görev ve yetkileri ile koordinasyonuna ilişkin esas ve usûlleri düzenlemek amacıyla “Kalkınma Ajansları Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” çıkarılmıştır⁸.

Bu Kanunda Kalkınma Ajanslarının görev ve yetkileri; yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak; bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını DPT Müsteşarlığına bildirmek; bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak; bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plân ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek; bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek; ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak; bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek; bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak; bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek; yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli

⁸ Bu kısım 25.01.2006 tarihli ve 5449 sayılı Kanundan derlenmiştir.

işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek; Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak; Ajansın faaliyetleri, malî yapısı ve ajansla ilgili diğer hususların güncel olarak yayınlanacağı bir internet sitesi oluşturmak olarak ifade edilmiştir.

Kurulmasına karar verilen Ajanslarının teşkilat yapısı, Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik ve Yatırım Destek Ofislerinden oluşmaktadır.

Kalkınma Kurulu, bölgesel gelişme hedefine yönelik olarak bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında işbirliğini geliştirmek ve ajansı yönlendirmek üzere oluşturulmuştur. Kurulun görev ve yetkileri; tek ilden oluşan bölgelerde yönetim kurulunda yer alacak özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşları temsilcilerini ve iki katı yedeklerini sırasıyla seçmek; Ajansın yıllık faaliyet ve iç denetim raporlarını görüşmek, değerlendirmek ve yönetim kuruluna önerilerde bulunmak; bölgenin sorunlarına ve çözüm önerilerine, tanıtımına, potansiyeline ve önceliklerine yönelik olarak yönetim kuruluna tavsiyelerde bulunmak ve toplantı sonuçlarını DPT Müsteşarlığına raporlamak ve toplantıya ilişkin bir sonuç bildirisi yayımlamaktır.

Yönetim Kurulu, tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odası başkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilciden; birden fazla ilden oluşan bölgelerde il valileri, büyükşehir belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşmaktadır. Ajansı, yönetim kurulu başkanı olan vali temsil etmektedir.

Yönetim kurulunun görev ve yetkileri; yıllık çalışma programını kabul etmek ve DPT Müsteşarlığının onayına sunmak, yıl içinde ihtiyaçlara göre bütçeyi revize etmek, yıllık malî raporu ve kesinleşen bütçe sonuçlarını onaylamak, taşınır ve taşınmaz mal alımı, satımı ve kiralanması ile hizmet alımına karar vermek, altı aylık ara rapor ile yıllık faaliyet raporunu DPT Müsteşarlığına göndermek, Ajans bütçesini onaylamak ve DPT Müsteşarlığına göndermek, genel sekreterlik tarafından sunulan program, proje ve faaliyetlerin desteklenmesine ilişkin teklifler ile kişi ve kuruluşlara yapılacak yardımları onaylamak, Ajansa yapılacak bağış ve hibeleri kabul etmek, personelin işe alınması ve işine son verilmesine karar vermek, genel sekreterce belirlenen çalışma birimlerini ve bunlar arasındaki işbölümünü onaylamak, genel sekreteri belirlemek ve DPT Müsteşarlığının onayına sunmak ve taşıt dışındaki taşınır malların alımı, satımı ve kiralanması ile hizmet alımı konularında genel sekreterin yetkili olacağı sınırları tespit etmektir.

Genel Sekreterlik, Ajansın icra organıdır. Genel sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiri genel sekreterdir. Genel sekreter yönetim kuruluna karşı sorumludur. Genel sekreterin görev ve yetkileri; yönetim kurulu kararlarını uygulamak; yıllık çalışma programı ile bütçeyi hazırlamak ve yönetim kuruluna sunmak; Ajans gelirlerini toplamak, dördüncü maddeye göre belirlenecek usûl ve esaslar ile bütçe ve yönetim kurulu kararlarına uygun olarak harcamaları yapmak; yönetim kurulu tarafından tespit edilecek sınırlar içerisinde, taşıt dışındaki taşınır malların alımına, satımına, kiralanmasına ve hizmet alımına karar vermek; bölgedeki kişi, kurum ve kuruluşların proje üretme ve uygulama kapasitesini geliştirici faaliyetlerde bulunmak; özel kesim, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin proje ve faaliyet tekliflerini değerlendirerek malî destek sağlamak üzere yönetim kuruluna öneri götürmek; desteklenen proje ve faaliyetleri izlemek, değerlendirmek, denetlemek ve raporlamak; bölgesel kalkınmayla ilgili yurt içindeki ve dışındaki ajans ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve ortak projeler geliştirmek; yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek

sağlamak; personelin performans ölçütlerini belirlemek ve performansını değerlendirmek; personelin işe alınması ve işine son verilmesini yönetim kuruluna teklif etmek; Ajans genel sekreterliğini temsilen, bölgesel gelişme ile ilgili ulusal ve uluslararası toplantılara katılmak ve yurt dışı temaslarda bulunmak; Ajansın sekretarya işlerini ve görev alanına giren diğer hizmetleri yürütmek ve yönetim kurulunun devrettiği yetkileri kullanmaktır.

Yatırım Destek Ofisleri ise, bölge illerinde yönetim kurulu kararı ile biri koordinatör olmak üzere, en çok beş uzmandan oluşur. Yatırım destek ofislerinin görev ve yetkileri; bölge illerinde, özel kesimdeki yatırımcıların kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini ilgili mevzuatta belirtilen süre içerisinde, ilgili mevzuatta bir süre belirtilmemişse öncelikle ve ivedilikle sonuçlandırmak üzere yönetim kurulu adına tek elden takip ve koordine etmek, yatırımları izlemek; ilgili mevzuattaki başvuru koşulları ve istenen belgeler doğrultusunda yatırımcıya bilgi vermek ve yol göstermek; başvurular hakkında ön inceleme yapmak; dördüncü madde uyarınca çıkarılacak olan düzenlemelerde belirtilen işlemleri yapmak; iş ve işlemler konusunda valiliğe ve genel sekreterliğe bilgi vermektir.

Ajansların faaliyetlerinde gerçekleştirmede kullanacakları **gelirleri ve yöneteceği fonlar**; bir önceki yıl gerçekleşen genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından, vergi iadeleri ile mahallî idarelere ve fonlara aktarılan paylar düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden, binde beş oranında her yıl ayrılacak transfer ödeneğinden, Yüksek Planlama Kurulunca her bir ajans için nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre belirlenecek pay; Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlardan sağlanacak kaynaklar; faaliyet gelirleri; bir önceki yıl gerçekleşen bütçe gelirleri üzerinden, bölgedeki il özel idareleri için; borçlanma, tahsisi mahiyetteki gelirler ile genel, katma ve özel bütçeli kuruluşlardan alınan yardım kalemleri hariç tutulmak üzere yüzde bir, belediyeler için; borçlanma ve tahsisi mahiyetteki gelir kalemleri hariç

tutulmak üzere yüzde bir oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay; bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının, bir önceki yıl kesinleşmiş bütçe gelirlerinin yüzde biri oranında, cari yıl bütçesinden aktarılacak pay, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar ve bir önceki yıldan devreden gelirlerden oluşmaktadır.

Ajansın giderleri ise; plan, program ve proje giderleri, proje ve faaliyet destekleme giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri, tanıtım ve eğitim giderleri, taşınır ve taşınmaz mal ile hizmet alım giderleri, yönetim ve personel giderleri ve görevlerle ilgili diğer giderlerden oluşmaktadır. Ayrıca Ajansın yıllık personel giderleri toplamı, gerçekleşen en son yıl bütçe gelirlerinin yüzde on beşini aşamaz.

Ajansların denetiminde, iç ve dış denetim yapılmasına karar verilmiştir. İç denetim; ajansın faaliyetleri, hesapları, işlemleri ve performansı yönetim kurulu başkanı veya genel sekreter ile bir iç denetçi tarafından gerçekleştirilmekte ve raporlar yönetim kuruluna ve kalkınma kuruluna sunulmaktadır. Dış denetim; İçişleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı ile DPT Müsteşarlığınca müşterek belirlenecek esas ve usûllere göre ajansın her türlü hesap ve işlemleri, yönetim kurulu tarafından her yıl en geç mart ayında ve gerekli görülen hallerde her zaman Sermaye Piyasası Kurulu mevzuatına göre kurulmuş bağımsız denetim kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. Bağımsız dış denetim kuruluşları tarafından hazırlanan rapor, eş zamanlı olarak İçişleri Bakanlığı ve DPT Müsteşarlığına sunulur. Denetim sonucu suç teşkil eden hususlarla ilgili gerekli işlemleri yapma konusunda İçişleri Bakanlığı, performansla ilgili değerlendirmeleri yapmaya ve gerekli tedbirleri alma konusunda da DPT Müsteşarlığı yetkili kurum olarak belirlenmiştir.

Kalkınma Ajansları tasarısı ile çıkarılan kanun ararsında bazı değişiklikler bulunmaktadır. Öncelikle tasarıda 26 adet ajansın kurulması önerilmiş ancak çıkarılan kanunda ajans sayısı belirtilmemiştir. Yine tasarıda GAP'ın tasfiyesi öngörülmüş ancak çıkarılan kanunda bu uygulamada vazgeçilmiştir. Tasarıda ajansların teşkilat yapısında yer alan Tek Durak Ofisleri Kanunda Yatırım Destek Ofisleri şeklinde değiştirilmiştir. Tasarıda İl Özel İdare Bütçe Gelirleri %5 olarak belirlenmiş bu oran Kanunda %1 olarak değiştirilmiş ancak Bakanlar Kuruluna bu oranının %5'e kadar arttırma yetkisi verilmiştir.

IV.IV.II. Türkiye'de Kalkınma Ajansları Niteliğinde Faaliyet Gösteren Yapılar

Türkiye'de ajansların kurulma fikri AB'ye katılım sürecinde gündeme gelmiş olmakla birlikte, bir süredir yerel girişimlerle oluşturulan ve finansmanlarının büyük bir bölümünü uluslararası fonlar aracılığıyla sağlayan kalkınma ajansı niteliğinde çeşitli yapılar faaliyet göstermektedir. Bunlara örnek olarak; Mersin Kalkınma Ajansı, GİDEM ve EGEV verilebilir.

Mersin Kalkınma Ajansının, kurulma aşamasında EURADA, Info Murcia, Shannon ve Alsace Kalkınma Ajanslarından danışmanlık ve bilgi desteği alınmıştır. Mersin Kalkınma Ajansı ilin gelişimini sağlayabilmek için, alt yapıyı geliştirmek, kamu kurum ve kuruluşlarını, uluslararası örgütleri ve sivil toplum örgütlerini yönenin gelişmesi için yönlendirmek ve yerel gelişme politikaları oluşturmak, stratejik araştırmalar yapmak, ulusal ve uluslararası yatırımcıları bölgeye çekmek, bilgi vermek ve rehberlik etmek, yabancı ve yerli firmalar arasında bilgi aktarımları yapmak, KOBİ'leri geliştirmek ve rekabet güçlerini arttırmak, dışa açılım faaliyetlerini desteklemek, karşılıklı ziyaretler, fuarlar ve iş delegasyonları planlamak, Avrupa Birliği Yerel Bilgi Bürosu'nu işletmek

ve AB ile entegrasyona destek vermek, bilimsel, ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalar yapmak, konferans, seminer, açık oturum, panel, sergi, festival v.b. faaliyetleri organize etmek, Mersin'in gelişmesine yönelik bilgi bankası oluşturmak, bölge ve ajans ihtiyaçları için çeşitli dokümanları yayımlamak, Tanıtım, iletişim, ve lobi faaliyetlerinde bulunmaktır (www.mersin-ka.org/default.aspx?rid=909).

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Projesi (GAP-GİDEM) ise; Avrupa Komisyonu tarafından finansa edilmekte, BM Kalkınma Programı tarafından GAP Bölge Kalkınma İdaresi işbirliği ile yürütülmektedir. GİDEM Ofisleri, imalat sanayi işletmeleri öncelikli olarak, başlangıç aşamasındaki firmalar da dahil olmak üzere tüm işletmelerin yönetsel, operasyonel ve girişimcilik kapasitesini geliştirme yönünde Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa illerinde kurulu GİDEM ofisleri vasıtasıyla hizmet vermektedir. GİDEM ofislerinin yer aldığı iller öncelikli olmak üzere bölgedeki işletmelerin ihracat kapasitesini arttırmaya atkıda bulunmak, istihdamı arttırmak, girişimcilere danışmanlık yapmak, eğitim ve bilgilendirme hizmetleri vasıtasıyla ekonomik etki ve katma değer oluşumuna katkıda bulunmak, bölge işletmelerinin satışlarını arttırmaya yardımcı olmak ve kadınların formal ekonomiye katılımını sağlamaya yönelik faaliyetler yürütmektedir (www.gidem.org.tr)

EGEV (Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı); 1992 yılında İzmir'de, valilik öncülüğünde, belediye, odalar ve derneklerin katılımıyla bölgeyi dış yatırımcılara tanıtmak amacı ile kurulan bir vakıftır. 1998'de İzmir dışında dokuz ilin (Afyon, Denizli, Muğla, Manisa, Kütahya, Çanakkale, Balıkesir ve Uşak) valilikleri, belediyeleri, üniversiteleri, sanayi ve ticaret odaları, borsalar, esnaf ve sanatkarlar odaları, ziraat odaları, bölge sanayici ve işadamları dernekleri ve bölgesel şirketlerin katılımıyla tüm Ege'yi kapsar hale gelmiştir. EGEV, proje sahibi olarak içerik sağlama ve üyelerin aktif katılımının

temininde yer almakta ve DPT ile imzaladığı protokol çerçevesinde Ege Bölgesi Gelişim Projesi'ni yürütmektedir (www.egev.org).

IV.VI.III. Türkiye’de Kurulmasına Karar Verilen Ajansların Değerlendirilmesi

Bölgesel farklılıkları gidermek, bölgesel potansiyelin ortaya çıkarılarak değerlendirilmesi, kamu sektörü-özel sektör-sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyonun sağlanması gibi amaçlarla kurulmasına karar verilen ajansların Türkiye açısından bir takım zayıf yönleri bulunmaktadır. Bunlar;

- a) AB fonlarının büyük bir kısmı, bölgesel gelişme amacıyla NUTS II esas alınarak kullanılmaktadır. Türkiye’nin AB’ye uyumunun sağlanması için Kanun’da sayısı belirtilmemekle birlikte çıkarılan tasarıda Düzey II’ye göre, 26 Kalkınma Ajansı’nın, birkaç bölgede pilot uygulamanın başlatılmasına karar verilmiştir. Türkiye’nin İBBS Düzey II’ye göre 26 bölgeye hangi kıstaslara dayanılarak ayrıldığı tam olarak belli değildir. Ayrıca Ajansların kurulması DPT’nin kendi isteğiyle veya ülke gereksinimlerine göre değil doğrudan AB isteği üzerine gerçekleştirilmiştir.
- b) Düzey II’ye göre belirlenen bölge sayısı, bölge planlamasının başarılı olabilmesi ve merkez ile bölgelerarası etkileşim için çok fazladır. Ayrıca kurulmasına karar verilen 26 adet BKA varlığı, ajans faaliyetlerinin birbiri ile uyumunu ve kontrollerini zorlaştıracaktır.

- c) BKA birbirinden farklı niteliklere sahiptir. Kurulacak ajanslar bölgenin nitelikleri ve ihtiyaçları çerçevesinde faaliyetlerini yürütecektir. Ancak Türkiye için 26 ayrı bölgede Kalkınma Ajansı'nın varlığı ajansların birbirinden bağımsız hareket etmesi nedeniyle eşgüdümü ortadan kaldıracak hatta bölgeciliğe neden olabilecektir.
- d) BKA Kanun Tasarısı'nda da her yerel/bölgesel ekonominin kendine has sosyo-ekonomik dokusuna ait kaynaklarının harekete geçirilmesiyle "bölgesel rekabetçi üstünlüğü" ön plana çıkaran, modern bölgesel politikalara geçiş hedeflenmiştir. Ancak bölgeler arası rekabetin, bölgeler arası eşitsizliği ortadan kaldırmayıp, aksine bölgecilik eğilimini arttırarak bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldırmaması ve hatta arttırması olası bir sonuçtur.
- e) Bölgelerdeki planlama ve uygulama öncülüğünün özel sektöre verilmesi, bölge ekonomilerini yabancı finansman-yatırım odaklı bir mutlak serbestleşmeye kavuşturacaktır.
- f) Birçok kalkınma ajansı özerk bir yapıya sahip olmakla birlikte, finansal yapısının sağlam olması adına kamu tarafından finanse edilmektedir. Genel bütçe vergi gelirlerinin binde beşi oranında bir payın bölgesel gelişme için ayrılması öngörülmüştür. Bu kaynak Yüksek Planlama Kurulunca; nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütleri dikkate alınarak ajanslara tahsis edilecektir. Bu durum ajansların performansını arttırmasında tetikleyici bir unsur olabilir ancak kurulacak ajanslar arasında rekabeti ve dolayısı ile bölgeciliği daha da tetikleyecektir. Pilot bölge olarak geri kalmış bölgeler seçilmiştir. Bu bölgelerin en önemli sorunlarından biri de daha önce vurgulandığı üzere dışarıya göç vermeleridir. Nüfus, ajansa tahsis edilecek

kaynağın miktarının belirlenmesinde önemli bir ölçüttür. Geri kalmış bölgelerde faaliyet gösteren ajanslar; yukarıda sayılan nüfus, performans ve gelişmişlik düzeyi açısından hep dezavantajlı olacak ve bu durumda kaynak aktarımından her zaman daha az yararlanacaktır.

- g) AB üye ülkeler kendi ihtiyaçlarına göre değil AB'nin inisiyatiflerine göre ajans politikalarını belirlemektedir. Görülen o ki Türkiye için de durum değişmeyecektir.
- h) Türkiye'de kamu kurumlarının iç denetim maliye bakanlığının dış denetimi ise Sayıştay'a aittir. Ama ajansların denetimi kendi bünyesindeki kurumlarca gerçekleştirileceğinden Sayıştay mali denetim yapamayacaktır. Ayrıca DPT'de denetimi sağlayacak bir yapılanma henüz gerçekleştirilmemiştir.
- i) Ajansların idari yapıları, merkezi kamu gücü ve kaynaklarının kullanılmasına rağmen merkezi değildir, ancak anayasal yerel idare tanımına girmediği için de yerel değildir. bu nedenle hangi hükümlere bağlı olacağı belirsizdir.
- j) Ajanslarda toplanacak fonların hangi temel ilkelere, önceliklere ve sektörel teşvik politikalarına göre kullanılacağını yasada belirtilmemiş olması büyük bir boşluğa neden olmaktadır.
- k) Bürokrasiyi azaltmak iddiası ile yeni bürokrasiler, iller ve bölgeler arasında yeni çekişmeler, yeni idari kademeler ve denetim dışı 26 adet yeni harcama birimi oluşturulmuştur.

Yukarıda sayılan dezavantajlarının ortadan kaldırılması durumunda kalkınma ajanslarının faydalarından söz etmek mümkün olacaktır. Ajansların dezavantajlarını ortadan kaldırabilmek için yapılabilecekler ise;

- a) Kurulması planlanan 26 adet BKA varlığı, ajans faaliyetlerinin birbirine uyum ve kontrolünü zorlaştıracaktır. Eğer BKA kurulacak ise, bölgelerin fiziki, sosyo-ekonomik, mekansal koşullarına ve AB’nce beklenen standartlara da uyum sağlayabilecek biçimde belirlenecek yeni bölgeler içinde, etkin verimli işleyebilecek sayı ve nitelikte oluşturulmalıdır ki çıkarılan kanunda kurulacak ajans sayısının belirtilmemiş olması daha az sayıda kurulabileceğinin işareti olarak görülebilir.
- b) Bölge Kalkınma Ajansları’nın kuruluşu için esas alınan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), tekrar gözden geçirilmelidir. Bu konuda üniversitelerin ilgili bölümlerinden destek alınabilir. Ajansların üniversiteler ile işbirliği içinde olan özerk bir kurum şeklinde faaliyet göstermesi ajansların ve gerçekleştirecekleri projelerin verimliliğini arttıracaktır.
- c) Ajansların gerçekleştirecekleri faaliyetlerin sonuçlarının görülmesi için en az on yılın geçmesi gerekmektedir. Bu nedenle ajansların faaliyet sonuçlarının görülmesi için belli bir süreye ihtiyaç duyulduğu unutulmamalıdır.
- d) Bölgelerin kaynaklarının harekete geçirilmesi için uygulanmasına karar verilen BKA’nın, bölge yapısına uygun olarak oluşturulması çok önemlidir. Bu bölgelerde yatırım yetersizliği, işsizlik, kalifiye işgücü,

altyapı, ulaşım, göç vb. pek çok sorun mevcuttur. Bu nedenle ajansların yatırımcılar için rehberlik yapma ve iç-dış yatırımları çekme görevinden önce belediyeler ve benzeri kurumlar gibi bölgenin altyapı, ulaşım, kalifiye işgücü sağlama, eğitim, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bölgeye yatırımların çekilmesi gibi konularda hizmet vermeleri gerekmektedir.

- e) Ajansların faaliyetleri şeffaf, hesap verilebilir olmalı ve gerekli denetimlerin ilgili kurumca yapılması sağlanmalıdır.
- f) En önemlisi bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasında, her bölgenin ulusal-uluslar arası kaynakları ve projeleri çekebilmek için diğer bölgelerle rekabet içinde olduğu bir modelin kullanılması Türkiye'nin ihtiyaçlarının karşılanmasında anlamsızdır. Bu nedenle bölgeler arası rekabete dayalı bir kalkınma politikasından derhal vazgeçilmelidir.

SONUÇ

Günümüz dünyası, yaşanan küreselleşme hareketleriyle birlikte çok büyük değişiklere sahne olmaktadır. Küreselleşme eğilimi para, sermaye ve mal hareketlerinde engellerin kaldırılmasına ve buna bağılı olarak uluslararası anlaşmalarla coğrafi sınırlar ve gümrük duvarlarının önemini yitirmesine neden olmuştur. Bu olgu bir taraftan ülkeler arasında bütünleşmelerde önemli bir etken olurken, diğer taraftan var olan dengesizliklerin daha da artmasına yol açmıştır. Değişimin yol açtığı en büyük tahribat ise gelişmekte olan ülkelerin açık pazar konumuna gelmiş olmasıdır. Yaşananlar sonucunda “rekabet edebilirlik” ilkesi bütün ülkelerin temel amacı haline gelmiştir. Ülkelerin birbirleriyle rekabet edebilmeleri için devlet desteğinin gerekliliğı artık genel kabul görmüş ve tartışma konusu olmaktan çıkmıştır.

İktisat yazınında da devletin ekonomiye müdahalesinin gerekliliğı ve bunun derecesi hep tartışma konusu olmuştur. Keynesyen ekole kadar devletin ekonomideki işlevi sadece eğitim, sağık, savunma gibi hizmetlerle sınırlandırılmış, Keynes’le birlikte devletin işlevlerinde büyük değişiklikler gerçekleşmiştir. Günümüzde ise devlet, artık yönetsel işleri ile kendini sınırlamamakta; üretim, kaynak dağılımı, gelir bölüşümü, ekonomik büyüme, konjonktürün düzenlenmesi, dış ticaret alanına müdahale etmek gibi görevleri de üstlenmiş durumdadır. Bu işlevleri gerçekleştirirken de teşvik politikasından yararlanmaktadır.

Devletler, istihdam yaratmak, yatırımların istenilen alanlarda ve sektörlerde değerlendirilmesini sağılamak, makro hedeflere ulaşmada özel sektörün katılımını sağılamak, bölgesel dengesizlikleri azaltmak ve gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermek gibi ekonomik; iç göçü engellemek ve

evre kirliliğini önlemek gibi sosyal amaçlarla yatırım teşvikleri uygulamaktadır.

Türkiye’de 1913 yılından itibaren, Fon Kaynaklı Kredi, Kaynak Kullanımını Destekleme Primi, Yatırım İndirimi ve Gümrük Vergisi Toplu Konut Fonu İstisnası gibi yatırım teşvik araçları ile makro ekonomik amaçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Burada lkemizde uygulanan teşvik politikalarına kısaca bir göz atmak yerinde olacaktır. 1914-1950 yılları arasındaki 30 yıllık sürede yaşıanan, iki dünya savaşı ve bir Ekonomik Bunalım, küresel sistemi çökertip mal ve sermaye hareketlerini asgariye indirmiş, bu nedenle Türkiye’deki ekonomi politikaları da bütün dünyada olduğu gibi zorunlu olarak ie dönük olmuştur. Bu dönemde özel sektörün desteklenmesi suretiyle yatırımların arttırılmasına çalışılmış ancak sermaye birikiminin yetersizliğinden dolayı yatırımlar devlet eliyle gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.

1950-1960 yılları arasındaki dönemde yabancı sermayenin ülkeye çekilmesine yönelik teşvik politikaları uygulanmıştır. Ayrıca zel sektör yatırımlarını desteklemek ve bunların finansman ihtiyacını karşılamaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

1960-1980 dönemi, korumacılık ve ithal ikamecilik politikalarının hüküm srdğu bir dönem olmuştur. Ucuz kredi temini, vergi kolaylıkları, ithalata kota ve yüksek gümrük tarifeleri ile sanayi dış rekabete karşı korunmaya çalışılmıştır.

1980'li yıllarda ise, ihracata dayalı politikalar benimsenmiş ve teşviklere daha fazla kaynak ayrılmıştır. Bu dönemde ihracatta vergi iadesi, teşvik primi gibi direkt ihracat performansına bağlı nakit teşvikler uygulanmıştır. Teşvik politikalarının yapısal değişiklikleri sağlamaması, giderek artan teşviklerin kamu harcamalarını arttırıp bütçede sıkıntılara neden olması ve uluslar arası ticaret politikalarında tarifelerin indirimine gidilmesiyle teşviklerin uluslar arası rekabet ve dünya ticaretinde öneminin artması, teşvik sisteminde bir takım değişikliklerin yapılması gerekliliğini gündeme getirmiştir.

1990 ve sonrasında ise, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği anlaşması çerçevesince teşvik sistemimizin AB ile uyumlaştırılmasına ve teşvik edilecek yatırımların uluslar arası pazarda rekabet edebilir yapıda olmasına çalışılmıştır. 1990-2006 döneminde Türkiye'nin uluslararası ticaretini düzenlemeye yönelik yaptığı ikili ve çok taraflı anlaşmalar sonrasında nakdi yardımlar büyük ölçüde kaldırılmış ve teşvik sistemi bölgesel önceliklere dayanan ve homojen bir yapıya dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu dönemde teşvik sisteminin, ağırlıklı olarak vergi muafiyeti ve istisnalardan oluşması ve genel nitelikli olması dolayısı ile yatırımlar üzerindeki yönlendirici etkisini büyük ölçüde yitirmiştir. Son yıllarda teşvik belgesi alan yatırım projelerinin önceki yıllara oranla daha büyük ölçekli ve sermaye yoğun yatırılmadan oluşmasının nedeni ekonomik dalgalanmalar sonucu değişkenlik gösteren iç talebi dengelemek için işletmelerin dış pazara yönelme ihtiyacı ile uluslar arası piyasadaki rekabet güçlerini arttırma zorunluluklarının bir sonucudur

Görüldüğü gibi Türkiye'de 1913-2006 yıllarını kapsayan 93 yıllık dönemde, değişen amaçlar doğrultusunda çok çeşitli yatırım teşvik politikaları uygulanmış ancak uygulanan politikalar amaçların gerçekleşmesini sağlamakta yetersiz kalmıştır. Ülkemizdeki teşvik politikalarının, istenilen amaçlara ulaşmada başarısız olmasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Öncelikle teşvikler merkezi bir sistemden yürütülmek ve yerel yönetimlerin

söz hakkı bulunmamaktadır. Bu durum, merkez dışındaki illerin ihtiyaçlarının ve potansiyelinin belirlenerek bu doğrultuda uygulamaların gerçekleştirilmesini engellemektedir. Ayrıca merkezden yönlendirilen bir teşvik sistemi, teşvik kapsamına alınan yatırımların takibi ve kontrolünde yetersiz kalmaktadır. Bir dönem verilen teşviklerin yolsuzluklara neden olduğu, yatırımların hiç gerçekleştirilmediği dikkate alındığında, verilecek teşviklerin yatırımlara dönüşüp dönüşmediği konusunda sıkı kontroller yapılması, teşviklerin etkinsiz kullanılması veya yatırıma dönüştürülmemesi halinde büyük cezalarla caydırılması gerekmektedir.

Yatırım projelerinin ekonomik amaçlara ulaşmasında, yatırımın verimliliğinin ve karlılığının sağlanmasında etkinlik değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Türkiye’de ise 1995 yılından itibaren fizibilite istenmesinden vazgeçilerek yatırım karar tamamen yatırımcıya bırakılmıştır. Ancak kıt kaynakların en etkin alanlara yönlendirilmesinin gerekliliği dikkate alındığında bu uygulamanın ne kadar yanlış olduğu açıktır.

Türkiye’de verilen teşvikler “yatırım olsun da nasıl olursa olsun” görüşüyle verildiği için maliyetleri de yüksek olmaktadır. Verilen teşvik belgelerinin iyi bir analizi yapılmadığı ve genellikle karar yatırımcıya bırakıldığı için verilen teşviklerle gerçekleştirilen yatırımların büyük bir kısmı yarım kalmıştır. Bu nedenle bir projeye teşvik belgesi verilirken devlet için fayda-maliyet analizinin yapılması gerekmektedir.

Teşvik uygulamalarını diğer uygulamalardan ayıran en önemli özellik seçici ve yönlendirici değildir. Seçicilik ve yönlendiricilik özellikleri yatırım yeri, konusu ve yatırımcıyı kapsamaktadır. Teşvikler belirlenen amaçlar çerçevesince yatırımın boyutunu, istihdama katkısını ve faaliyetin gerçekleştirildiği bölge yönünden bir takım sınırlandırmaları içermektedir.

Ülkemizde uygulanan teşvik politikaları yatırım yeri, konusu ve yatırımcıyı seçme ve yönlendirmede ne yazık ki yetersiz kalmaktadır. Bu özelliklere işlerlik kazandırılması, teşviklerin başarıya ulaşmasında çok büyük bir etkindir.

Teşvik sistemimizin başarıya ulaşmasında en büyük engellerden biri de bürokrasidir. Bürokrasinin azaltılması ve yatırımcıya kolaylık sağlanması çok önemlidir. Yatırımcılar teşvik belgesine başvurmak için neler yapacağı hakkında bilgilendirilmelidir. Ayrıca teşvik politikaları ve uygulanan oranlar sürekli değişmekte yani istikrarlı bir teşvik sistemi bulunmamaktadır. Bu durum zaten prosedür hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan yatırımcıları daha da zor durumda bırakmaktadır. Bu anlamda daha istikrarlı bir teşvik sisteminin oluşturulması önemlidir.

Küreselleşme süreciye birlikte “rekabet edebilirlik” bütün ülkelerin temel sorunsalı haline gelmiştir. Türkiye yeni sanayi teknikleri kullanmadığı ve piyasaya yeni ürünler sunmadığı için rekabette geri kalmış ve ticari engeller uygulamadığı için pazar konumuna gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin diğer ülkeler ile rekabet edebilmesi için AR-GE harcamalarını arttırmaya yönelik projelerin desteklenmesi çok önemlidir. Yeni buluşlar ve farklı teknolojiler sayesinde ülkemiz de dünya pazarında yerini alabilecektir.

Ayrıca 1968’den itibaren bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını azaltmak için KÖY politikası benimsenerek bu kapsamındaki illere bir takım ayrıcalıklar tanınmıştır. Uygulama ilk başladığında 22 ili kapsamış ancak 2006’ya gelindiğinde 49 il KÖY kapsamına alınmıştır. Türkiye’de toplam 81 il olduğu düşünüldüğünde 38 yılda illerin 2/3’ünün KÖY kapsamına dahil edildiği görülmektedir. Kapsamdaki il sayısının fazlalığı sınırlı kaynaklarla bu yörelere verilen teşviklerin sayı, kalite ve süre olarak istenilen seviyeye

ulaşmasını engelleyerek bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde KÖY politikasını etkisiz hale getirmiştir. Köy kapsamındaki illerin birer sanayi kenti haline gelmesi mümkün değildir. Bu nedenle bu kapsamdaki illerin kendi potansiyelleri belirlenmeli ve mevcut potansiyelin gelişimini sağlayıcı destekler uygulanmalıdır.

1990'ların sonlarında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği sürecinde, Birliğin teşvik sistemi ile uyumlu politikalar benimsemesi gündeme gelmiş ve bu doğrultuda Türk teşvik sistemi de bölgesel politikalara yönelmiştir. AB'de ülkelerin daha kolay karşılaştırılabilmesi ve aynı standartların uygulanabilmesi için NUTS (İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması-İBBS) adı verilen bir istatistik sistemi oluşturulmuştur. Türkiye de 2002 yılında Birliğe uyumunun sağlanması adına İBBS'na geçmiş, Düzey I'de 12, Düzey II'de 26 ve Düzey III'de 81 alt bölgeye ayrılmıştır. Ayrıca yine AB'de bölgesel dengesizlikleri gidermek ve yerelleşmek adına faaliyette bulunan Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın da 2006 yılından itibaren ülkemizde kurulmasına karar verilmiştir.

Türkiye'de bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına ve geri kalmış bölgelerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik politikaların benimsenmesi çok yerinde bir karardır. Ancak bu amacın bölgeler arası rekabete dayandırılması, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması ve Kalkınma Ajansları uygulamaları tamamen Avrupa Birliği'nin isteği doğrultusunda gerekçeleştirilmiştir. İBBS'nin hangi kıstaslar dikkate alınarak yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte böyle bir sınıflamanın yapılmış olmasının ülkeye çok fazla olumsuz etkisi bulunmamaktadır.

Ancak asıl sorun kurulmasına karar verilen ajansların uygulama alanlarında birçok eksikliklerin bulunması ve ülke ihtiyaçları doğrultusunda

oluşturulmamasıdır. Ajansların bölgeler arası rekabete dayandırılmış olması Türkiye’de var olan bir takım problemleri daha da tetikleyecektir. Düzeyler arası rekabet üzerine kurulmuş olan ajansların birbirlerinin faaliyetlerini destekleyerek eşgüdömlü bir biçimde çalışmalarının beklenmesinin ne kadar anlamsız olduğu ortadır. Ayrıca ajansların Sayıştay’ın denetiminden muaf tutulması, AB fonlarından yararlanacak olan ajansların faaliyetlerinin kontrolünü zorlaştırmaktadır.

IMF’in reçetelerini aynen uygulayan ölkelerin nasıl krizlere sürüklendiği düşünöldüğönde, AB’den ithal edilmiş bölgesel politikaların da Türkiye’de aynen uygulanması ölkeyi büyük bir bunalıma sürükleyeceği ortadadır. Sonuç olarak, Türkiye’nin temel sorunlarının ve potansiyelinin belirlenmesi, teşvik politikalarının bu doğrultuda gerçekleştirilmesi ölkenin kalkınmasında temel koşuldur.

KAYNAKÇA

- AFŞAR, Hayrettin,
1999, Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları İle Mevcut Teşvik Mevzuatının Değerlendirilmesi, Hazine Yayınları, Ankara.
- AKAY, Ali Şevki,
2005, “Avrupa Birliği’nde Çevre Yardımları”, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, I. Basım, Antalya.
- AŞIKOĞLU, Rıza,
1988, Türkiye’de Yatırım Teşvik Tedbirleri, Anadolu Üniv. Yayınları, No 278, Eskişehir.
- ATAER, Uğur, Saltuk Erdemli ve Ali Varışlı,
2003, “Turizm Sektörüne Sağlanan Devlet Yardımları”, Hazine Dergisi, Sayı 16, Ankara.
- ATO,
2002, Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikaları, ATO Yayınları No: 14, Ankara.
- AVRUPA KOMİSYONU,
2006, Yerli Kaynakların Ekonomik Gelişme İçin Harekete Geçirilmesi, Avrupa Birliği Bölgesel Politika.
- BEAUD, Michael,
2003, Kapitalizmin Tarihi, Çeviren: Fikret Başkaya, Dost Kitabevi, Ankara.
- BENLİKOL, Sabahattin ve Hilal Müftüoğlu,
1997, Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemlerindeki Teşvik ve İstisnalar, İTO Yayınları, Yayın No: 1997/7.
- BORATAV, Korkut,
2006, Türkiye’de Devletçilik, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- BUĞRA, Ayşe
2003, İktisatçılar ve İnsanlar, İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul.

- BURCH M. and R. Gomez,
2002, "The English Regions and the European Union", *Regional Studie Associatin*, Vol. 36.7.
- CAN, Ergüden,
2004, Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar Uyum Sürecinde Türkiye İçin Bir Değerlendirme, Asil Yayınları Birinci Baskı, Ankara.
- COŞAR, Nevin,
2004, "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Sanayileşme", Gülten Kazgan'a Armağan, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Czech Business and Trade,
2005, "Ostrava Conference on the Transport İnfrastructure and Logistics".
- ÇAKLI, Sabri,
1998, İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÇALT Gökhan
...., "Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği'nin Bir Aracı olarak Bölge Kalkınma Ajansları", www.zmo.org.tr.(17.10.2005).
- ÇİLOĞLU, İsmail
1997, "Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi" Hazine Dergisi, Sayı: 8, Ankara.
- 2000, "Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü, Hazine Dergisi Sayı 13, Ankara.
- 2000, "Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü", Hazine Dergisi Sayı:13, Ankara.
- DEMİRCİ, Aytül Güneşer,
2005, "Farklı Ülkelerde Bölge Kalkınma Ajansları", *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?*, Ankara, Paragraf Yayınevi.
- DİLİK, Bedri,
1998, Yatırımları Teşvik Mevzuatı Hakkında Genel Bilgiler, III. Bilkent Turizm Forumu, Ankara.

DİLİK, Bedri ve Mustafa Duran,
1998, "Türkiye'de Uygulanan KOBİ Teşvik Politikası ve Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi", Hazine Dergisi, Nisan, Ankara.

DİNÇER, Bülent, Metin Özasan ve Taner Kvasoğlu,
2003, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT Yayın No: 2671.

DPT,
1966, Kalkınma Planı, 1963-1967 Birinci Beş Yıl, 1966 Yılı Programı, Ankara.
1967, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.
1971, 1971 Yılı Programı, İkinci Beş Yıl 1968-1972, Yayın No 1004 Başbakanlık Basımevi, Ankara.
1972, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
1975, 1975 Yılı Programı, Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, Yayın No: 1397, Ankara.
1979, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Ankara.
1982, Yatırımların ve İhracat Teşviki, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
1985, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Yayın No: 1974, Ankara.
1994, Devlet Yardımları Alt Komisyonu Raporu,
1995, DPT Özel İhtisas Komisyonları Türkiye-AT Mevzuat Uyumu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Cilt 1: Devlet Yardımları Alt Komisyonu, Ankara.
1996, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayileşme Politikaları Özel İhtisas Komisyonu (Sanayide Yatırımların ve İhracatın Teşviki, Sanayinin Finansmanı Alt Komisyonu), Ankara.
2000, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

- 2003a, Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri (Taslak), DPT Yayınları, Ankara.
- 2003b, Ön Ulusal Kalkınma Planı 2004-2006, DPT Yayınları, Ankara.
- 2003c, 2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ankara.
- 2004, Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın No: 281, Ankara.
- 2005a, Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları, Ankara.
- 2005b, Türkiye’de Bölgesel-Sektörel Gelişme Politikaları Sektör-Bölge Yığınlaşması, Yayın No: TÜSİAD-T/2005-09/408, Ankara.

DULUPÇU, Murat ve Bekir Gövdere

- 2005, “Bölgesel Gelişme Stratejileri İçin Bir Perspektif: Yerel Bilgi Ağbağları Yaklaşımı”, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları ,Bölgesel Gelişim Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi, Ankara.

DURAN, Mustafa,

- 1997, “Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi”, Hazine Dergisi, Sayı 5, Ankara.
- 1998, Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları, Hazine Müsteşarlığı Yayınları No: 19, Ankara.
- 1999, “Türk Teşvik Sisteminin Yapısal Özellikleri ve Rasyonel Bir Teşvik Sisteminin Esasları”, İşletme Finans, Şubat, Ankara.
- 2000, “Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikalarının Bölgesel Etkileri”, İktisat-İşletme-Finans Dergisi, Şubat, Ankara.
- 2002, Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği, Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Yayın No:32, Ankara.
- 2003, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Hazine Yayınları, Yayın No: 33, Ankara.

DYSON, Jane,

- 1998, “Regional Development Agencies Bill”, Research Paper 98/7.

- ELMAS, Gülen,
2001, Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler, Nobe Yayıncılık, Ankara.
- ELVAN, Lütfi,
2002, "Bölgesel Gelişme ve Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkları", Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları Yerel Ekonomilerin Sürdürülebilir Kalkınması ve Çanakkale Örneği, Ankara.
- ERDEM, Şükrü,
2004, "Devlet Yardımları: Avrupa Topluluğu Müktesebatı ve Türkiye'nin Uyumu", Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, I. Basım, Antalya.
- ERLAT, Haluk,
2005, "Türkiye'de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı", Türkiye Ekonomi Kurumu Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi, Ankara.
- ERTUĞRUL, Özlem,
2003, "Avrupa Birliği Bölgesel Politikası Çerçevesinde Bölgesel Yardımlar, Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımlarını Belirleyen İlke ve Kararlar", Hazine Yayınları, Ankara.
- ESİN, Arif, Aylin Alagöz ve Şirin Çalış
1994, Avrupa Birliği'nde Teşvik Sistemi İlkeler ve Uygulamalar, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:127, İstanbul.
- EU,
2002, Third Report on Economic and Social Cohesion.
- 2003, Regulation (Ec) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council, Official Journal of the European Union.
- 2004, European Commission Report, State Aid Scoreboard, Spring.
- 2006, Commission Of The European Communities, Report, State Aid Scoreboard, Spring 2006 Update. Common Classification Of Territorial Units For Statistical Purposes, [http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24281.htm\(15.04.2006\)](http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24281.htm(15.04.2006)).

Further Indicative Guidelines for the Future Member States, <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24702.htm>(18.05.2006).

General Provisions on the Structural Funds, <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l60014.htm>(18.05.2006).

Objective1, <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24203.htm>(17.04.2006).

Structural policy reform, http://europa.eu.int/comm/competition/state_aid/scoreboard/indicators/k1.html#gdp, (30.03.06).

Working for the regions, http://ec.europa.eu/comm/regional_policy/intro/working4_en.htm(12.04.2006).

EURODA,
1999, Creation, Development and Management of RDAs, Does it Have to be difficult, February, 4. Edition, Bruxelles.

FAINI, Riccardo and Fabio Schiantarelli,
1987, "Incentives and Investment Decision: The Effectiveness of Regional Policy", Oxford Economic Papers, New Series, Vol. 39., No.3, 516-533.

FERİK, Bülent,
....., AB Devlet Yardımları Politikası ve Türkiye'de Devlet Yardımı Uygulamaları, Hazine Müsteşarlığı, Ankara.

FOLEY P.
1998, "The Impact of The Regional Development Agency and Regional Chamber in the East Midlands", Policy Review Section.

GATT,
1986, "The Text of the General Agreement On Tariff and Trade", Geneva.
1994, "Uruguay Round", Final Act, Marrakesh.

GIBBS, D.
1998, "Regional Development Agencies and Sustainable Development", *Regional Studies Association*, Vol. 32.4.

- GÖKER, Aykut
2000, "Uruguay Turu Nihai Senedi'nde Sübvansiyonlar Konusu: Türkiye Açısından Değerlendirmeler", İktisat Dergisi, Sayı 206, İstanbul.
- GREENHALGH P. ve K. Shaw,
2003, "Regional Development Agencies and Physical Regeneration in England: Can RDAs Deliver the Urban Renaissance?", *Planning, Practice and Research*, Vol. 18.
- GUTIÉRREZ, Baudelio Urueña,
2005, "Evaluating Regional Development Agencies' (Rdas) Assistance On Spanish Regional Economic Growth", 45th Congress Of The European Regional Science Association Land Use and Water Management in a Sustainable Network Society.
- GÜL, Songül Sallan,
2004, Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti, Etik Yayınları, İstanbul.
- HAZİNE,
1999, Teşvik Kavramı, Türkiye'de Teşvik Politikaları, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü'nün Evrimi, Hazine Yayınları, Ankara.
- 2001a, 1996-2000 Yıllarında Teşvik ve Uygulamalar Genel Müdürlüğü'nce Düzenlenen Yatırım Teşvik ve KOBİ Yatırım Teşvik Belgeleri, Ankara.
- 2001b, Yatırımlarda Devlet Yardımları Mevzuatı (2001), Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- 2003, Hazine İstatistikleri 1980-2003, Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- 2005, Genel Teşvik, KOBİ ve Enerji Desteği Mevzuatı, Ankara.
- HEILBRONER, Robert,
2003, İktisat Düşünürleri, Çeviren: Ali Tartanoğlu, Dost Kitabevi, Ankara.

- HENDERSON R. ve Shutt J.
2005, "Responding to A Coalfield Closure: Old Issues For A New Regional Development Agency?", *Local Economy*, Vol.19, No. 1.
- HUGHES J.,
1998, "The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach", *Urban Studies*, Vol. 35, No.4.
- HUGHES, J., Gwendolyn Sasse ve Claire Gordon,
2001 "The Regional Deficit In Eastward Enlargement Of The European Union: Top Down Policies and Bottom up Reactions", Working Paper 29/01.
- HUNT, E.K.
2005, İktisadi Düşünce Tarihi, Çeviren: Müfit Günay, Dost Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara.
- ILDIRAN, Mustafa,
2004, Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Nobel Yayıncılık, I. Baskı, Ankara.
- İKV,
1994, Avrupa Birliği'nde Teşvik Sistemi, İKV Yayınları No127, İstanbul.
- KARACA, Orhan,
2004, Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları Yakınsama Var Mı?, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2004/7 Ankara.
- KAZGAN, Gülten,
2006, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilgi Üniv. Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- KEPENEK, Yakup ve Nurhan Yentürk,
1994, Türkiye Ekonomisi, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KOKKO, Ari,
.... "Globalization and FDI Incentives",
- KORKMAZ, Adil ve Özge Özen,
2004, "Ar-Ge'ye Yönelik Devlet Yardımları", Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, I. Basım, Antalya.

- KÖKSAL, Tunay,
2002, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Devlet Yardımları Sistemlerinin Uyumlaştırılması, Etki Yayınları, Ankara.
- KURDAŞ, Kemal,
2003, Bitmeyen Gaflet ve Türkiye Ekonomisinin Çöküşü, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜKER, Celal,
2000, "Teşvik Teorisi: Ekonomik Argümanlar ve Endüstri Politikaları", Ekonomik Gelişme, Teşvikler ve Sivas, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara.
- LEBLEBİCİ, Fatih,
2002, Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti Ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi, DPT Yayın No: 2663, Ankara.
- LİTHUANIAN DEVELOPMENT AGENCY,
2005, http://www.lida.lt/docs/country_english2005.pdf
(17.04.2006).
- MİCHALET, Charles Albert,
1997, "Strategies Of Multinationals And Competition For Foreign Direct Investment The Opening Of Central And Eastern Europe".
- MAZLUM, Mustafa, İlhan Yücel ve Muammer Tekelioğlu,
1990, Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği, TOOB Yayınlar, Ankara.
- NOZİCK, Robert,
1974, Anarchy, State and Utopia, Basic Boks, Inc. Published, New York.
- OECD,
2001, Competition Policy in Subsidies and State Aid.
2004, International Investment Perspectives.
- OHULLACHAN, B. And M.A. Satterhwaite,
1992, "Sectoral Growth Patterns At The Metropolitan Level. An Evoluation Of Economic Development Incentives", Journal Of Urban Economics, 31.
- OKÇÜN, Gündüz,
1971, Osmanlı Sanayi, Ankara.

- OLIVECRONA, Karl,
....., "Appropriation in State of Nature: Locke on the Origin of Property".
- ONGUN, Tuba,
1994, "Uruguay Round Antlaşmalarının Özü", GATT Uruguay Round Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TUISAV Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- OYAN, Oğuz,
2005, "Kalkınma Ajansları: Amaç Gerçekten Kalkınma Mı?", Mülkiye Dergisi, Sayı 249, Cilt XXIX, Ankara.
- PAKDEMİRLİ, Ekrem,
1981, Kalkınma Politikamız İçinde Teşvik ve Yönlendirme Politikaları, II. İzmir İktisat Kongresi, Cilt I, İzmir.
- POLANYİ, Karl,
2005, Büyük Dönüşüm, Çevren: Aysır Buğra, İletişim Yayınları, Beşinci baskı, İstanbul
- ROBERTS P. ve P. Benneworth,
2001, "Pathways to the Future? An Initial Assessment of RDA Strategies and their Contribution to Integrated Regional Development", Local Economy, Vol. 16, No. 2.
- SARICA, İsmail,
2001, "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri" Akdeniz İİBF Dergisi, Antalya.
- SAVAŞ, Vural,
2000, İktisadın Tarihi, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara.
- SERDENGEÇTİ, Turan
2000, "1999 Yılı Yatırım Teşvik Uygulamaları", Ekonomik Gelişme, Teşvikler ve Sivas, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- 2000, Türkiye'de Yatırım Teşvik Uygulamaları, Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- 2001, 2001 Yılı KOBİ ve Genel Teşvik Mevzuatı ve Uygulamaları, Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- SHAH ve Boadway,
1995, "Perspectives on the Role of Investment Incentives in Developing Countries" Published for the World Bank.

SOYAK, Alkan,
2005, "Ertelenen 9. Kalkınma Planı ve Türkiye'de Planlamanın Geleceği Üzerine Bir Not", Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı: 136,

SYRETT, Stephen ve Carlos Nunes Silva,
...., "Regional Development Agencies, in Portugal: Recent Development and Future Challenges", Policy Review Section.

ŞAHİN, Ahmet
2003, İhmal Edilebilir Yardım (De Minimis) Kuralı, Hazine Müsteşarlığı, Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları Kurallarını Belirleyen Çerçeve ve İlke Kararları, Ankara.

ŞAHİNÖZ, Ahmet,
2000, "Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği'nde Teşvikler", Ekonomik Gelişme, Teşvikler ve Sivas, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara.

ŞAYLAN, Gencay,
2003, Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara.

TEZCEK, Özlem,
2005, "Ortodoks Kalkınma Yazınında Devlet", İ.Ü. İktisat Dergisi, Sayı: 461-462.

TOSUN, Ertan,
1996, Türkiye'de Kamu Kesimi Özel Kesim Ayırımının Normatif ve Reel Planda Önemi ve Sınırları, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.

Treaty of Rome,
1957.....

TÜRKKAN, Erdal,
2004, "Devlet Yardımlarının Rekabet Geliştirici Etkileri", Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, I. Basım, Antalya.

- TÜRKMEN, Dilara
2004, Alsace Bölgesini ve Alsace Kalkınma Ajansını Tanıyalım, Pusula Dergisi.
- TÜSİAD,
2005, Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları Sektör Bölge Yığınlaşmaları, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No 4.
- ULUDAĞ, İlhan,
1986, Sanayileşme Stratejileri Yönünden Yatırım Teşvikleri, Yatırımlarda ve İhracatta Teşvik Politikaları ve Uygulamaları, Marmara Üniv. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.
- UNCTAD,
1994, World Investment Report, New York.
- 2003, Incentives, Unctad Series On Issues İn International Investment Agreements.
- UNITED NATION,
1997, Conference on Trade and Development.
- US, Melek
1994, “Uruguay Round’un Teşvik Sistemimiz ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetler Üzerine Etkiler”, GATT Uruguay Round Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TÜİSAV Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- WEİSS Linda and Jhon Hobson,
1999, Devletler ve Ekonomik Kalkınma Karşılaştırmalı Bir Analiz, Çeviren: Kıvanç Dünder, Dost Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara.
- WORLD BANK,
2005, World Development Report, a Better Investment Climate for Everyone, Oxford Univ. Pres.

www.die.gov.tr

www.egev.org (15.11.2005).

www.gidem.org.tr (15.11.2005).

www.mersin-ka.org/default.aspx?rid=909 (15.11.2005).

- YAY, Turan,
1993, F.A. Hayek'de İktisadi Düşünce, Birinci Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- YELDAN, Erinç,
2004, Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul.
- YENTÜRK, Nurhan,
2003, Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 190 Sonrası Krizler, Bilgi Üniv. Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- YILMAZ, Şiir,
1992, Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, Gazi Üniv. Yayın No: 178, İ.İ.B.F. Yayın No: 57, Ankara.
- YİĞİDİM, Arslan ve Ahmet Demir,
2004, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye'de Bölgesel Yakınsama Analizi: 1987-2000 Dönemi", İzmir İktisat Kongresi DPT Yayınları.
- YÜCEEL, Mustafa,
1998, Yatırım ve İhracatı Teşvik Unsurları Rehberi, MÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- 202 Sayılı Kanun,
1963, Gelir Vergisi Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar.
- 474 Sayılı Kanun,
1964, Gümrük Kanunu'na Bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetveli'nin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.
- 933 Sayılı Kanun,
1967, Kalkınma Planı'nın Uygulanması Esaslarına Dair Kanun, Sayı: 12671, Tertip: 5, Cilt: 6.
- 23334 Sayılı Karar,
1998, Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar.
- 10755 Sayılı Karar,
1998, Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar.
- 23734 Sayılı Karar,
1999, Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkındaki Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar.

23676 Sayılı Karar,

1999, 10755 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar'da Değişiklik Yapılmasına İlişkin Karar.

1821 Sayılı Karar,

2000, Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar.

2001/1 Numaralı Tebliğ,

2001, Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ.

4720 Sayılı Karar,

2002 İBBS'nin Kurulmasına Dair Karar

4367 Sayılı Karar,

2002, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar.

2002/1 No'lu Tebliğ,

2002, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ.

5303 Sayılı Karar,

2003, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'da Değişiklik Yapılmasına Dair Karar.

5591 Sayılı Karar,

2003, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'da Değişiklik Yapılmasına Dair Karar.

6026 Sayılı Karar,

2003, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'da Değişiklik Yapılmasına Dair Karar.

6249 Sayılı Karar,

2003, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'da Değişiklik Yapılmasına Dair Karar.

6982 Sayılı Karar,

2004, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'da Değişiklik Yapılmasına Dair Karar.

5228 Sayılı Kanun,

2004, Bazı Kanunlarda Ve 178 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

5084 Sayılı Kanun,
2004, Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda
Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

5350 Sayılı Kanun,
2005, Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda
Değişiklik Yapılması Hakkında 5084 Sayılı Kanunda
Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

25895 Sayılı Tebliğ,
2005, Enerji Desteğinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ.

Kalkınma Ajansları Kanun Tasarısı,
2005, Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve
Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı 19/01/2005.

2005/1 No'lu Tebliğ
2005, 2002/1 Sayılı Tebliğ'de Değişiklik Yapılmasına Dair
Tebliğ

5479 Sayılı Karar,
2006, Gelir Vergisi Kanunu, Amme Alacaklarının Tahsil Usulü
Hakkında Kanun, Özel Tüketim Vergisi Kanunu ve Vergi
Usul Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

5449 Sayılı Kanun,
2006, Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve
Görevleri Hakkında Kanun.

**EK I. YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BELGE SAYISINA GÖRE
SEKTÖREL DAĞILIMI**

Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
1980	98	21	374	8	70	571
1981	497	53	768	5	1.921	3.244
1982	209	51	499	4	793	1.556
1983	159	32	406	9	371	977
1984	104	53	582	12	425	1.176
1985	95	86	975	19	658	1.833
1986	87	144	1.344	11	905	2.491
1987	202	160	1.553	15	898	2.828
1988	118	161	1.544	13	906	2.742
1989	442	139	1.578	11	1.087	3.257
1990	1.415	64	1.231	3	428	3.141
1991	142	69	1.015	20	529	1.775
1992	24	63	1.003	10	454	1.554
1993	57	171	2.082	39	702	3.051
1994	26	74	872	13	407	1.392
1995	47	102	3.746	27	1.033	4.955
1996	98	131	3.301	37	1.457	5.024
1997	107	138	3.181	75	1.643	5.144
1998	145	135	2.468	46	1.497	4.291
1999	109	93	1.602	48	1.116	2.968
2000	94	85	2.095	46	1.201	3.521
2001	51	63	1.299	46	696	2.155
2002	43	101	1.955	29	874	3.002
2003	84	123	2.559	38	1.072	3.876
2004*	82	168	2.558	41	1.229	4.078
2005*	96	157	2.305	84	1.661	4.303
2006**	26	30	581	21	415	1.073
	TOPLAM					75.978

Kaynak: www.hazine.gov.tr

* 2004-2005 yıllarına ait veriler söz konusu yılların Ocak-Aralık aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

** 2006 yılına ait veriler söz konusu yılın Ocak-Mart aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

**EK I. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN YATIRIMLARA
GÖRE SEKTÖREL DAĞILIMI**

Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Toplam
1980	82.785	6.788	354.312	803	473.144
1981	49.588	186.838	775.250	1.074	1.683.946
1982	30.086	19.112	792.130	458	1.147.994
1983	33.227	57.626	769.173	3.671	1.446.129
1984	57.875	300.264	1.134.480	71.891	1.945.576
1985	49.803	165.144	1.578.607	17.631.614	22.720.428
1986	51.848	327.779	5.930.405	28.797	11.912.692
1987	360.305	488.203	6.235.752	3.551.223	21.616.930
1988	165.436	270.449	9.091.722	2.402.346	39.505.163
1989	554.765	1.039.979	31.856.877	411.292	82.440.019
1990	3.177.745	1.257.745	44.305.464	7.253.147	68.449.436
1991	838.879	1.353.866	51.285.129	2.244.825	95.396.667
1992	878.134	3.129.837	108.094.358	7.120.901	208.528.757
1993	10.908.598	13.824.612	447.603.121	28.669.131	729.395.578
1994	6.723.667	5.998.702	301.329.389	20.174.615	444.678.217
1995	11.205.427	20.671.306	3.393.372.346	411.586.114	4.820.787.331
1996	47.551.926	26.391.062	2.189.198.862	126.655.349	3.205.812.214
1997	34.172.814	50.814.833	2.832.786.004	907.164.735	5.286.243.152
1998	104.483.276	99.507.494	2.296.032.425	278.079.433	4.715.883.437
1999	122.985.665	53.632.502	2.540.765.868	415.799.912	7.258.059.290
2000	133.259.198	78.197.480	3.722.937.918	2.137.795.706	8.903.566.228
2001	106.830.922	94.895.044	6.201.877.478	1.961.619.497	12.164.247.508
2002	177.669.323	655.243.875	9.063.165.409	504.074.716	15.689.743.324
2003	327.176.999	350.933.617	13.106.739.493	495.066.663	26.018.962.577
2004*	371.799.576	611.666.242	13.530.238.471	1.022.805.327	21.702.789.257
2005*	519.173.603	703.067.952	12.979.987.656	1.929.818.807	24.072.226.643
2006**	88.800.713	122.807	4676545707	870.521.084	8.383.064.260
	TOPLAM				143.952.725.897

Kaynak: www.hazine.gov.tr

* 2004-2005 yıllarına ait veriler söz konusu yılların Ocak-Aralık aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

** 2006 yılına ait veriler söz konusu yılın Ocak-Mart aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

**EK I. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN İSTİHDAMA GÖRE
SEKTÖREL DAĞILIMI**

YILLAR	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
1980	7.546	1.261	47.962	143	2.674	59.586
1981	9.234	7.023	62.802	105	57.370	136.534
1982	3.918	4.375	37.902	43	25.390	71.628
1983	2.968	3.375	27.597	38	16.526	50.504
1984	2.377	5.845	41.944	76	13.221	63.463
1985	2.337	7.135	54.276	2.227	42.722	108.697
1986	1.864	11.981	76.283	383	56.077	146.588
1987	4.481	10.440	86.391	4.913	55.774	161.999
1988	2.284	6.282	179.126	14.935	66.460	269.087
1989	6.278	7.513	131.560	108	59.707	205.166
1990	20.763	6.677	123.948	211	30.119	181.718
1991	2.851	3.438	123.667	205	41.359	171.520
1992	1.135	2.753	66.593	129	42.579	113.189
1993	3.221	10.743	139.632	626	44.164	198.386
1994	1.660	2.820	60.359	180	26.165	91.184
1995	2.846	3.893	318.086	660	50.408	375.893
1996	5.743	4.606	186.499	514	72.251	269.613
1997	4.227	25.340	193.363	1.092	111.784	335.806
1998	7.405	5.088	146.425	743	125.353	285.014
1999	4.682	2.758	91.656	542	93.644	193.282
2000	5.390	2.625	92.057	1.720	86.259	188.051
2001	3.074	2.246	62.810	1.232	37.859	107.221
2002	3.241	6.499	92.057	311	44.818	146.926
2003	4.081	14.540	92.057	427	53.550	164.655
2004*	6.419	7.851	100.398	1.115	51.701	167.484
2005*	4.909	8.247	91.447	890	75.298	180.791
2006**	924	1.049	23.964	1.112	20.246	47.295
	TOPLAM					4.491.280

Kaynak: www.hazine.gov.tr

* 2004-2005 yıllarına ait veriler söz konusu yılların Ocak-Aralık aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

** 2006 yılına ait veriler söz konusu yılın Ocak-Mart aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

EK II. YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

	Bölgeler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1980	Marmara	241	303.436	220.391	12.828	356.481	20.379
	İç Anadolu	82	28.808	14.649	2.991	76.315	5.913
	Ege	66	28.094	16.274	3.788	72.577	4.821
	Akdeniz	70	29.701	15.415	3.730	93.509	8.723
	Karadeniz	68	59.127	49.106	2.813	150.723	11.007
	Doğu Anadolu	24	5.463	2.679	890	11.680	6.716
	G.D.Anadolu	19	4.115	2.491	447	14.581	1.987
	Muhtelif(1)	1	14.400	6.080	350	13.219	40
	Toplam	571	473.144	327.085	27.837	789.085	59.586
1981	Marmara	1203	903.075	583.035	37.842	2.522.530	53.801
	İç Anadolu	838	262.290	169.935	21.112	632.719	30.509
	Ege	196	111.406	59.211	8.426	171.408	9.917
	Akdeniz	465	116.585	71.738	8.133	459.870	23.113
	Karadeniz	250	134.745	87.213	9.264	183.067	9.889
	Doğu Anadolu	108	19.763	11.865	2.233	62.224	3.378
	G.D.Anadolu	180	38.105	22.676	3.445	122.692	5.927
	Muhtelif (1)	4	97.977	52.267	2.218	181.510	0
	Toplam	3.244	1.683.946	1.057.940	92.673	4.336.020	136.534
1982	Marmara	744	656.973	473.266	21.183	815.370	31.413
	İç Anadolu	242	66.732	42.210	3.546	160.751	10.125
	Ege	139	88.593	50.713	13.401	103.289	9.950
	Akdeniz	207	62.773	42.260	4.370	117.745	6.104
	Karadeniz	90	19.889	12.034	1.688	44.921	3.118
	Doğu Anadolu	45	13.534	8.325	898	24.817	1.961
	G.D.Anadolu	87	54.814	33.200	1.732	94.596	5.521
	Muhtelif (1)	2	184.686	70.463	4.762	46.822	3.436
	Toplam	1.556	1.147.994	732.471	51.580	1.408.311	71.628
1983	Marmara	443	631.939	357.976	37.002	605.042	22.081
	İç Anadolu	143	89.447	53.196	5.284	120.665	7.279
	Ege	106	218.217	193.018	5.230	95.452	6.499
	Akdeniz	125	127.024	85.816	6.958	83.621	5.823
	Karadeniz	70	28.812	16.429	2.060	29.669	2.285
	Doğu Anadolu	33	78.281	50.274	8.339	19.645	1.301
	G.D.Anadolu	55	249.457	236.838	3.807	261.425	4.336
	Muhtelif(1)	2	22.952	11.785	2.017	36.322	900
	Toplam	977	1.446.129	1.005.332	70.697	1.251.841	50.504

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

(1) Birden Fazla İli Kapsayan Yatırım

EK II. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

	Bölgeler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1984							
	Marmara	527	768.470	448.154	34.227	608.395	27.443
	İç Anadolu	140	190.680	122.296	6.087	112.580	6.545
	Ege	171	322.352	198.762	10.866	301.398	10.829
	Akdeniz	118	218.999	135.158	10.313	103.235	6.676
	Karadeniz	94	224.400	178.036	9.157	97.349	4.095
	Doğu Anadolu	68	87.705	54.366	5.363	41.990	2.272
	G.D.Anadolu	51	111.816	65.650	4.908	42.580	3.220
	Muhtelif(1)	7	21.154	49.710	194	7.820	2.383
	Toplam	1.176	1.945.576	1.252.132	81.115	1.315.347	63.463
1985							
	Marmara	743	4.560.785	3.976.889	43.140	1.136.533	49.011
	İç Anadolu	272	1.769.367	932.627	13.842	748.603	13.268
	Ege	285	14.843.523	14.536.733	13.329	795.892	12.808
	Akdeniz	179	513.796	331.543	16.094	152.479	10.705
	Karadeniz	167	221.234	124.955	5.390	146.419	7.888
	Doğu Anadolu	84	62.023	41.826	3.680	40.016	5.747
	G.D.Anadolu	94	737.094	571.714	6.003	203.886	8.783
	Muhtelif (1)	9	12.606	9.483	522	8.838	487
	Toplam	1.833	22.720.428	20.525.770	102.000	3.232.666	108.697
1986							
	Marmara	976	5.032.516	3.909.707	50.014	1.437.565	49.599
	İç Anadolu	363	2.010.869	1.605.594	73.603	488.406	22.976
	Ege	372	1.279.948	979.045	26.523	274.421	22.296
	Akdeniz	242	892.925	691.658	14.769	196.177	14.167
	Karadeniz	253	644.408	517.739	20.558	142.495	15.009
	Doğu Anadolu	126	239.189	154.642	17.777	80.377	7.195
	G.D.Anadolu	125	665.796	538.835	6.860	139.155	7.863
	Muhtelif (1)	34	1.146.722	733.069	889	401.185	7.483
	Toplam	2.491	11.912.373	9.130.289	210.993	3.159.781	146.588
1987							
	Marmara	1068	5.422.372	4.343.338	93.974	1.479.381	57.897
	İç Anadolu	409	1.218.619	938.757	23.560	248.022	21.449
	Ege	481	7.605.834	5.286.794	64.264	459.833	28.958
	Akdeniz	302	1.771.611	1.450.115	31.755	235.554	17.224
	Karadeniz	291	1.734.050	1.021.115	13.242	128.446	13.349
	Doğu Anadolu	102	170.151	140.564	7.687	18.954	4.970
	G.D.Anadolu	121	678.615	461.857	26.496	157.969	8.604
	Muhtelif(1)	54	3.015.678	2.237.763	2.020	698.573	9.548
	Toplam	2.828	21.616.930	15.880.303	262.998	3.426.732	161.999

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

(1) Birden Fazla İli Kapsayan Yatırım

EK II. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIM

	Bölgeler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1988							
	Marmara	1.007	21.240.092	19.809.238	106.487	1.605.262	83.583
	İç Anadolu	371	4.929.287	4.443.514	31.127	383.563	21.887
	Ege	529	4.878.188	4.448.165	53.591	411.284	40.274
	Akdeniz	308	4.697.355	4.455.894	28.842	205.834	85.684
	Karadeniz	239	837.394	778.037	13.158	66.666	12.214
	Doğu Anadolu	105	745.965	695.959	17.900	48.564	5.056
	G.D.Anadolu	138	1.222.421	888.058	44.005	351.690	7.864
	Muhtelif(1)	45	954.461	823.769	1.260	150.117	12.525
	Toplam	2.742	39.505.163	36.342.634	296.370	3.222.980	269.087
1989							
	Marmara	922	51.319.668	49.493.877	231.961	1.289.517	68.533
	İç Anadolu	390	4.355.083	4.036.758	84.973	213.427	26.350
	Ege	502	5.648.722	5.279.471	81.579	267.950	29.225
	Akdeniz	368	8.381.768	7.937.109	80.130	206.562	39.389
	Karadeniz	442	2.319.456	2.236.678	24.366	100.216	16.434
	Doğu Anadolu	183	1.903.771	1.792.421	65.466	135.760	8.369
	G.D.Anadolu	405	3.281.838	2.938.401	81.408	235.561	14.749
	Muhtelif (1)	45	5.229.713	4.897.501	10.040	481.515	2.117
	Toplam	3.257	82.440.019	78.612.216	659.923	2.930.508	205.166
1990							
	Marmara	424	15.136.954	14.565.904	351	1.383.899	57.277
	İç Anadolu	204	3.979.596	3.869.108	85	266.516	13.733
	Ege	130	3.824.428	3.670.284	77	263.525	15.556
	Akdeniz	157	17.608.547	16.701.306	66	424.134	23.696
	Karadeniz	388	1.703.639	1.613.552	80	149.206	9.141
	Doğu Anadolu	697	5.595.602	5.374.344	194	229.469	20.201
	G.D.Anadolu	1130	16.795.483	16.197.987	491	577.629	38.393
	Muhtelif (1)	11	3.805.187	3.801.407	0	35.010	3.721
	Toplam	3.141	68.449.436	65.793.892	1.343	3.329.388	181.718
1991							
	Marmara	543	28.344.344	25.559.490	249	1.371.344	54.908
	İç Anadolu	228	19.475.630	18.737.200	130	721.424	21.966
	Ege	180	6.695.045	6.267.349	51	333.690	13.666
	Akdeniz	169	21.470.116	20.745.759	136	489.889	17.683
	Karadeniz	181	2.454.624	2.306.542	62	212.843	11.672
	Doğu Anadolu	188	3.330.860	3.139.355	82	161.613	9.270
	G.D.Anadolu	258	9.475.116	8.877.450	247	720.397	19.154
	Muhtelif(1)	28	4.150.932	3.796.831	16	416.956	23.201
	Toplam	1.775	95.396.667	89.429.976	972	4.428.156	171.520

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr
(1) Birden Fazla İli Kapsayan Yatırım

EK II. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIM

	Bölgeler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1992	Marmara	746	86.300.712	83.831.580	469	2.045.040	55.602
	İç Anadolu	193	17.430.510	16.830.090	192	363.564	20.088
	Ege	265	17.413.651	17.069.113	138	293.697	14.138
	Akdeniz	139	63.475.410	63.230.122	63	249.161	9.057
	Karadeniz	114	16.577.589	16.176.434	115	279.290	9.626
	Doğu Anadolu	41	2.188.618	2.154.147	20	32.118	2.260
	G.D.Anadolu	32	2.429.596	2.219.551	12	75.686	1.545
	Muhtelif(1)	24	2.712.671	2.671.494	500	113.867	873
	Toplam	1.554	208.528.757	204.182.531	1.508	3.452.423	113.189
1993	Marmara	1.402	302.979.329	295.296.620	1,917,250	4.332.889	93.092
	İç Anadolu	381	160.854.164	159.284.505	832	1.407.034	29.909
	Ege	528	72.747.933	71.682.593	517	673.888	29.192
	Akdeniz	278	78.152.744	77.185.320	350	739.495	16.773
	Karadeniz	245	36.973.602	34.844.447	566	633.395	16.231
	Doğu Anadolu	70	7.301.832	6.977.775	95	115.538	4.177
	G.D.Anadolu	95	29.313.432	28.151.468	152	442.454	4.969
	Muhtelif(1)	52	41.072.542	40.518.441	39	352.970	4.043
	Toplam	3.051	729.395.578	713.941.169	2.551	8.697.663	198.386
1994	Marmara	646	207.901.304	204.140.568	596	1.814.336	40.685
	İç Anadolu	152	38.079.844	36.830.593	304	424.861	11.098
	Ege	244	64.330.280	63.357.578	252	335.334	13.262
	Akdeniz	122	57.634.834	56.795.140	124	229.127	7.256
	Karadeniz	116	16.303.463	15.210.547	252	203.401	8.552
	Doğu Anadolu	39	15.310.403	14.864.863	129	99.006	3.229
	G.D.Anadolu	53	18.587.857	17.948.791	148	239.375	4.454
	Muhtelif (1)	20	26.530.232	26.398.431	12	335.633	2.648
	Toplam	1.392	444.678.217	435.546.511	1.816	3.681.073	91.184
1995	Marmara	2.149	1.805.590.842	1.748.791.794	11,843,878	9.168.224	152.738
	İç Anadolu	480	842.121.970	512.279.516	3,267,774	2.218.584	40.679
	Ege	1008	816.244.084	805.593.718	4,396,549	2.602.785	70.601
	Akdeniz	694	778.882.787	761.460.186	4,560,880	3.517.443	48.323
	Karadeniz	250	95.558.567	92.291.296	1,261,473	573.010	19.477
	Doğu Anadolu	72	72.943.295	69.026.422	1,089,078	604.538	10.150
	G.D.Anadolu	274	379.467.802	356.614.126	4,966,288	3.208.733	29.621
	Muhtelif(1)	28	29.977.984	29.904.468	1	73.318	4.304
	Toplam	4.955	4.820.787.331	4.375.961.526	1	21.966.635	375.893
	İç Anadolu						

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr
(1) Birden Fazla İli Kapsayan Yatırım

EK II. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIM

	Bölgeler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1996	Marmara	1.955	1.673.762.438	1.667.327.199	4.468,410	9.956.575	105.649
	İç Anadolu	732	344.332.295	340.257.505	1,878,598	1.440.313	42.159
	Ege	902	377.072.862	371.806.689	2,572,321	1.284.052	43.646
	Akdeniz	627	367.798.284	361.022.240	3,082,341	1.445.722	31.833
	Karadeniz	347	143.446.096	141.315.696	1,318,841	544.753	19.507
	Doğu Anadolu	112	53.167.849	51.451.053	761	295.623	5.889
	G.D.Anadolu	316	204.000.339	197.645.025	1,994,245	1.263.512	17.845
	Muhtelif(1)	33	42.232.051	41.539.451	502	335.794	3.085
	Toplam	5.024	3.205.812.214	3.172.364.858	1.263	16.566.344	269.613
1997	Marmara	1.828	2.646.148.118	2.634.612.183	2,334,954	5.540.905	112.127
	İç Anadolu	833	683.837.683	683.512.405	622	1.406.569	54.503
	Ege	884	656.584.138	642.817.734	950	1.522.016	51.336
	Akdeniz	618	623.649.343	616.934.781	1,518,844	1.513.076	41.080
	Karadeniz	383	146.590.750	144.991.285	783	398.162	42.727
	Doğu Anadolu	121	84.876.458	83.846.038	295	190.643	8.697
	G.D.Anadolu	415	240.276.191	236.424.578	1,137,146	821.295	19.347
	Muhtelif(1)	62	204.280.471	204.280.471	0	197.484	5.989
	Toplam	5.144	5.286.243.152	5.247.419.475	2.650	11.590.150	335.806
1998	Marmara	1.574	1.876.832.584	1.873.285.938	112	3.465.672	107.796
	İç Anadolu	688	565.557.978	563.633.601	109	931.406	39.251
	Ege	636	805.641.879	802.356.783	11	1.329.408	46.489
	Akdeniz	411	490.781.509	489.443.948	0	762.916	27.047
	Karadeniz	434	307.174.062	309.397.963	10	432.047	25.939
	Doğu Anadolu	178	115.305.025	115.283.474	5	202.996	11.502
	G.D.Anadolu	323	363.928.573	362.566.432	16	661.143	22.197
	Muhtelif (1)	47	190.661.827	190.660.327	0	262.169	4.793
	Toplam	4.291	4.715.883.437	4.706.628.466	263	8.047.757	285.014
1999	Marmara	1.055	3.548.565.720	3.548.491.267	0	2.678.904	68.249
	İç Anadolu	509	875.285.355	893.235.455	50	720.794	33.648
	Ege	519	898.501.007	897.501.007	0	766.933	31.100
	Akdeniz	274	423.076.812	423.068.312	0	302.276	17.926
	Karadeniz	259	296.374.401	296.366.401	0	289.614	21.628
	Doğu Anadolu	130	114.377.812	113.852.812	525	97.265	7.231
	G.D.Anadolu	159	234.430.502	234.430.502	0	202.240	7.950
	Muhtelif(1)	63	867.447.681	867.447.681	0	366.583	5.550
	Toplam	2.968	7.258.059.290	7.274.393.437	575	5.424.609	193.282

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr
(1) Birden Fazla İli Kapsayan Yatırım

EK II. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIM

	Bölgeler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
2000	Marmara	1.359	3.519.377.097	3.524.611.679	525	2.937.689	78.372
	İç Anadolu	559	780.173.468	780.104.633	0	653.867	25.390
	Ege	558	776.630.184	776.628.040	5	501.786	25.216
	Akdeniz	312	1.875.462.500	1.869.359.300	0	1.526.544	19.133
	Karadeniz	305	742.193.881	742.193.980	0	288.542	14.722
	Doğu Anadolu	147	204.245.835	204.245.889	0	131.728	6.200
	G.D.Anadolu	208	319.425.150	319.422.150	0	308.925	9.321
	Muhtelif(1)	73	686.058.113	686.058.113	0	386.895	8.399
	Toplam	3.521	8.903.566.228	8.902.623.784	530	6.735.976	186.753
2001	Marmara	836	4.664.426.075	4.664.305.550	10	2.626.288	41.416
	İç Anadolu	301	962.589.007	962.589.007	0	546.517	13.273
	Ege	347	1.255.394.299	1.255.394.099	0	699.683	18.021
	Akdeniz	200	2.195.486.309	2.195.495.429	0	1.075.891	12.253
	Karadeniz	168	677.057.570	677.057.570	0	356.440	8.625
	Doğu Anadolu	109	857.937.048	857.937.048	0	179.671	3.872
	G.D.Anadolu	153	828.627.249	828.627.249	0	449.938	7.771
	Muhtelif(1)	41	722.729.951	722.729.951	0	170.920	1.990
	Toplam	2.155	12.164.247.508	12.164.135.903	10	6.105.348	107.221
2002	Marmara	1.353	6.040.219.454	6.050.762.134	0	2.560.977	53.764
	İç Anadolu	372	2.340.707.680	2.343.702.680	0	881.316	19.000
	Ege	451	1.918.376.056	1.918.375.946	110	586.395	22.088
	Akdeniz	301	2.016.168.463	2.016.168.463	0	826.403	16.363
	Karadeniz	187	596.543.805	596.543.805	0	240.308	11.270
	Doğu Anadolu	85	292.743.115	292.743.115	0	127.719	3.499
	G.D.Anadolu	212	1.447.407.507	1.447.407.507	0	753.684	11.632
	Muhtelif (1)	41	1.037.577.244	1.037.577.244	0	464.808	5.225
	Toplam	3.002	15.689.743.324	15.703.280.894	110	6.441.610	142.841
2003	Marmara	1.768	12.556.128.190	12.555.120.332	5	5.757.092	64.748
	İç Anadolu	414	3.422.301.652	3.422.301.652	0	1.194.703	19.624
	Ege	590	2.547.369.120	2.546.969.120	0	1.060.426	26.772
	Akdeniz	477	3.583.417.343	3.583.417.343	0	1.036.210	31.578
	Karadeniz	201	642.235.490	642.235.490	0	247.362	9.082
	Doğu Anadolu	107	408.581.483	408.581.483	0	141.508	4.992
	G.D.Anadolu	285	1.897.486.200	1.897.486.200	0	949.001	14.756
	Muhtelif(1)	34	961.443.099	961.443.099	0	192.141	10.313
	Toplam	3.876	26.018.962.577	26.017.554.719	5	10.578.443	181.865

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

(1) Birden Fazla İli Kapsayan Yatırım

EK II. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIM

	Bölgeler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
*2004	Marmara	1.518	8.710.594.028	8.710.594.028	0	3.965.874	53.983
	İç Anadolu	727	3.591.880.093	3.591.880.093	0	1.468.522	27.182
	Ege	640	2.663.818.101	2.663.818.101	0	926.123	27.686
	Akdeniz	431	2.502.595.399	2.502.595.399	0	633.949	22.933
	Karadeniz	318	1.575.394.792	1.575.394.792	0	543.625	16.440
	Doğu Anadolu	161	525.254.844	525.254.844	0	158.041	7.671
	G.D.Anadolu	264	182.301.911	182.301.911	0	864.776	11.125
	Muhtelif(1)	19	310.232.589	310.232.589	0	77.693	464
	Toplam	4.078	21.702.789.257	21.702.789.257		8.638.603	167.484
*2005	Marmara	836	9.232.937.263	9.232.937.263	0	3.973.110	48.294
	İç Anadolu	1.461	3.331.661.798	3.331.661.798	0	1.229.635	26.300
	Ege	731	3.327.496.789	3.327.496.789	0	1.000.179	25.061
	Akdeniz	618	4.315.968.835	4.315.968.835	0	1.172.271	39.143
	Karadeniz	542	1.654.339.953	1.654.339.953	0	526.133	24.431
	Doğu Anadolu	452	811.123.012	811.123.012	0	199.426	8.347
	G.D.Anadolu	210	1.210.661.224	1.210.661.224	0	544.852	8.724
	Muhtelif(1)	267	188.037.769	188.037.769	0	60.319	491
	Toplam	40.303	24.072.226.643	24.072.226.643		8.705.925	180.791
**2006	Marmara	335	3.273.851.269	3.273.851.269	0	1.385.408	14.041
	İç Anadolu	198	1.201.662.282	1.201.662.282	0	385.828	7.851
	Ege	175	837.097.607	837.097.607	0	231.454	8.962
	Akdeniz	132	1.560.582.024	1.560.582.024	0	594.763	7.814
	Karadeniz	112	813.067.496	813.067.496	0	275.665	3.435
	Doğu Anadolu	47	230.381.251	230.381.251	0	73.359	2.385
	G.D.Anadolu	68	429.456.699	429.456.699	0	180.191	2.627
	Muhtelif (1)	6	37.025.832	37.025.832	0	14.210	180
	Toplam	1.073	8.383.124.460	8.383.124.460		3.140.878	47.295

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

(2) Birden Fazla İli Kapsayan Yatırım

* 2004-2005 yıllarına ait veriler söz konusu yılların Ocak-Aralık aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

** 2006 yılına ait veriler söz konusu yılın Ocak-Mart aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

	Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1980	Komple Yeni Yatırım	471	372.504	258.303	23.975	578.099	47.001
	Tevsi	43	61.639	48.729	1.555	133.070	8.524
	Tamamlama	15	2.179	1.008	162	4.263	878
	Yenileme	6	1.416	1.142	265	6.040	110
	Kalite Düzeltme	9	4.487	2.021	268	10.990	1.694
	Darboğaz Giderme	13	21.680	11.342	1.215	50.349	758
	Modernizasyon	13	1.783	903	397	2.033	441
	Entegrasyon	1	7.456	3.637	0	4.241	180
	Toplam	571	473.144	327.085	27.837	789.085	59.586
1981	Komple Yeni Yatırım	2997	1.270.257	802.885	67.821	3.804.344	116.126
	Tevsi	107	147.256	97.806	12.111	162.451	11.652
	Tamamlama	40	26.725	13.762	5.947	41.784	2.515
	Yenileme	28	48.362	31.916	1.126	138.385	2.207
	Kalite Düzeltme	9	78.391	37.592	2.066	104.552	691
	Darboğaz Giderme	39	90.566	61.698	2.555	54.816	1.384
	Modernizasyon	16	19.878	11.129	666	24.940	1.681
	Entegrasyon	8	2.511	1.152	381	4.748	278
	Toplam	3.244	1.683.946	1.057.940	92.673	4.336.020	136.534
1982	Komple Yeni Yatırım	1.303	798.634	569.727	28.869	1.142.052	52.181
	Tevsi	106	60.466	36.324	11.095	82.478	8.432
	Tamamlama	30	196.493	77.149	6.053	58.495	4.202
	Yenileme	29	18.782	10.954	1.043	44.809	3.210
	Kalite Düzeltme	22	32.475	17.146	910	30.323	810
	Darboğaz Giderme	24	15.263	7.471	1.162	19.184	795
	Modernizasyon	30	10.438	6.126	357	15.961	1.277
	Entegrasyon	12	15.443	7.574	2.091	15.009	721
	Toplam	1.556	1.147.994	732.471	51.580	1.408.311	71.628
1983	Komple Yeni Yatırım	690	987.737	764.603	40.887	865.203	33.126
	Tevsi	124	314.449	157.515	23.172	243.700	7.435
	Tamamlama	32	13.663	8.141	1.606	11.019	1.653
	Yenileme	36	24.152	13.639	1.222	23.726	1.735
	Kalite Düzeltme	19	17.668	9.330	743	18.626	722
	Darboğaz Giderme	36	37.910	22.611	1.471	34.492	845
	Modernizasyon	24	36.163	20.356	687	43.956	4.339
	Entegrasyon	16	14.387	9.137	909	11.119	649
	Toplam	977	1.446.129	1.005.332	70.697	1.251.841	50.504

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

	Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1984	Komple Yeni Yatırım	788	1.092.548	718.264	51.289	752.359	43.072
	Tevsi	151	358.436	211.608	13.722	265.508	9.840
	Tamamlama	44	24.135	15.150	1.774	14.505	1.191
	Yenileme	56	99.866	56.699	5.138	72.714	1.650
	Kalite Düzeltme	23	15.039	8.874	882	13.527	504
	Darboğaz Giderme	46	91.839	49.025	4.403	69.029	1.864
	Modernizasyon	51	238.010	178.330	2.432	110.245	4.719
	Entegrasyon	15	18.832	11.293	1.061	13.065	568
	Nakil	1	6.591	2.636	400	4.395	45
	Devir	1	280	253	14	0	10
	Toplam	1.176	1.945.576	1.252.132	81.115	1.315.347	63.463
1985	Komple Yeni Yatırım	1146	21.487.879	19.835.710	54.704	2.597.927	80.366
	Tevsi	292	415.939	239.997	21.809	221.460	13.475
	Tamamlama	53	42.330	28.043	2.406	19.163	1.030
	Yenileme	68	91.872	55.402	2.892	53.764	2.357
	Kalite Düzeltme	43	125.932	71.139	3.045	73.356	900
	Darboğaz Giderme	65	100.693	62.972	1.719	48.658	2.229
	Modernizasyon	123	351.513	185.189	4.733	163.881	6.654
	Entegrasyon	40	95.624	41.773	10.692	51.262	1.376
	Nakil	3	8.646	5.545	0	3.195	310
	Toplam	1.833	22.720.428	20.525.770	102.000	3.232.666	108.697
1986	Komple Yeni Yatırım	1580	9.032.482	7.194.110	160.427	2.275.343	103.895
	Tevsi	420	1.394.584	1.078.328	20.218	372.746	18.013
	Tamamlama	54	179.026	82.639	9.074	55.246	2.775
	Yenileme	48	75.538	52.963	1.028	40.790	1.444
	Kalite Düzeltme	34	131.177	67.688	1.680	62.655	1.485
	Darboğaz Giderme	99	222.141	139.950	6.562	95.189	4.596
	Modernizasyon	181	742.158	425.302	8.792	204.184	10.740
	Entegrasyon	72	130.337	86.041	3.112	52.540	3.372
	Nakil	3	4.930	3.268	100	1.088	268
	Toplam	2.491	11.912.373	9.130.289	210.993	3.159.781	146.588

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

	Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1987	Tevsi	422	1.193.325	843.710	30.300	303.810	17.721
	Tamamlama	70	62.726	45.219	2.245	15.628	3.910
	Yenileme	48	594.342	480.531	1.045	75.436	2.683
	Kalite Düzeltilme	21	48.566	35.183	2.340	12.183	642
	Darboğaz Giderme	85	165.537	97.015	6.117	53.731	2.274
	Modernizasyon	238	1.729.355	1.335.046	22.383	468.226	11.587
	Entegrasyon	38	541.716	304.964	3.861	75.349	2.090
	Finansal Kiralama	13	5.140	3.365	0	3.283	0
	Devir	5	1.744	1.681	10	0	60
	Toplam	2.828	21.616.930	15.880.303	262.998	3.426.732	161.999
1988	Komple Yeni Yatırım	1810	31.869.362	29.899.511	238.155	2.196.332	123.453
	Tevsi	369	4.627.791	4.112.138	23.532	552.600	22.048
	Tamamlama	57	185.125	159.766	2.172	26.559	14.959
	Yenileme	46	134.778	88.547	4.873	27.278	43.928
	Kalite Düzeltilme	15	47.215	28.473	140	9.742	192
	Darboğaz Giderme	101	694.072	470.404	5.198	59.509	35.132
	Modernizasyon	286	1.313.218	1.017.147	13.568	290.091	27.357
	Entegrasyon	44	613.308	551.177	8.381	55.512	1.655
	Nakil	4	9.702	8.200	200	626	283
	Finansal Kiralama	9	9.932	6.645	127	4.731	0
	Devir	1	660	626	24	0	80
	Toplam	2.742	39.505.163	36.342.634	296.370	3.222.980	269.087
1989	Komple Yeni Yatırım	2.444	74.382.119	71.506.785	554.947	2.039.613	120.896
	Tevsi	294	3.754.481	3.368.377	51.334	351.822	21.980
	Tamamlama	67	628.755	565.144	12.217	37.927	4.592
	Yenileme	45	432.578	371.990	15.755	70.896	19.340
	Kalite Düzeltilme	12	41.563	34.983	1.168	5.463	1.067
	Darboğaz Giderme	42	218.734	194.541	585	37.004	1.592
	Modernizasyon	267	2.048.002	1.720.461	16.499	288.427	32.632
	Entegrasyon	54	685.833	638.542	6.084	68.014	2.578
	Nakil	7	104.749	103.138	780	1.324	339
	Finansal Kiralama	21	123.636	89.110	130	30.000	0
	Restorasyon	4	19.569	19.145	424	18	150
	Toplam	3.257	82.440.019	78.612.216	659.923	2.930.508	205.166

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

	Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1990	Komple Yeni Yatırım	2.728	57.877.954	55.647.794	1,122,000	2.271.887	113.455
	Tevsi	202	6.720.222	6.428.466	136	644.703	26.722
	Tamamlama	17	225.676	218.226	7	25.441	844
	Yenileme	14	248.741	241.961	5	32.577	6.122
	Kalite Düzeltme	3	59.111	58.238	500	8.487	370
	Darboğaz Giderme	19	258.743	252.477	4	35.281	2.933
	Modernizasyon	98	1.269.335	1.222.655	16	195.815	28.581
	Entegrasyon	15	1.457.925	1.440.476	12	79.456	1.601
	Nakil	3	180.465	140.465	40	4.534	1.000
	Finansal Kiralama	39	142.274	134.383	0	31.207	0
	Restorasyon	3	8.990	8.751	239	0	90
	Toplam	3.141	68.449.436	65.793.892	960	3.329.388	181.718
1991	Komple Yeni Yatırım	1.275	71.599.693	67.037.570	797	3.092.930	114.464
	Tevsi	271	14.762.526	14.109.522	132	781.942	26.225
	Tamamlama	45	2.526.173	2.233.643	17	147.857	3.209
	Yenileme	24	576.268	533.788	11	49.089	3.762
	Kalite Düzeltme	3	43.879	39.179	100	4.859	90
	Darboğaz Giderme	11	348.217	339.062	3	21.419	364
	Modernizasyon	71	3.750.153	3.405.861	2	245.846	18.321
	Entegrasyon	12	342.066	328.208	6	20.236	1.983
	Nakil	14	1.068.689	1.054.837	5	12.897	3.072
	Finansal Kiralama	48	376.493	345.796	0	51.077	0
	Restorasyon	1	2.510	2.510	0	4	30
	Toplam	1.775	95.396.667	89.429.976	1.072	4.428.156	171.520
1992	Komple Yeni Yatırım	813	141.762.976	139.418.722	759	1.836.313	77.810
	Tevsi	351	38.085.223	36.806.788	196	887.419	18.968
	Tamamlama	45	3.695.695	3.667.425	4	75.440	3.274
	Yenileme	35	4.459.600	4.255.549	1	157.431	513
	Kalite Düzeltme	11	219.803	197.607	2	8.486	348
	Darboğaz Giderme	37	1.777.403	1.710.293	10	53.999	847
	Modernizasyon	141	11.075.477	10.815.706	24	282.265	10.154
	Entegrasyon	26	1.525.487	1.460.339	12	46.558	606
	Nakil	4	92.745	92.745	0	906	440
	Finansal Kiralama	87	1.741.154	1.666.521	0	98.690	0
	Restorasyon	4	4.093.194	4.090.836	850	4.916	229
	Toplam	1.554	208.528.757	204.182.531	1.858	3.452.423	113.189

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

	Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1993	Komple Yeni Yatırım	1.626	493.884.788	483.622.789	3,574,895	5.875.373	130.499
	Tevsi	783	151.339.013	148.750.536	817	1.732.718	45.031
	Tamamlama	51	4.123.542	3.090.522	3	42.801	1.379
	Yenileme	70	6.596.066	6.548.380	4	116.715	1.866
	Kalite Düzeltme	19	1.322.676	1.286.854	7	25.238	962
	Darboğaz Giderme	50	1.704.263	1.654.201	13	29.353	2.057
	Modernizasyon	225	58.481.204	57.992.509	20	608.584	14.896
	Entegrasyon	19	1.873.931	1.837.303	13	31.845	677
	Nakil	5	896.337	852.237	9	15.847	781
	Finansal Kiralama	196	7.455.191	7.295.619	142	203.076	0
	Restorasyon	2	27.229	26.464	315	140	57
	Mamul Çeşitlendirme	2	801.640	153.977	0	2.929	76
	Araştırma-Geliştirme	3	889.698	829.778	6	13.044	105
	Toplam	3.051	729.395.578	713.941.169	1.350	8.697.663	198.386
1994	Komple Yeni Yatırım	852	275.372.943	268.491.492	1,494,872	2.638.145	67.310
	Tevsi	270	109.136.833	107.768.939	217	505.019	13.486
	Tamamlama	25	10.888.395	10.694.661	35	65.199	1.395
	Yenileme	14	2.022.192	1.987.778	12	24.434	1.644
	Kalite Düzeltme	5	308.252	284.552	4	5.530	270
	Darboğaz Giderme	23	19.905.875	19.796.729	1	175.024	364
	Modernizasyon	89	14.612.743	14.478.106	30	91.696	5.785
	Entegrasyon	8	801.330	785.279	8	17.771	245
	Nakil	2	3.386.539	3.386.539	0	3711	45
	Finansal Kiralama	102	6.064.204	5.980.925	0	129.667	0
	Araştırma-Geliştirme	1	14.911	12.511	0	232	0
	Büyük Proje	1	2.164.000	1.879.000	15	24.645	640
	Toplam	1.392	444.678.217	435.546.511	322	3.681.073	91.184

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

	Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1995	Komple Yeni Yatırım	3176	3.926.874.120	3.493.923.456	27.900,088	17.942.402	284.583
	Tevsi	1238	693.675.813	683.373.688	3,203,052	2.969.331	74.212
	Tamamlama	33	13.097.212	13.006.822	21	51.532	1094
	Yenileme	51	26.382.422	25.889.494	13	112.978	2.182
	Kalite Düzeltme	7	2.488.539	2.476.087	3	13.826	23
	Darboğaz Giderme	55	16.439.180	16.349.292	29	66.353	1.964
	Modernizasyon	173	98.373.518	97.790.136	167	412.209	10.485
	Entegrasyon	19	11.324.426	11.193.620	35	51.918	710
	Nakil	10	9.127.993	9.111.793	16	27.692	615
	Finansal Kiralama	192	22.706.908	22.549.938	0	318.375	0
	Restorasyon	1	297.200	297.200	0	19	25
	Toplam	4.955	4.820.787.331	4.375.961.526	284	21.966.635	375.893
1996	Komple Yeni Yatırım	3.262	2.454.004.016	2.424.988.137	14,916,645	13.767.495	212.277
	Tevsi	1146	572.783.942	568.722.872	1,594,365	1.968.282	45.564
	Tamamlama	15	6.252.094	6.204.665	1	12.468	675
	Yenileme	50	27.960.213	27.953.155	7	54.086	1.740
	Kalite Düzeltme	12	1.087.360	1.087.360	0	6.745	1.061
	Darboğaz Giderme	39	8.030.475	7.995.797	7	47.144	978
	Modernizasyon	157	64.729.681	64.586.137	19	229.459	5.034
	Entegrasyon	6	1.709.153	1.703.653	5	8.321	299
	Nakil	9	3.934.282	3.907.282	27	14.714	257
	Finansal Kiralama	321	60.483.066	60.378.298	0	443.101	0
	Restorasyon	1	1.006.660	1.006.660	0	197	87
	Araştırma-Geliştirme	1	2.503.867	2.503.867	0	7.053	0
	Çevre Koruma	1	32.675	32.245	0	311	1
	Yap-İşlet-Devret	4	1.294.730	1.294.730	0	6.968	1.640
	Toplam	5.024	3.205.812.214	3.172.364.858	66	16.566.344	269.613

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

	Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1997	Komple Yeni Yatırım	3.462	3.900.192.097	3.865.593.147	7,033,052	9.168.353	273.270
	Tevsi	758	735.473.199	731.936.888	457	1.425.712	36.504
	Tamamlama	50	115.717.478	115.702.052	15	102.714	3.439
	Yenileme	239	130.783.440	130.487.980	67	236.821	9.577
	Kalite Düzeltme	28	11.427.742	11.375.849	0	26.774	995
	Darboğaz Giderme	69	33.696.120	33.680.615	3	77.485	2.003
	Modernizasyon	150	191.135.296	191.027.875	62	154.083	7.467
	Entegrasyon	17	18.437.056	18.400.056	0	44.593	795
	Nakil	9	2.911.107	2.910.807	0	1694	886
	Finansal Kiralama	356	91.903.226	91.742.815	0	347.392	0
	Devir	1	389.921	389.921	0	3875	14
	Araştırma-Geliştirme	2	112.282	107.282	5	72	46
	Yap-İşlet-Devret	2	39.944.363	39.944.363	0	582	60
	Altyapı	1	14.119.825	14.119.825	0	0	750
	Toplam	5.144	5.286.243.152	5.247.419.475	608	11.590.150	335.806
1998	Komple Yeni Yatırım	2.745	3.474.543.240	3.467.138.772	262	5.909.920	229.268
	Tevsi	873	682.209.958	680.867.177	1	1.213.833	38.466
	Tamamlama	58	52.134.839	51.684.036	0	88.757	3.211
	Yenileme	70	70.434.429	70.434.360	0	122.667	3.545
	Kalite Düzeltme	15	5.017.711	5.017.711	0	10.897	235
	Darboğaz Giderme	37	43.941.280	43.936.280	0	26.023	627
	Modernizasyon	106	161.437.296	161.437.296	0	264.275	7.689
	Entegrasyon	27	29.126.178	29.090.678	0	47.076	1.902
	Finansal Kiralama	353	121.936.872	121.929.372	0	304.542	0
	Araştırma-Geliştirme	3	561.036	552.186	0	642	11
	Yap-İşlet-Devret	4	74.540.598	74.540.598	0	59.125	60
	Toplam	4.291	4.715.883.437	4.706.628.466	263	8.047.757	285.014

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

		Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)
1999	Komple Yeni Yatırım	1795	5.099.350.337	5.097.700.131	575	3.425.483	145.951
	Tevsi	617	1.028.085.749	1.046.080.102	0	1.010.889	25.356
	Tamamlama	62	290.588.472	290.588.472	0	157.787	5.857
	Yenileme	114	265.877.957	265.867.957	0	275.659	7.505
	Kalite Düzeltme	21	29.022.512	29.022.512	0	25.197	636
	Darboğaz Giderme	34	72.871.248	72.871.248	0	51.327	440
	Modernizasyon	129	285.307.243	285.307.243	0	247.525	5.934
	Entegrasyon	27	75.275.451	75.275.451	0	91.891	1.419
	Nakil	1	4.575.348	4.575.348	0	0	16
	Finansal Kiralama	160	73.079.561	73.079.561	0	86.466	0
	Restorasyon	1	79.479	79.479		27	10
	Çevre Koruma	1	599.014	599.014	0	619	3
	Yap-İşlet-Devret	6	33.346.919	33.346.919	0	51.739	155
	Toplam	2.968	7.258.059.290	7.274.393.437	575	5.424.609	193.282
2000	Komple Yeni Yatırım	2068	6.213.467.654	6.213.073.458	5	4.475.684	133.296
	Tevsi	715	1.389.855.193	1.389.832.483	700	1.184.683	33.743
	Tamamlama	71	217.994.438	217.745.408	249	124.914	3.624
	Yenileme	161	463.934.481	463.658.973	276	374.958	10.455
	Kalite Düzeltme	22	21.028.283	21.028.283	0	20.868	446
	Darboğaz Giderme	19	31.590.861	31.590.861	0	38.725	451
	Modernizasyon	119	300.169.705	300.169.705	0	249.372	3.850
	Entegrasyon	20	55.539.023	55.539.023	0	44.141	629
	Nakil	4	1.079.879	1.079.879	0	182	142
	Finansal Kiralama	318	185.243.966	185.242.966	0	203.371	0
	Restorasyon	1	920.745	920.745	0	52	40
	Çevre Koruma	1	765.000	765.000		707	10
	Yap-İşlet-Devret	2	21.977.000	21.977.000	0	18.319	67
	Toplam	3.521	8.903.566.228	8.902.623.784	1.230	6.735.976	186.753

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

		Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)
2001	Komple Yeni Yatırım	1.256	6.380.787.252	6.380.666.707	10	3.273.982	70.524
	Tevsi	476	2.253.414.804	2.253.423.724	0	1.405.995	24.486
	Tamamlama	59	166.515.476	166.515.476	0	86.107	1.887
	Yenileme	120	936.888.672	936.888.692	0	266.699	3.286
	Kalite Düzeltme	23	21.790.923	21.790.923	0	11.331	806
	Darboğaz Giderme	13	39.412.456	39.412.456	0	19.213	438
	Modernizasyon	84	1.763.588.853	1.763.588.853	0	704.773	2.763
	Entegrasyon	16	71.470.843	71.470.843	0	56.575	1.042
	Finansal Kiralama	97	131.789.712	131.789.712	0	85.753	0
	Araştırma Geliştirme	4	4.224.425	4.224.425	0	2.846	27
	Yap-İşlet-Devret	3	375.968.000	375.968.000	0	183.110	1.567
	Ürün Çeşitlendirme	4	18.396.092	18.396.092	0	8.964	395
	Toplam	2.155	12.164.247.508	12.164.135.903	10	6.105.348	107.221
2002	Komple Yeni Yatırım	1.450	8.604.095.120	8.604.095.010	110	3.196.002	84.014
	Tevsi	773	3.767.450.019	3.780.722.699	0	1.883.665	36.410
	Tamamlama	82	841.917.971	841.917.971	0	321.996	9.319
	Yenileme	275	731.226.934	731.226.934	0	358.540	5.154
	Kalite Düzeltme	16	22.072.543	22.072.543	0	8.569	172
	Darboğaz Giderme	22	45.581.580	45.581.580	0	15.956	493
	Modernizasyon	111	1.043.115.726	1.043.115.726	0	351.838	4.120
	Entegrasyon	39	312.306.656	312.306.656	0	142.394	2.475
	Nakil	2	26.927.528	26.927.528	0	12.048	220
	Finansal Kiralama	211	265.538.304	265.803.304	0	137.436	0
	Restorasyon	1	927.902	927.902	0	0	80
	Mamul Çeşitlendirme	1	771.434	771.434	0	350	15
	Araştırma Geliştirme	1	928.000	928.000	0	405	2
	Ürün Çeşitlendirme	18	26.318.150	26.318.150	0	12.406	367
	Toplam	3.002	15.689.177.867	15.702.715.437	110	6.441.605	142.841

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

	Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
2003	Komple Yeni Yatırım	1.766	16.196.521.930	16.196.514.092	5	5.946.079	95.016
	Tevsi	1139	5.747.578.267	5.747.178.267	0	2.971.527	53.326
	Tamamlama	85	1.194.745.666	1.194.745.666	0	386.120	6.944
	Yenileme	397	993.590.962	993.590.962	0	544.525	8.621
	Kalite Düzeltme	12	8.287.696	8.287.696	0	4.916	114
	Darboğaz Giderme	23	36.400.846	36.400.846	0	18.093	308
	Modernizasyon	98	969.493.963	969.493.943	0	157.333	14.860
	Entegrasyon	34	317.639.442	317.639.442	0	165.653	2.383
	Nakil	2	1.910.032	1.910.032	0	430	25
	Finansal Kiralama	305	368.907.160	367.907.160	0	319.027	0
	Çevre Koruma	1	10.887.260	10.887.260	0	6.925	0
	Ürün Çeşitlendirme	14	172.999.353	172.999.353	0	57.815	268
	Toplam	3.876	26.018.962.577	26.017.554.719	5	10.578.443	181.865
2004*	Komple Yeni Yatırım	2.007	11.891.776.881	11.891.776.881	0	4.101.872	104.468
	Tevsi	1.227	6.556.122.802	6.556.122.802	0	3.093.256	47.885
	Tamamlama	129	952.605.015	952.605.015	0	320.914	6.547
	Yenileme	252	1.035.203.276	1.035.203.276	0	509.647	3.974
	Kalite Düzeltme	27	36.953.725	36.953.725	0	17.798	280
	Darboğaz Giderme	32	88.261.048	88.261.048	0	44.766	452
	Modernizasyon	74	574.538.114	574.538.114	0	232.503	2.209
	Entegrasyon	18	126.704.879	126.704.879	0	61.397	712
	Nakil	2	23.762.096	23.762.096	0	11.689	215
	Finansal Kiralama	294	351.011.369	351.011.369	0	208.390	0
	Devir	0	0	0	0	0	0
	Restorasyon	0	0	0	0	0	0
	Ar_Ge	0	0	0	0	0	0
	Çevre Koruma	0	0	0	0	0	0
	Yap-İşlet-Devret	0	0	0	0	0	0
	Ürün Çeşitlendirme	16	65.850.058	65.850.058	0	36373	742
	Altyapı	0	0		0	0	0
	Toplam	4.078	21.702.789.263	21.702.789.263	0	8.638.605	167.484

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

* 2004 yılına ait veriler söz konusu yılın Ocak-Aralık aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

**EK III. (DEVAM) YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN MAHİYETLERİNE
GÖRE DAĞILIMI**

	Yatırımın Mahiyeti	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon)	Sabit Yatırım (Milyon)	İşletme Sermayesi (Milyon)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
2005*	Komple Yeni Yatırım	2.635	16.941.868.292	16.941.868.292	0	5.369.219	138.016
	Tevsi	981	4.712.656.230	4.712.656.230	0	2.270.765	31.512
	Tamamlama	86	775.277.677	775.277.677	0	305.829	3.464
	Yenileme	170	613.187.977	613.187.977	0	275.642	2.281
	Kalite Düzeltme	18	43.272.631	43.272.631	0	16.832	349
	Darboğaz Giderme	27	59.194.908	59.194.908	0	28.427	487
	Modernizasyon	67	335.649.117	335.649.117	0	119.970	2.360
	Entegrasyon	16	106.997.252	106.997.252	0	61.348	894
	Nakil	1	1.374.232	1.374.232	0	626	20
	Finansal Kiralama	279	358.065.808	358.065.808	0	208.920	0
	Devir	0	0	0	0	0	0
	Restorasyon	0	0	0	0	0	0
	Ar_Ge	0	0	0	0	0	0
	Çevre Koruma	0	0	0	0	0	0
	Yap-İşlet-Devret	0	0	0	0	0	0
	Altyapı	0	0	0	0	0	0
	Ürün Çeşitlendirme	23	124.682.519	124.682.519	0	48.340	1.408
	Toplam	4.303	24.072.226.643	24.072.226.643	0	8.705.918	180.791
2006**	Komple Yeni Yatırım	658	6.406.218.238	6.406.218.238	0	2.331.815	36.667
	Tevsi	221	1.448.934.821	1.448.934.821	0	616.901	7.304
	Tamamlama	24	70.049.974	70.049.974	0	14.255	1.051
	Yenileme	58	150.923.573	150.923.573	0	60.785	896
	Kalite Düzeltme	4	13.851.210	13.851.210	0	1.959	100
	Darboğaz Giderme	6	34.940.370	34.940.370	0	12.747	144
	Modernizasyon	0	136.725.374	136.725.374	0	44.907	867
	Entegrasyon	68	50.562.831	50.562.831	0	21.182	220
	Nakil	0	0	0	0	0	0
	Finansal Kiralama	0	65.405.742	65.405.742	0	33.508	0
	Devir	0	0	0	0	0	0
	Restorasyon	0	0	0	0	0	0
	Ar-Ge	0	0	0	0	0	0
	Çevre Koruma	0	0	0	0	0	0
	Yap-İşlet-Devret	0	0	0	0	0	0
	Altyapı	0	0	0	0	0	0
	Ürün Çeşitlendirme	4	5.452.127	5.452.127	0	2.816	0
	Toplam	1.073	8.383.064.260	8.383.064.260	0	3.140.875	47.295

Kaynak: Hazine İstatistikleri 1980-2003 ve www.hazine.gov.tr

*2005 yıllarına ait veriler söz konusu yılın Ocak-Aralık aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

** 2006 yılına ait veriler söz konusu yılın Ocak-Mart aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

**EK IV: 1990-2006 YILLARI ARASINDA KÖY'LERE VERİLEN
YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI**

	Sektörler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1990	Tarım	1.407	3.131.780	2.700.392	418	5.705	20.345
	Madencilik	33	461.410	457.383	4	13.977	2.142
	İmalat	738	21.583.787	21.086.843	2759	1.089.350	42600
	Enerji	1	6.625.798	6.625.798	0	89.168	144
	Hizmetler	195	1.241.194	1.214.010	1025	11.838	6.248
	Toplam	2.374	33.043.969	32.084.426	4.206	1.210.038	71.479
1991	Tarım	123	491.053	431.357	905	16.394	2.247
	Madencilik	26	367.743	361.327	6	180.011	1.255
	İmalat	389	12.440.222	11.564.116	798	1.084.178	51.965
	Enerji	4	103.678	99.178	800	9777	51
	Hizmetler	126	2.551.094	2.505.056	1.866	74.125	6.282
	Toplam	668	15.953.790	14.961.034	4.375	1.364.485	61.800
1992	Tarım	2	422.863	363.342	420	28.272	232
	Madencilik	17	1.313.685	1.307.668	6	17.217	920
	İmalat	120	19.736.228	19.214.990	1.604	336.940	12.468
	Enerji	1	173.975	173.975	0	3.999	10
	Hizmetler	40	1.180.593	1.137.059	1.410	30.589	2.590
	Toplam	180	22.827.344	22.197.034	3.440	417.017	16.220
1993	Tarım	24	8.809.899	8.744.099	66	29.553	1.867
	Madencilik	51	6.521.796	6.489.991	32	56.384	4.306
	İmalat	237	47.830.401	45.242.806	1.146	890.616	16.641
	Enerji	4	1.204.990	974.036	6.000	47.098	38
	Hizmetler	77	6.472.950	6.286.023	652	69.219	3.790
	Toplam	393	70.840.036	67.736.955	7.896	1.092.870	26.642
1994	Tarım	9	4.738.910	4.678.433	31	2.072	514
	Madencilik	19	1.344.509	1.317.800	27	11.151	979
	İmalat	122	41.664.943	39.683.142	388	414.444	11.453
	Hizmetler	30	23.544.851	2.329.467	418	15.919	1.998
	Toplam	180	71.293.213	48.008.842	864	443.586	14.944
1995	Tarım	5	758.030	722.549	34	4.343	372
	Madencilik	26	6.535.485	6.533.965	3	23.138	1.404
	İmalat	487	462.128.090	440.875.179	589	3.313.816	51.526
	Enerji	1	382.813	382.813	0	2.934	8
	Hizmetler	64	19131927	19013747	6	66003	3027
	Toplam	583	488.936.345	467.528.253	632	3.410.234	56.337
1996	Tarım	10	9.843.108	9.327.608	515	43.242	885
	Madencilik	38	9.449.343	9.389.688	60	32.375	1.720
	İmalat	417	251.771.403	243.819.225	1.073	1.381.215	25.795
	Enerji	7	28.555.269	28.425.269	0	159.680	180
	Hizmetler	143	42.959.205	42.839.022	60	149.370	7678
	Toplam	615	342.578.328	333.800.812	1.708	1.765.882	36.258

Kaynak: www.hazine.gov.tr adresinden derlenmiştir.

**EK IV (DEVAM): 1990-2006 YILLARI ARASINDA KÖY'LERE
VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI**

	Sektörler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1997	Tarım	21	7.331.080	7.331.080	0	8.344	1.025
	Madencilik	51	18.735.451	18.582.811	153	22.161	20564
	İmalat	452	324.239.813	317.799.850	344	1083997	35125
	Enerji	5	211.668.378	211.668.378	0	257.740	150
	Hizmetler	271	101548455	101474878	52	201564	12592
	Toplam	800	663.523.177	656.856.997	549	1.573.806	69.456
1998	Tarım	60	33.777.333	33.777.333	0	40.074	2.552
	Madencilik	59	33.175.817	33.175.817	0	33.217	2.325
	İmalat	536	474.873.165	473.496.614	104	869.287	46.657
	Enerji	2	61.870.658	61.870.658	0	61.645	65
	Hizmetler	350	250.650.741	250.650.741	35	323.575	17.882
	Toplam	1007	854.347.714	852.971.163	139	1.327.798	69.481
1999	Tarım	43	25259	24901981	0	14819	1.423
	Madencilik	21	11.818	10.873.699	0	31.017	916
	İmalat	336	331.863.100	331.330.100	525	365.716	21.071
	Enerji	8	76.577.533	76.577.533	0	65081	170
	Hizmetler	210	281.754.000	281.754.000	0	346.149	16.177
	Toplam	618	690.231.710	725.437.313	525	822.782	39.757
2000	Tarım	31	41.267.822	41.267.822	0	19.778	1985
	Madencilik	22	18.525.974	18.525.974	0	17.714	899
	İmalat	385	504.681.917	504.681.917	0	458.597	18.887
	Enerji	7	1.705.619.436	1.705.619.436	0	1.175.207	1097
	Hizmetler	247	203.904.435	203904435	0	116399	11373
	Toplam	692	2.473.999.584	2.473.999.584	0	1.787.695	34.241
2001	Tarım	20	29.096.053	29.096.053	0	7.233	1.280
	Madencilik	18	34.302.907	34.302.907	0	13.263	661
	İmalat	224	672.725.089	672.725.089	0	412.400	10.756
	Enerji	15	546.151.820	546.151.820	0	316.852	360
	Hizmetler	160	1.114.031.990	1.114.031.990	0	230.679	6691
	Toplam	437	2.396.307.859	2.396.307.859	0	980.427	19.748
2002	Tarım	11	59.372.878	59.372.878	0	16511	608
	Madencilik	25	51.508.903	51.508.903	0	19.810	1.416
	İmalat	234	1.104.660.282	1.107.660.282	0	558.405	15.248
	Enerji	5	145192470	145192470	0	75494	141
	Hizmetler	172	497.765.425	497.765.425	0	149.539	6.829
	Toplam	447	1.858.499.958	1.861.499.958	0	819.759	24.242
2003	Tarım	36	133.772.710	133.772.710	0	15.021	1926
	Madencilik	30	85.071.448	85.071.448	0	28.065	1141
	İmalat	277	2.185.384.208	2.185.384.208	0	1.045.938	21.383
	Enerji	6	87.734.247	87.734.247	0	10.675	52
	Hizmetler	165	401409639	401409639	0	115703	3664
	Toplam	514	2.893.372.252	2.893.372.252	0	1.215.402	28.166

Kaynak: www.hazine.gov.tr adresinden derlenmiştir.

**EK IV (DEVAM): 1990-2006 YILLARI ARASINDA KÖY'LERE
VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI**

	Sektörler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İşletme Sermayesi (Milyon TL)	Döviz Kullanımı (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
2004*	Tarım	37	123.759.795	123.759.795	0	21.066	1.856
	Madencilik	42	187.097.054	187.097.054	0	57.506	2.234
	İmalat	417	2.242.910.315	2.242.910.315	0	825.924	25.075
	Enerji	13	430.391.142	430.391.142	0	208.337	793
	Hizmetler	293	566.375.140	566.375.140	0	141090	5335
	Toplam	799	3.550.533.446	3.550.533.446	0	1.253.923	35.293
2005*	Tarım	31	187.426.599	187.426.599	0	28472	1893
	Madencilik	56	963.330	963.330	0	101963	4389
	İmalat	460	2.654.717.784	2.654.717.784	0	1075204	26128
	Enerji	20	729.836.717	729.836.717	0	292424	413
	Hizmetler	511	880811772	880811772	0	150126	7338
	Toplam	1078	4.453.756.202	4.453.756.202	0	1648189	40161
2006**	Tarım	11	40.343.228	40.343.228	0	2788	346
	Madencilik	11	23.676.000	23.676.000	0	6.152	350
	İmalat	109	871.832.927	871.832.927	0	363.204	4927
	Enerji	6	230.142.518	230.142.518	0	39371	143
	Hizmetler	124	340.452.961	340.452.961	0	54925	3431
	Toplam	261	1.506.447.634	1.506.447.634	0	466.440	9.197

Kaynak: www.hazine.gov.tr adresinden derlenmiştir.

* 2004-2005 yıllarına ait veriler söz konusu yılların Ocak-Aralık aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

** 2006 yılına ait veriler söz konusu yılın Ocak-Mart aylarındaki verilerinden derlenmiştir.

**EK V. TÜRKİYE’DE İSTATİSTİKİ BÖLE BİRİMLERİ SIRALAMASINA
GÖRE DÜZEYLER**

KOD	DÜZEY 1	DÜZEY 2	DÜZEY 3
TR	TÜRKİYE		
TR1 TR10 TR100	İstanbul	İstanbul	İstanbul
TR2 TR21 TR211 TR212 TR213 TR22 TR221 TR222	Batı Marmara	Tekirdağ	Tekirdağ Edirne Kırklareli
		Balıkesir	Balıkesir Çanakkale
TR3 TR31 TR310 TR32 TR321 TR322 TR323 TR33 TR331 TR332 TR333 TR334	Ege	İzmir	İzmir
		Aydın	Aydın Denizli Muğla
		Manisa	Manisa Afyon Kütahya Uşak
TR4 TR41 TR411 TR412 TR413 TR42 TR421 TR422 TR423 TR424 TR425	Doğu Marmara	Bursa	Bursa Eskişehir Bilecik
		Kocaeli	Kocaeli Sakarya Düzce Bolu Yalova
TR5 TR51 TR510 TR52 TR521 TR522	Batı Anadolu	Ankara	Ankara
		Konya	Konya Karaman

Kaynak: 4720 Sayılı Karar, 2002.

**EK V. (DEVAM) TÜRKİYE’DE İSTATİSTİKİ BÖLE BİRİMLERİ
SIRALAMASINA GÖRE DÜZEYLER**

KOD	DÜZEY 1	DÜZEY 2	DÜZEY 3
TR6	Akdeniz	Antalya	
TR61			
TR611			Antalya
TR612			Isparta
TR613			Burdur
TR62		Adana	
TR621			Adana
TR622			Mersin
TR63		Hatay	
TR631			Hatay
TR632			Kahramanmaraş
TR633			Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	Kırıkkale	
TR71			
TR711			Kırıkkale
TR712			Aksaray
TR713			Niğde
TR714			Nevşehir
TR715			Kırşehir
TR72		Kayseri	
TR721			Kayseri
TR722			Sivas
TR723			Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	Zonguldak	
TR81			
TR811			Zonguldak
TR812			Karabük
TR813			Bartın
TR82		Kastamonu	
TR821			Kastamonu
TR822			Çankırı
TR823			Sinop
TR83		Samsun	
TR831			Samsun
TR832			Tokat
TR833			Çorum
TR834			Amasya

**EK V. (DEVAM) TÜRKİYE’DE İSTATİSTİKİ BÖLE BİRİMLERİ
SIRALAMASINA GÖRE DÜZEYLER**

	DÜZEY 1	DÜZEY 2	DÜZEY 3
TR9 TR90 TR901 TR902 TR903 TR904 TR905 TR906	Doğu Karadeniz	Trabzon	Trabzon Ordu Giresun Rize Artvin Gümüşhane
TRA TRA1 TRA11 TRA12 TRA13 TRA2 TRA21 TRA22 TRA23 TRA24	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum Ağrı	Erzurum Erzincan Bayburt Ağrı Kars İğdır Ardahan
TRB TRB1 TRB11 TRB12 TRB13 TRB14 TRB2 TRB21 TRB22 TRB23 TRB24	Ortadoğu Anadolu	Malatya Van	Malatya Elazığ Bingöl Tunceli Van Muş Bitlis Hakkari
TRC TRC1 TRC11 TRC12 TRC13 TRC2 TRC21 TRC22 TRC3 TRC31 TRC32 TRC33	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep Şanlıurfa Mardin	Gaziantep Adıyaman Kilis Şanlıurfa Diyarbakır Mardin Batman Şırnak

Kaynak: 4720 Sayılı Karar, 2002.